

Az első világháború és a görögkatolikusok

COLLECTANEA ATHANASIANA

I. Studia

II. Textus/Fontes

III. Manualia

IV. Institutiones

V. Varia

VI. Ars Sacra Byzantino-Carpathiensis

Sorozatszerkesztők

Szabó Péter – Véghseő Tamás

**Az első világháború
és a görögkatolikusok**
Tanulmánykötet

Szerkesztették:
Marosi István – Suslik Ádám

Nyíregyháza – Beregszász
2020

COLLECTANEA ATHANASIANA

I. Studia

vol. 11.

Kiadja a

Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola

Felelős kiadó:

Véghseő Tamás rektor

H-4400 Nyíregyháza, Bethlen G. u. 13–19.

Tel. +36/42/597–600

www.szentatanaz.hu

www.byzantinohungarica.hu

e-mail: szentatanaz@szentatanaz.hu

© A tanulmányok szerzői

Borítóterv:

Gál Edina

A címlapon:

1. *Székiba Teofán a 39. kassai bonvéd gyaloghadosztály görögkatolikus lelkésze.*

HM HIM HTM – 56164 -105. *Ugyanez a kép megtalálható még: A Görög Katolikus Magyarok Naptára, Ungvár, 1917, 108. Képaláírás: P. Székiba Teofán tábori lelkész.*

2. *Tábori mise valahol Galíciában 1916.* HM HIM BII41-148.

Ugyanez a kép megtalálható még: A Görög Katolikus Magyarok Naptára, Ungvár, 1917, 104. Képaláírás: Székiba Teofán prédikál.

A hátsó borítón:

3. *Megemlékezés a gorlicei áttörés első évfordulójáról. 1916. május 2.* HM HIM BII41-26.

Nyomdai előkészítés:

Balogh Katalin

A kötet megjelenését támogatta:

nka

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 2063-0433

ISBN 978-615-5073-97-7

Tartalom

Előszó	7
ΠΕΡΕΔΜΟΒΑ	9
Puskás Bernadett: XX. század eleji püspökportrék a nyíregyházi Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjteményben	11
Csapó Csaba: Tisza István és az első világháború	19
Klestenitz Tibor: A nagy háború a görögkatolikus sajtóban	43
Suslik Ádám: Egyház és államhatalom. Rendőri túlkapás vagy szigorított eljárás?	59
Stencinger Norbert: Magyar királyi honvédség kötelékében szolgáló tábori lelkészek pasztorációja az első világháborúban	69
Braun László: Az orosz betörés közvetlen hatása a lakosságra és a görögkatolikus papságra	87
† Bendász Dániel: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papságának helyzete az első világháború idején	95
Kovács Eleonóra: Egyházi iskolák működésére vonatkozó értesítők 1914-ből	105
Szkoropádszky Péter: „A béke után...” - A Munkácsi Egyházmegye útkeresése az I. világháborút követően	115
Pallai Béla: Az I. világháború következményei a romániai magyar görögkatolikusok szemszögéből	135
Janka György: A Hajdúdorogi egyházmegye 1914-ben	143
Csatáry György: A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség Levéltárának iratai (1914-1918) (részlet egy kéziratból)	151
Névmutató	179
Szerzőink	185

Előszó

Minden háború szörnyűségekkel jár és nehezen értelmezhető. Ennek gyökere leginkább a háború teremtette szenvedés és az erőszakos igazságkeresés valóságában keresendő. A megmagyarázhatatlan és felfogadhatatlan valóság emberi szenvedések sorozatát idézi elő, melynek kompromisszumokra épülő békekötései sem mindig érik el a megbékélést. A Nagy Háborúnak is nevezett első világháború megdöbbentő erővel hatott, és addig nem látott következményeket generált.

Hatásai a Magyar Királyságon belül a Kárpát-medencében élő görögkatolikusok számára különösen érzékelhetőek voltak. A középkorban az adott térségben letelepített keleti szertartású lakosság hosszú időn keresztül és lassan integrálódott. A katolikus főpásztorok nehezen fogadták be a görögkatolikusokat, akik maguk sem akarták elfogadni az alávetettséget. Sokkal inkább az önállóság megtartásával párhuzamosan törekedtek a lojalitás kifejezésére. A társadalmi és kulturális egység megteremtése érdekében saját szertartásukhoz történő ragaszkodással igyekeztek beépíteni egyes elemeket a lelkületükbe. A papság irányításával kialakított felekezeti iskolarendszer működtetésével, illetve az Ungváron megszervezett pap- és tanítóképzéssel megteremtették az integráció feltételeit. Az eredmények leginkább a XIX-XX. század fordulóján kezdtek megmutatkozni.

A Hajdúdorogi Görögkatolikus Egyházmegye felállításával (1912) a magyar ajkú görögkatolikusok saját püspökséget kaptak, azonban jelentős számú magyar nemzetiségű hívó maradt a Munkácsi- és az Eperjesi Görögkatolikus Egyházmegyében is. A XIX-XX. század fordulóján működő görögkatolikus püspök, Firczák Gyula gyakran jellemezte a papjait úgy, mint a „magyar haza iránt hűséges” személyeket. Azonban a térség társadalmának mégsem volt meg a teljes homogenitása, amit a század elején kibontakozó skizmatikus parasztmozgalom is tanúsított. S mindez akkor is valóságnak tekinthető, ha nyilvánvaló külső, társadalmat bomlasztó tényezők is jelen voltak a térségben.

A világháború jelentős frontvonalai elkerülték a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye területét. A háború idején a magyar társadalom ellenséges hangulatával, vádjaival és megbélyegzéseivel a görögkatolikusoknak is szembeülniük kellett. A világháború utáni területi osztozkodás az egyházmegye területét egy másik ország, a létrejövő Csehszlovákia kötelékébe helyezte. Ezzel felbomlott az addig egy országon belüli, de különböző egyházmegyéekben élő magyar ajkú görögkatolikusok nemzeti összetartozása is.

A háború idején a görögkatolikusság és annak papsága folyamatosan megmutatta lojalitását a magyar haza iránt. Az egyházmegye papsága megbízható hátországnak bizonyult. A háború időszakában igyekeztek fenntartani az egyháztól elvárható lelki nyugalmat és szellemi egységet. A ruszin nemzetiségű hívek bevonultak magyar katonának, a papság pedig jelentős számban képviseltette magát a tábori lelkészek között. Mindez azoknak a vádaknak és közhangulatnak az árnyékában történt, amely az egyházmegye nagyobb részét kitevő ruszin nemzetiségű lakosság ellen irányult, s amellyel a ruszinság és a görögkatolikus papság megbízhatatlanságát igyekeztek bizonyítani.

A közhangulatot jól érzékelteti a magyar királyi miniszterelnök és a görögkatolikus püspök levélváltása, melyből érdemes hosszabb részletet is közölnünk:

„A Felvidéken tett körutamból visszatérve, kedves kötelességemnek tartom ezen út tanulsága gyanánt megállapítani, hogy az orosz betörés által érintet vidékek egész görög katolikus papsága kivétel nélkül kifogástalan, hazafias magatartást tanúsított.

Nekem, aki annak a néhol lappangó feltevésnek, mint hogyha a lelkészj kar egyes tagjai ruszofil érzelműek volnának, soha nem adtam hitelt, jól esik konstatálni, hogy e lelkészj kar hazafiasága minden megingás nélkül állotta ki a közelmúlt válságnak próbakövét és arra vallott a betört orosz csapatok magatartása is, miszerint törekvéseik útjában álló ellenségnek tekintik a görög katolikus papságot.

Ennek a papságnak hazafiaságában ezek után az események után senkinek sincs joga kételkedni és az egész magyar közvéleménynek kell elégtételt adnia az itt-ott felmerült és hazafias lelküket mélyen sebző méltatlan gyanúért.”

A kötetünket képező tanulmányok előadás formájában hangzottak el a Beregszászban 2015. november 26-án megtartott „Az első világháború és a görögkatolikus egyház” című konferencián. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Görögkatolikus Főiskolai Lelkészsége (GörögKör) által szervezett, s a Rákóczi-főiskolán megtartott konferencia a világháború emlékezetének centenáriumaéhoz kapcsolódott.

A konferencia és a kötet célja, hogy egyháztörténeti szempontból vizsgálja a Nagy Háborút és annak hatásait. Különösen a Kárpát-medencében élő görögkatolikusok, s az egykor a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyéhez tartozó összes magyar anyanyelvű görögkatolikus szemszögéből. Az előadásokkal és a kötetben megjelenő tanulmányokkal arra törekszünk, hogy az események történeti bemutatásán túl a többségében görögkatolikusok által lakott területek társadalmát és problémáit, illetve az azokra választ adó reakciókat is megismertessük.

*Marosi István
görögkatolikus lelkész*

Передмова

Кожна війна страшна та її важко зрозуміти. Основу цього, зазвичай, потрібно шукати у спричинених війною стражданнях та у дійсності насильницького пошуку істини. Незрозуміла і неприйнятна реальність викликає низку людських страждань. Укладення мирних договорів, які засновані на компромісах не завжди призводили до примирення. Перша світова війна, також відома як Велика війна, яка діяла з вражаючою силою та згенерувала на той час небачені наслідки.

Її наслідки були особливо помітні для греко-католиків Карпатського басейну у складі Угорського Королівства. У середні віки, переселене у даний регіон населення східного обряду, інтегрувалося повільно та довгий час. Католицьким єпископам було важко прийняти греко-католиків, які й самі не бажали приймати підкорення. Вони прагнули виразити свою лояльність швидше паралельно, із збереженням своєї незалежності, самодостатності. А щоб створити суспільну та культурну єдність, намагалися, дотримуючись власного обряду, включили певні елементи у духовність. Під керівництвом духовенства були створені умови для інтеграції завдяки функціонуванню церковної шкільної освіти, а також в Ужгороді організували духовну та вчительську семінарію. Результати стали найбільш помітними на рубежі XIX-XX століть.

Із утворенням у 1912 році Гайдудорозької єпархії угорськомовні греко-католики отримали власну єпархію. Однак значна частина греко-католиків угорської національності залишились у Мукачівській та Пряшівській єпархіях. Греко-католицький єпископ Юлій Фірцак, який керував єпархією на рубежі XIX-XX століть, часто описує своїх священників, як осіб «для угорської вітчизни». Однак суспільство краю не було однорідним, про що свідчить схизматичний селянський рух, який розгорнувся на початку століття. Все це теж можна вважати дійсністю, якщо в регіоні також були присутні очевидні зовнішні деструктивні чинники.

Основні лінії фронту світової війни обійшли територію Мукачівської єпархії. Однак під час війни греко-католикам довелося зіткнутися з ворожою атмосферою, звинуваченнями та клеймом для угорського суспільства. Територіальний розподіл після світової війни передавав територію єпархії у тенета новоствореної Чехословаччини. Через це була розірвана національна єдність угорськомовних греко-католиків, які все ще проживали в одній країні, тільки в різних єпархіях.

Однак під час війни греко-католики разом зі своїм духовенством безперестань виявляли свою лояльність угорській батьківщині. Духовенство єпархії було надійним тилом. У воєнні роки вони прагнули підтримувати спокій душі та духовну єдність, очікувану від Церкви. Вірники, які за національністю були русинами, стали угорськими солдатами, а духовенство у значній кількості діяло як військові капелани. Все це було відображено на тлі звинувачень і громадських настроїв, що були спрямовані проти русинського населення, яке складало більшу частину єпархії, а також на намаганні довести ненадійність русинів та греко-католицького духовенства.

Суспільні настрої дуже добре ілюструє листування прем'єр міністра Угорського королівства та греко-католицького єпископа, з якого подається уривок:

«Повернувшись з моєї подорожі Фельвїдек, як повчання цієї дороги, я вважаю приємним обов'язком констатувати, що все греко-католицьке духовенство в районах, які постраждали від російської навали, без винятку проявило бездоганну патріотичну поведінку.

Мені, тому, хто ніколи не вірив децю прихованому припущенню, що деякі члени духовенства є русофілами, приємно констатувати, що патріотизм всього духовництва витримав випробування недавньої кризи без жодних коливань, про це свідчить і ставлення вторгнених російських військ, яке бачить греко-католицьке духовенство як ворога на шляху їхніх зусиль.

У патріотизмі цього духовенства після цих подій ніхто не має права сумніватися і вся угорська громадськість повинна відкинути недостойні підозри, які виникали тут і там і глибоко шкодили їх патріотичним душам.»

Наукові праці, що складають нашу збірку, були представлені у формі доповіді на конференції у місто Берегове 26 листопада 2015 року. Конференцію «Перша світова війна та греко-католицька церква» організувало греко-католицьке студентське капеланство Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II („Görögkőr”) в ЗУІ на честь сторіччя Першої світової війни.

Мета конференції та збірки вивчити Велику війну та її наслідки з погляду історії церкви. Особливо з точки зору греко-католиків, які проживають у Карпатському басейні та всіх угорськомовних греко-католиків, які колись відносились до Мукачівської єпархії. За допомогою доповідей та досліджень, що складають збірку, ми маємо на меті показати не лише історичну презентацію подій, а й суспільство та проблеми регіону, населеного більшістю греко-католиків, та реакції на них.

о. Іштван Мароші
греко-католицький священик

XX. század eleji püspökportrék a nyíregyházi Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjteményben

PUSKÁS BERNADETT

Az egyháztörténet kutatásához sajátos módon járulhat hozzá a történeti ikonográfia, a művészeti emlékek vagy azok képi dokumentációjának vizsgálata.¹ Tágabb kontextusba helyezve, liturgikus funkciójuk mellett a szakrális művészet tárgyai is a vizsgált kor egyházi életének, társadalmának keresztmetszetét mutatják be. A görögkatolikus vonatkozásában az elkészült vagy tervezett művek egyházpolitikai és művészeti kapcsolatrendszerének, országos ismertségének, sőt, anyagi lehetőségeinek megismeréséhez is adalékokkal szolgál. A templomi rendeltetésű tárgyak mellett még inkább ezeket példázzák egy világi reprezentációs festészeti műfaj a görögkatolikus egyház megbízásából készült darabjai, a püspöki portrék.

Az első világháború és a görögkatolikus egyház kapcsolatát vizsgálva, ebből a szempontból elsőként az „*Inter arma silent musae*” klasszikus mondás idéződik fel, hiszen a képmásokon keresztül megvalósuló reprezentációra kevésbé alkalmas időszak volt ez. A bemutatásra váró portrégyűjtemény sem őriz az 1914–1918 közötti esztendőkből példát. Mégis tanulságos nyomon kísérni a püspöki portrék műfajának változásait az előzményektől, a háborút megelőző időszakon át, a háború utáni néhány évtized képmásain keresztül.

A nyíregyházi Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjteményt 1983-ban dr. Timkó Imre hajdúdorogi megyéspüspök (1975–1988) alapította, egyfelől a már használatból kivont liturgikus művészeti emlékek megmentésére, másrészt tudományos feldolgozásuk elősegítésére és a kiállított művek révén a helyi művészeti hagyomány és a keleti egyházi művészet bemutatására. A nemzetközi kiállításokra is több alkalommal kölcsönzött, jelenleg a kiállító teremben látható nagyobb számú ikon

1 Vayer Lajos, Pázmány Péter ikonográfája. Budapest 1935. 4.

és festett textilművészeti, illetve ötvösművészeti tárgy mellett a Gyűjtemény világi festményeket és néhány püspöki portrét is őriz. A képmások száma nagyon szerény, mind a szlovákiai, az eperjesi püspökség épületében kiállított püspöki portrégalériához képest, mind a kárpátaljai anyaghoz, a munkácsi püspökök galériájához hasonlítva, amely az ungvári Kárpátaljai Megyei Boksay József Művészeti Múzeumának kiállításain szerepelt több ízben, és a közelmúltban, egyházmegyei naptárban is publikálásra került. Már ebben a kiadványban is feltűnt, hogy épp a háborús évek munkácsi püspöke, Papp Antal képmása hiányzik.

A püspöki portré műfaja a reneszánsz, majd különösen a barokk idején vált a püspöki, méltóság, rang és egyúttal a feladat nagyságának reprezentációs eszközévé. Így volt ez az egykori munkácsi püspökség esetében is, ahol a legkorábbi fennmaradt képmások között van Taraszovics Bazil püspök (1634–1651) ungvári arcképe, illetve De Camellis József püspök (1689–1706) eperjesi portréja, amelyek a 17, illetve a 18. században készültek, és mint történelemalakító személyekről emlékeztek meg a főpapokról.² - Az ábrázolásokon így különleges szerepet tölt be a beállítás, az öltözet, de a feliratok is.

A képmások mindig főpapi viseletben ábrázolják a személyeket. Hangsúlyosan mutatják a püspöki mellkeresztet, alkalmanként más főpapi jelvények szerepeltetésére is sor kerül. Az ábrázoltak kezében könyvet, vagy imakönyvet láthatunk az imádságos, ugyanakkor tudós, bölcs főpap megjelenítésére.³ A portrék mindig nagy figyelmet szentelnek a karakter megjelenítésének, és szándékosan többnyire mellékes a környezet, néhol teljesen semleges, egyszínű a háttér.

A nyíregyházi Görög Katolikus Gyűjtemény portréi közül csak a legkorábbi szerepel a kiállításon. A kisméretű arcképet már korábban részletesen bemutattuk és azonosítottuk, mint Bacsinszky András munkácsi püspök (1732–1809) képmását.⁴ A 20. századi portrék előzményeként említjük meg, hogy a 18. század utolsó negyedében készült szerény, kisméretű arckép is megfelel a püspöki portré kötelező képi előírásainak.

- 2 Puskás Bernadett: De Camillis püspök portréja és a munkácsi püspökök arcképcsarnoka. In: Rómából Hungáriába: A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai (Collectanea Athanasiana - I. Studia; I/1.) Végheő Tamás (szerk.) Nyíregyháza. 2008. 295-313.
- 3 Rózsa György: Arcképfestészet. In: Művészet Magyarországon 1780-1890. In: Katalógus. Szabolcsi H.- Galavics G. (szerk.) Magyar Nemzeti Galéria. Budapest. 1980. 75-78.
- 4 Puskás Bernadett: „A munkácsi görög katolikus püspökök arcképcsarnoka.” In: Művészettörténeti Értesítő 58. 2009/1. 95–109.; uő: Egy munkácsi főpap reprezentációs lehetőségei a 18. század végén. In: „Ez a világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére Bubryák O. szerk. Budapest. 2010. 690.

Az egyszerű kompozíció fekete reverendában, mandíaszban és pileolusban ábrázolta az egyházmegye felvirágoztatásában nagy szerepet játszó püspököt, amint látványosan felmutatja püspöki keresztjét. A festményen rögzített fiziognómiai jegyek alapján a kép 1773 és 1777 között készült, és stílári jegyei alapján Spalinszky Mihály, vagy követője munkája lehet.

A nyíregyházi gyűjtemény portréinak következő csoportja már a 19–20. század fordulóján és a 20. század elején készült. Ezek között eperjesi, munkácsi és hajdúdorogi püspök képmása is van, melyeket egyelőre raktárban őriznek.

Ezek az évtizedek Magyarország művészetében a hivatalos művészet egyik felvirágzásának és egyúttal az új festészeti utak keresésének időszakaként jellemezhetők. Zajlanak az építkezések, az átépítések a millenniumi ünnepekre való készület jegyében. Így klasszicizáló portikuszt és neobarokkos toronydekorációs formákat kap az ungvári görögkatolikus püspöki székesegyház is. A festészetben is ez egyrészt az akademizmus és historizmus időszaka, ahogy az iparművészetben, bútorművészetben is. De újításként a századfordulón a szecesszió és a szabadban való festés is elindul a nagybányai iskolával, amelynek egyik vezére Hollósy Simon Técsőre helyezi át nyári festőkurzusait, és rendkívül nagy hatást gyakorol majd a később kibontakozó kárpátaljai festőiskolára. Ebben a közegben készült egy sor historizáló stílusú ikonosztáz is szerte a munkácsi és az eperjesi egyházmegyében.

A nyíregyházi portrék között ezt az időszakot idézi a következő képmás, Firczák Gyula munkácsi püspök (1891–1912) portréja. A festmény stílusjegyei arra utalnak, hogy a 19. század végén készülhetett.⁵ Ezt erősíti meg a képen jobboldalt a talapzatra festett évszám: 1894. Az évszámot szignatúra kíséri, amely alapján a portré festője Fenczik Kornél (1856–1899) volt. Az arckép az előzőekhez hasonlóan félalakos. Firczák püspököt a korabeli püspöki hétköznapi viseletben, lila színű gombos latin reverendában ábrázolja, mellkeresztel. A főpap világos szobabelsőben, kerek háttámlájú karosszékekben ül, előre tekintve, karjait a karfán nyugtatja. Művelt és imádságos mivoltára utalóan, jobbáiban félig összecukott könyvet, talán imakönyvet tart. Jobb kezén a katolikus püspöki inszignia egyik jellegzetes darabja, a püspöki gyűrű. A világos, semleges háttér előtt balra egy könyvszekrény sarka látszódik, jobbra

5 Puskás Bernadett: A Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjtemény anyagai I.: Ikonok, festmények. Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjtemény. Nyíregyháza. 2012. 32, 61. Kat. 55.

díszes neobarokk talapzaton álló feszület, a papi személy áhítatosságára emlékeztetve. Az ábrázolás ilyen módon, hivatalos képmásként a püspöki erényekre is utalást tesz.

Firczák Gyula már 1886-tól nagyprépostként, majd országgyűlési képviselőként is szolgálta szűkebb hazája, Kárpátalja helyzetének javulását oktatási, szociális, gazdasági téren.⁶ Elkötelezett hazafisága mellett sokat tett a ruszin nép felemelkedéséért is, aminek zálogát az oktatás fejlesztésében, a munkahelyteremtésben látta. Püspöksége idején számos templom épült. Ő szentelte fel 1910-ben a debreceni görögkatolikus templomot is.

A képmás azonosításában elsősorban korabeli fényképfelvételek szolgáltak segítségül. A kép eredeti szerepéről, lelőhelyéről nincs adat, talán a Hajdúdorogi Külhelynökség számára készülhetett. A püspök további festett portréiról egyelőre nincs tudomásunk, így amennyiben Kárpátalján nem került elő arcképe, az 1894-ből származó kép jelenleg Firczák püspökről egyetlen ismert képmása.

Érdemes kitérni néhány gondolat erejéig a festő személyére is.⁷ A képmás festője Fenczik Kornél Gyula munkácsi festő (1856–1899) kárpátaljai papi családból származott. Nagybátyja, Jenő az 1878-ban Budapesten kiadott Liturgia szerzője. Apja, Fenczik Péter görögkatolikus pap egyes említések szerint festő volt. Kornél a müncheni Művészeti Akadémián tanult, majd a munkácsi görögkatolikus püspökség széles körben foglalkoztatott egyházmegyei festője lett. A nagyobb megbízásokat egyes feljegyzések szerint édesapjával közösen teljesítette. Számos templombelső és ikonosztáz megfestése és átfestése kapcsolódik nevéhez. Többek között Uzsokon, Munkácson a görögkatolikus templomban és a kolostortemplomban, Huszton készült műveit jegyezték fel.

A következő nyíregyházi portré ebből az időszakból nagyobb mérete ellenére (79 x 59,5 cm) szerénynek számít. A képmás félalakot ábrázol, mégis a mellképek egyszerűségével csak az arcra összpontosít. Felirat, szignó nem található az arcképen, így festője még ismeretlen számunkra, ahogy a kép származási helye is. A portré háromnegyed profilban ábrázolja a kissé már öszülő püspököt, aki lila, gombos reverendát visel,

6 Marosi István: A munkácsi görög katolikus egyház kihívásai és a megoldási kísérletek Firczák Gyula püspök (1891-1912) tevékenysége idején. Licencia dolgozat. Budapest. 2010.

7 További irodalmat ld. Terdik Szilveszter: „...a mostani világnak ízlése, és a rítusnak módja szerint”. Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez. Nyíregyháza. 2011, 83.; uő: „Kitűnő munka, kiváló versenyképesség és nagybantermelés.” Réta y és Benedek egyházi műiparintézete, Fons, XV (2008), 331.

mellkereszttel, fején pileolust. Hátul faragott magas széktámla sarka tűnik elő. Bár ezen a képmáson sem olvasható az ábrázolt neve, a korabeli fényképfelvételek segítségével – amelyek azonos kellékekkel Firczák püspökével ugyanazon műteremben készültek, – így a kerek arcforma, a fiziognómiai jegyek alapján sikerült azonosítani személyét. Dr. Vályi János eperjesi püspök (1883–1911) képmása ez. Az azonosítást az eperjesi püspöki portrégálériában található képmás is megerősíti, különösen olyan konkrét részletek révén, mint a mellkereszt formája.⁸ Vályi püspök az eperjesi, reprezentatívabb jellegű portréján zöld karosszékben ülve látható, háromnegyed alakként. A jelenet ünnepélyességét azon a festményen a félrevont zöld brokát emeli, a hátul álló könyves szekrény szokásosan a püspök tudós, teológiai doktor mivoltára utal. Főpapi hatalmának egyik jelvénye, az odatámasztott pásztorbot s a mellkereszt a 17. századtól tekinthetők a görögkatolikus püspöki portrék hagyományos elemeinek.

Ezzel szemben a nyíregyházi portré inkább a személyesebb vonatkozásokat, az egyéni karaktert kiemelő mellkép. Az eperjesi portré még fiatalnak, barna hajjal láttatja a főpapot, így valószínűleg közvetlenül a 1883-ban történt püspökké szentelése utáni időszakban ábrázolhatja. A nyíregyházi képmás mindenképp jóval későbbi lehet. Hasonló módon ábrázolja a püspököt az a rajz, amely 1902-ben jelent meg Budapesten „A katolikus Magyarország 1001–1901. A magyarok megtérésének és a Magyar Királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából” c. kiadványban. Elképzelhető, hogy a rajz és a képmás mintájául azonos fénykép szolgált. Ez esetben a festményt az 1902 körüli évekre datálhatjuk.

A 20. század elején tovább bővült a görögkatolikus egyházi struktúra Magyarországon. A magyar ajkú görögkatolikusok kitartó küzdelmének eredményeképp 1912-ben az uralkodó Ferenc József főkegyúrként megalapította a hajdúdorogi egyházmegyét, majd Szent X. Piusz pápa (1903–1914) a Christifideles Graeci kezdetű bullájával (1912. június 8.) kanonizálta az alapítást. A gyűjteményben e nagyjelentőségű esemény emlékét őrzi egy jóval későbbi, a pápát ábrázoló portréigényű, vászonra festett oltárkép, amely eredetileg a nyíregyházi papnevelő intézet kápolnája számára készült.⁹ A kép megfestése, oltárra állítása négy évtizeddel

8 Janka, György. - Puskás, Bernadett.: Doplnky o prešovskom biskupovi Jánovi Vályim. In: Coranič, Jaroslav - Šturák, Peter –Koprivňáková, Jana: Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí II. Prešov: Prešovská univerzita 2012. 93 - 99.

9 Puskás B.: i. m. 2012. 32, 63. Kat. 58.

később annak emlékére valósult meg, hogy 1954-ben sor került X. Pius pápa szentté avatására. Az oltárkép hangsúlyosan portréjellegű. Ezzel igazodik ahhoz a 20. századi, valójában a barokkig visszanyúló gyakorlathoz, amely szerint a boldoggá vagy szentté avatási, majd megemlékező ünnepségek emlékképe inkább a hiteles képmás jegyeit kívánja közvetíteni, mintsem a szentség megjelenítésének absztraktabb, ikonikusabb formai jegyeit.¹⁰ A képmás portré jellegét egyaránt fokozza a realiztikus festésmód, a szokásosnál kötetlenebb kompozíció, amely azzal magyarázható, hogy - amint a korábbi 20. századi püspöki portrék esetében ez már gyakorlattá vált, a pápa hivatalos félalakos fényképe alapján készült. A szentatya gombos fehér reverendában, trónszékben foglal helyet egészen természetes beállításban, kissé felénk tekintve. Az Egyház építményének jeleként a háta mögött oszlop látható. Szentségére viszont egyértelműen utal a bal felső sarokból kiáradó, a középkori hagyományból átvett fénysugár mező, a megnyíló mennyei szféra, valamint a pápa feje körüli aureola.

1912-ben a munkácsi püspökségben Firczák Gyula püspököt követően Papp Antal (1912–1924) került a püspöki székbe, aki az új hajdúdorogi egyházmegye megszervezésében is segédkezett kormányzóként, majd miskolci apostoli kormányzóként működött.¹¹ Visszaemlékezések maradtak fenn arról, hogy az 1980-as években a nyíregyházi szeminárium egyik termében még látható volt festett portréja.¹² Azonban a későbbi években, a berendezés cserélődésével összefüggésben lekerülhetett a falról. Ma a lappangó képmás hollétére egyelőre nincsenek információk, a gyűjtemény anyagába már nem került be.

1913-ban a Hajdúdorogi egyházmegye első püspökévé Miklósy István (1913 – 1937) kapott kinevezést. A nyíregyházi gyűjtemény következő portréja ebből az időszakból Miklósy István püspök képmása a 20. század elejéről.¹³ A festmény minden bizonnyal e méltóság reprezentálásának szándékával készült, valószínűleg még a háború kitörése előtt. A kompozíció a Hajdúdorogi egyházmegye első püspökét ünnepelesen, háromnegyed alakosan ábrázolja. A püspöki portrék szokásos kötelező motívumai mellett itt a világi reprezentációból átvett elemek is feltűnnek újra. Ilyen a barokk óta ismert függőmotívum, amely

10 Vö. Belting, Hans: Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt. Budapest. 2000. 11.

11 Janka György: A 100 éves Hajdúdorogi Egyházmegye története. Nyíregyháza. 2013.

12 Papp András miskolci görögkatolikus paróchus szóbeli közlése, amelyért ezúton is köszönetet mondunk.

13 Puskás B.: i. m. 2012. 32, 62. Kat. 59.

mögött táj tárul fel. A püspök a megnyíló távlat irányába fordulva ül karosszékében, határozottan és tetterre készen tekint maga elé. Karjait a trónszék karfáján pihenteti. A püspök öltözete pileolus és lilagombos reverenda, mely fölött mellkeresztet visel. Reverendájára tűzve egy újabb világi elem látható, a közéleti érdemeiért 1907-ben szerzett Ferenc József Rend lovagkeresztje.¹⁴

Ahogy a bevezetőben is utaltunk rá, a háborús időszzakkal a portré reprezentációs műfaja nehezen egyeztethető össze. A gyűjteményben sem őriznek képmást ezekből az évekből. Ezen időszzakból fényképfelvételek dokumentálnak különféle liturgikus és világi eseményeket. A fényképszalonban készült felvételek pedig a korszerű portréfestészet helyettesítésének igényével, többek között, a püspökök tanácskozásainak is emléket állítottak. Erre utal a Papp Antal munkácsi, Miklósy István hajdúdorogi és Novák István eperjesi püspökök közös fényképe, amely Nyíregyházán készült 1916-ban a naptáregyesítéssel kapcsolatos értekezlet alkalmából. Ahogy ez a fényképezés korabeli gyakorlatában az elterjedésétől kezdődően szokás volt, a fotó műfaja a festészet kompozíciós gyakorlatát, beállításait, kelléktárát alkalmazta.

Kitekintésként, a teljesség kedvéért még két képmás érdemel figyelmet a kronológia végén. A háború utáni évek és évtizedek a trauma utáni újjáépülés feladatait hozta a megcsönkített Magyarországon, az elcsatolt területekről ki-, illetve hazatelepített lakosság részére lakásépítkezéseket, telepeket főleg Budapesten, a modernizmus első jeleit mutató egyházi építészetet, iskolareformot, feléledő művészeti életet, római ösztöndíjat fiatal művészek számára. Mégis, Trianon után a Hajdúdorogi egyházmegye parókiáinak felét elveszítette, a görögkatolikusság száma és társadalmi súlya csökkent, sőt, egyfajta stigmatizációt élt meg, számára beszűkültek a lehetőségek.

E kettősséget hordozó évtizedek végén készülhetett a következő hajdúdorogi püspök, Dr. Dudás Miklós (1939–1972) portréja.¹⁵ A korábbi meghatározásunkat pontosítva a püspökké szentelés éve után készült fényképek alapján, a képmás ezekben az első években készülhetett, ismeretlen festő munkájaként. A kompozíció, szakítva az eddigi gyakorlattal, nem oldalra fordulva, félalakosan ábrázolja a püspököt, hanem szinte szembenézetben álló, háromnegyedes alakként. Leengedett karja-

14 Janka György: Miklósy István püspök (1913–1937) a korabeli görögkatolikus sajtó tükrében. In: *Symbolae: A görögkatolikus örökségkutatás útjai. A Nikolaus Nilles SJ halálának 100. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai.* Végheő Tamás (szerk.) Nyíregyháza. 2010. 335-344.

15 Puskás B.: i. m. 2012. 33, 62. Kat. 60.

it lila palástja takarja, fekete reverendája fölött lila övet és mellkeresztet visel, fején lila pileolus. A püspök alakját a sötét háttér emeli ki, derűs magabiztosságot sugárzó arcára a régi hagyomány szerint a kép bal felső sarkából érkező fény vetül, ami fokozza a portré ünnepélyességét.

A figyelemre méltó arcképek sorát Dudás Miklós püspök időskori háromnegyed alakos képmása zárja, amely szintén raktárban rejtőzik, és technikai okokból a gyűjtemény katalógusából is kimaradt. A stílusjegyek és a kép jobb alsó sarkában olvasható szignatúra alapján a kép Prokop Péter pap festőművész (1919–2003) már 1967-ben készült műve. A gyors ecsetvonásokkal felvitt friss kék háttér előtt ábrázolt püspök ábrázolása szakít az előző fél évszázad akademikus, majd szocreál szemléletével. Hitelesen, de ugyanakkor már könnyedebben, általánosítóbb formákból építi a képmást. Vele együtt a nyíregyházi gyűjtemény raktárában pihen több további püspökportré is, Dudás Miklós püspök egy harmadik, gyenge kvalitású portréja, Timkó Imre hajdúdorogi megyéspüspök (1975–1988) még 1956-ban készült szocreál jellegű idealizálással megfestett papi képmása, valamint egy püspöki portréja, továbbá Dr. Keresztes Szilárd hajdúdorogi püspök (1988–2008) arcképe, amelyek szintén követik a portré 18. századtól kötötté vált műfaji előírásait, viszont már egy következő történeti időszak nem kvalitásos példái.

Tisza István és az első világháború

CSAPÓ CSABA

Az első világháború kitörését megelőző évtized magyarországi belpolitikája korábban soha nem látott válságokkal terhelt. A Monarchia belső feszültségei, a gazdasági fejlődéssel járó társadalmi változásokra adott elégtelen politikai válasz, a pártok közötti feszültség növekedése hosszabb időtávban független Tisza politikai szerepvállalásától. Ennek ellenére azt kell mondanunk, hogy kompromisszumokat nem ismerő intranzigens személyisége, a Szabadelvű, majd a Nemzeti Munkapárton belüli meghatározó szerepe és a politikai kihívásokra adott válaszai sokáig meghatározó módon járultak hozzá a válság eszkalálódásához.

A világháború kitörése előtti hónapokban azonban már hatalma tetőpontján állt. Újra sikeresen fogta össze az 1906-ban feloszlatott kormánypártot, ismételten, immár végérvényesen keresztülvitte az obstrukció letörését és ezzel teljes vereséget mért a korábbi kormányzása alatt szétesett ellenzékre. 1913-14-re tehát szinte teljhatalommal rendelkezett az országban, sikerült megvalósítania a Ferenc József által régóta remélt belső békét. Hatalmát azonnal arra használta fel, hogy behozza a lemaradást, ami meggyőződése szerint a Monarchiát az európai fegyverkezés terén érte. Biztos volt a közeljövőben bekövetkező háborúban, ezért rövid idő alatt elfogadtatta a parlamenttel a véderőről, a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről és a hadiszolgáltatásokról szóló törvényeket.

Bécsben azonban nemcsak Ferenc József elvárásainak, hanem a trónörökös körül formálódó új hatalmi központnak is meg kellett volna felelnie. A Ferenc Ferdinánd által képviselt politika, a magyarok tervezett visszaszorítása és a birodalom trialista átalakítása a magyar politikai elitben pártoktól függetlenül általános elutasításra talált. Ezt csak erősítették nyíltan magyarellenes kijelentései és velük szemben a szláv nemzetiségek „helyzetbe hozása”, ennek érdekében pedig a választójog tervezett kiterjesztése. Ennek ellenére a szarajevói merénylet, a trónörö-

kös meggyilkolása Magyarországon általános megdöbbenést keltett és nagyon hamar háborúpárti hangulathoz vezetett. Tiszát azonban nem befolyásolták sem a saját érzelmei, sem a tömegek állandóan változó hangulata. Pragmatikus politikus volt, aki az első sokk után igyekezett Bécsset is mérsékletre inteni. Ferenc Józseffel együtt azt az álláspontot képviselte, hogy meg kell várni a vizsgálatok eredményét és a tények ismeretében, a nemzetközi politikai folyamatokat is figyelembe véve kell meghozni a végső döntést.

A merényletet követő egy hónapban a monarchia politikusai -a rendőrségi vizsgálattal párhuzamosan- az esetleges háború kitörésének körülményeit, a baráti és az ellenséges országok szövetségkötési lehetőségeit, egy többfrontos háború megvívásának várható következményeit vizsgálták. A Szerbia irányában képviselt politikát végül Németország támogatása, sőt, elvárásai határozták meg. II. Vilmos nem egyszerűen garanciát vállalt az Osztrák-Magyar Monarchia irányában egy Szerbia és Oroszország elleni háború megvívásában, hanem egyértelműen nyomást gyakorolt Ferenc Józsefre. Tisza ennek ellenére egészen július közepéig kitartott álláspontja mellett, hogy szigorú, de nem teljesíthetetlen feltételeket kell támasztani a merénylet mögött feltételezett Szerbia felé és csak végső megoldás lehet egy háború. Végül részt vett az ultimátum megfogalmazásában és az ő követelésére került be a szövegbe, hogy a Monarchiának Szerbia irányában semmilyen területi követelése nincs. 25-én került sor az elutasításra, amire válaszul július 28-án megtörtént a hadüzenet és napokon belül minden európai nagyhatalom hadban állt egymással.

Tisza személyes felelőssége rendszeresen felmerül a háború kitörésével kapcsolatos történeti munkákban. Egyetértek azonban ifj. Bertényi Iván alapos elemzésével, aki szerint Tiszának nem volt más választási lehetősége. A Szerbiával szembeni háború mellett sorakozott fel az uralkodó, a Monarchia teljes katonai és polgári vezetése, a magyarországi kormánypárti és ellenzéki politikai elit, valamint a magyar közvélemény. „A nemzet nagy része –már aki állást foglalt- olyannyira háborúpárti volt ezekben a napokban, hogy ez minden korábbi sérelmet elhomályosított.”¹ Tisza egyetlen lehetősége az egyet nem értés kifejezésére a lemondás lehetett volna, ezt azonban politikai elhivatottság-tudata nem engedte. Azt sem mondhatjuk, hogy a háborúval nem értett egyet, csu-

1 Ifj. Bertényi Iván: Tisza István és az I. világháború. In: Romsics Ignác (szerk.) Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről. Budapest. 2002. 53.

pán abban volt bizonytalan, vajon ez lehet-e a legjobb pillanat annak sikeres megvívására.

A világháború kitörésekor belső erőforrásaik mozgósítására a nagyhatalmak más-más megoldást választottak. A központi hatalmak a militarizmus erősítésében látták a megoldást és a gazdaságot, a politikát és általában a társadalmat szigorú katonai ellenőrzésnek vetették alá. Németországban pl. életbe léptették a szükségállapot bevezetéséről szóló 1851. évi (!) porosz törvényt, amelyben a katonai körzetek parancsnokait még a polgári lakossággal szemben is gyakorlatilag diktátori hatalommal ruházták fel. 1917-től pedig a hadsereg-főparancsnokság még II. Vilmos császárt is háttérbe szorítva, az egész birodalomban szinte a katonai diktatúráig terjesztette ki a hatalmát. Ausztriában a hadsereg szintén meghatározó szerepet játszott a döntésekben, a képviselőház ráadásul 1917-ig nem is ülésezett. Angliában és Franciaországban a kulturális/politikai hagyományokból következően más típusú döntéshozatal érvényesült. Koalíciós kormányok alakultak, igyekeztek a politikai spektrum minél szélesebb körét lefedni és bár egyértelműen a centralizációs tendenciák a meghatározóak, ezek mindig a polgári kormányok ellenőrzése alatt álltak. Magyarországon egy harmadik út érvényesült, amiben Tisza befolyása kétségbevonhatatlan. Elérte, hogy a katonai vezetés ne avatkozhatson be a polgári ügyekbe, tehát a kormány hatásköre csak minimálisan csökkent, ugyanakkor az ellenzékkel nem volt hajlandó megosztani a hatalmát.²

A háború kitörésekor az ellenzék Treuga Deit hirdetett a belpolitikában, közel egy évig egyáltalán nem támadta a kormány, így az haladéktalanul bevezethette a korábban már törvényekkel biztosított intézkedéseket. Korlátozták a politikai szabadságjogokat, bevezették a sajtócenzúrát, a statáriumot és az internálás lehetőségét. Több gyárat a katonaság ellenőrzése alá rendelték és hadiipari cikkek termelésére állították át. A bevezetett intézkedések miatt a mezőgazdaság termelése csökkent, a lovakat és ökröket a hadsereg szállítási és ellátási igényeire vették igénybe, a mozgósítás miatt pedig munkaerőhiány lépett fel. A kezdeti háborús sikertelenség, a nagyarányú emberveszteség és az ellátás első zavarai ellenére 1916-ig nagyobb vitákra a magyar belpolitikában nem került sor. Ebben talán szerepet játszhatott az is, hogy gazdasági és politikai értelemben is a Monarchián belüli súlypont Magyarország irányába tolódott el. Az antant blokádjá miatt egyre fontosabbá vált az élelmiszer-ellátás biztosítása, amiben a kedvezőbb természeti adottságokkal rendel-

2 Bihari Péter: *Lövészárkok a hátországban*. Budapest. 2008. 71-73.

kező Magyarország természetesen előnyt élvezett. Tisza a szerződések ellenére is csak a felesleg kiszállításához volt hajlandó hozzájárulni, ami viszont a hadsereg és Ausztria polgári lakosságának ellátását veszélyeztette. Magyarországon pl. csak 1916. januárjában és akkor sem az elvárt szigorral vezették be az Ausztriában már létező jegyrendszert.

Politikai szempontból Ausztriával szemben kétségtelen előnyt jelentett, hogy Magyarországon működött a parlament, tehát a magyar politikai elit azonnal reagálhatott a háború kihívásaira. Így történhetett meg az is, hogy Tisza 1905. januárjában elérte Berchtold közös külügyminiszter lemondását és a helyére barátja, a sokak szerint rideg és kicsinyes Burián kinevezését. Az uralkodó felajánlotta neki ezt a posztot, de Tisza –tekintettel a Buriánra gyakorolható hatással- szükségtelennek tartotta ennek elfogadását. Joggal írhatta tehát a kinevezésről a bécsi német nagykövet a felettesének: „Tisza befolyása ebben a pillanatban meghatározó jelentőségű. Magyar nézőpontból kiindulva neki semmiféle érdeke nem követeli, hogy javuljon a helyzet Ausztriában, mivel az itteni gyengeség arányában csak egyre növekedik az ő hatalma.”³ Ami azonban erősítette Tisza tekintélyét a Monarchiában és külföldön, az hamarosan ennek aláásásához vezetett Magyarországon. Véleménye szerint ugyanis a háború ideje alatt az ország kizárólag annak megnyerésére összpontosíthatja erejét, ezért semmilyen más, ehhez szorosan nem tartozó politikai kérdés megvitatásához nem járult hozzá. 1915-ben pl. rendkívül negatív visszhangot váltott ki a magyar közvéleményből, amikor megtagadta a szavazati jog kiterjesztését a fronton harcoló, azzal nem rendelkező katonákra.⁴

A sikerekkel záruló 1915-ös év után 1916 rendkívüli nehézségeket okozott a központi hatalmaknak. Az orosz Bruszilov offenzíva, az ezzel egyidejűleg a nyugati fronton meginduló támadások és Románia hadba lépése a magyar belpolitikában is kritikusabb hangokhoz vezetett. A hátország egyre jobban kimerült, a hatalmas infláció miatt a megélhetés költségei 1914-1916 között háromszorosára növekedtek, az állandóvá váló sorozások, a katonaság igényeinek kielégítése fokozódó nehézségekbe ütközött. Egyre nehezebb volt fenntartani a háború megnyerésének illúzióját és ez a korábban lojális ellenzéket is Tisza ellen hangolta. November elhunyt Ferenc József és az új uralkodó már korántsem tekintette Tiszát pótolhatatlan politikusnak. Több hónapos habozás után IV. Károly végül távozásra szólította fel és Tisza 1917. júniusában

3 Vermes Gábor: Tisza István. Budapest. 1994. 324-325.

4 Uo. 364.

többségi pártjával együtt habozás nélkül ellenzékbe vonult. Kijelentette, hogy felelős politikusként továbbra is az ország sorsát tartja elsődlegesnek, ennek megfelelően politizál majd. A választójog reformjának ígéretével fellépő Esterházy Móric, majd két hónap múlva az őt váltó Wekerle Sándor kormánya is rendkívül szűk mozgástérrel rendelkezett. Nem tudtak javítani sem a lakosság élelmezési gondjain, sem a hadsereg ellátásán, a gazdaság is az összeomlás szélére került, valós politikai reformok bevezetésére nem is gondolhattak. Tisza 1917. augusztusában frontszolgálatra jelentkezett, hónapokat töltött el a keleti fronton, ahol azonban ekkor már nagyobb hadműveletekre nem került sor.⁵ Visszatérése után újra bekapcsolódott a politikába és korábbi politikai meggyőződésén semmilyen tekintetben nem változtatott. Életét a villájába 1918. október 31-én betörő katonák oltották ki, akik őt okolták a háború kitöréséért és szenvedéseikért.

Források

Tisza István miniszterelnök beszéde nemzetiségi kérdésről. (részlet)

Nagyvárad, 1910. március 3.

In: Tisza István. Válogatott politikai írások és beszédek. Vál. és szerk. Tőkéczi László. Osiris, Budapest, 2003. 114-127.

„... Tisztelt uraim! Ezen a téren igen nagy feladatok előtt áll a magyar nemzet, és igen nagy felelősség terhel bennünket, hogy teljesítsük ezeket a feladatokat. Nekünk kérlelhetetlen szigorral és következetességgel kell ragaszkodnunk nemcsak a magyar állam egységéhez és épségéhez, de nemzeti jellegéhez is. (*Élénk helyeslés.*) A politikai magyar nemzet egységéből engednünk nem szabad egy jottányit sem. (*Úgy van!*) Mi baráti kezdet csak annak nyújthatunk, aki, bárminő anyanyelvű legyen is, a magyar nemzeti szent korona tagjának, a magyar politikai nemzet tagjának érzi magát. (*Élénk helyeslés.*) De azután el kell fogadni jó szívvel azt a tényt, hogy a magyar politikai nemzet különböző népfajokhoz, nemzetiségekhez tartozó polgártársainkból alakult, és ebből le kell vonni konzekvencia nélkül a tartózkodást. El kell ismernünk jogukat nyelvük, vallásuk, kultúrájuk fenntartásához, ápolásához, gondozásához. (*Úgy van!*) Nem szabad nekünk rossz néven vennünk, ha ehhez ragaszkodnak. (*Úgy van!*) Nem szabad fennakadnunk azon, hogy a román románnak, a tót vagy

5 Pölöskei Ferenc: Tisza István. Budapest. 1985. 264.

szerb tótnak vagy szerbnek érzi és nevezi magát. (*Úgy van!*) Azért, hogy nem tagadják meg nemzetiségüket, az igazi testvériség álláspontján kell velük szemben is viselkednünk, gondolkodnunk és éreznünk. (*Úgy van!*) Fel kell karolnunk minden jogosult érdeket, az igazi testvériség érzületét kell belevinnünk a társadalmi érintkezésbe és a közhatósági és közéletbe. (*Élénk tetszés és éljenzés.*) Tért kell nyitnunk az érvényesülés számára minden hazafiasan gondolkozó polgártársunk előtt (*Úgy van!*), és nem szabad megengednünk, hogy idegeneknek és ha nem elnyomottaknak is, de, ami sokszor ennél rosszabb, lenézetteknek érezzék magukat. (*Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van! Ez az igaz!*)...

Áll ez, tisztelt uraim, különbség nélkül minden nemzetiségre nézve, mert hiszen, aki helyesen gondolkodik, annak be kell azt látnia, hogy Európának ezen a részén az itt élő kisebb népek autonóm szabad fejlődésének egyetlenegy biztosítéka van: az, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia mint erős, akcióképes és irántuk barátságos érzületű nagyhatalom állhasson fenn. Ezt pedig nem érhetik el másképpen, mint hogy ebben a monarchiában a magyar nemzet teljes mértékben érvényesül. (*Úgy van!*) Mert a szabadságszeretet eszméjét ebbe a monarchiába a magyar nemzet vitte bele (*Úgy van!*), és mert ez a monarchia akcióképes csak akkor lesz, ez a monarchia más nagyhatalmakkal szemben csak akkor fog tudni sikerrel megállani, ha bárminő veszélyek között megelégedett magyar nemzet egész ereje áll a háta megett. (*Élénk tetszés és éljenzés.*)...

Tisztelt uraim, ha mi a nemzetiségi kérdést helyesen akarjuk kezelni, akkor először is erősítenünk kell az állam kezét az izgató elemeknek aknamunkájával szemben (*Úgy van!*), erősíteni kormányzati és rendészeti téren és erősíteni a büntetőjog megfelelő módosítása terén. De azután baráti jobbot kell nyújtani mindazoknak, akik hajlandók velünk a testvéri megélhetés, a testvéri egyetértés útjára lépni (*Úgy van!*) és elhárítani az egymás megértésének útjából az itt felgyűlt akadályokat...

Én hallottam egy törekvésről –talán mindnyájan hallottunk–, hogy mérsékelt román párt szerveztessék. Hát ezt szerencsétlen, halvaszületett gondolatnak tartom. Amint egy párt mint román párt, vagy mint szerb, vagy mint tót párt alakul, egyszóval nemzetiségi alapon alakul, az már nem mérsékelt párt előttem. (*Úgy van!*) Annak én már barátja, szövetségese nem lehetek, mert az már a magyar állam nemzeti jellegét, a magyar közéletnek nemzeti jellegét támadja meg. (*Úgy van!*) A feladat nem az, hogy a mostani nemzetiségi pártoknál egy árnyalattal szelídebb igényekkel fellépő másik nemzeti pártot hozzunk létre, hanem az, hogy megszüntessük a nemzetiségi pártok létezését. (*Igaz! Úgy van!*) Azok, akik felelősségteljes súlyuknál fogva hivatott vezérei a románságnak, azok ke-

ressék fel a magyar közélet vezéreit, azok jöjjenek, forduljanak hozzájuk bizalommal, azok beszéljék meg és oszlassák el a netalán létező bajokat és félreértéseket, de akkor azután egész súlyuknak latba vetésével álljanak arra az álláspontra, hogy itt nemzetiségi sérelmek nincsenek, hogy itt nemzeti politikai álláspontnak jogosultsága nincsen, hogy itt magyaroknak, románoknak, szerbnek, tótnak együtt, nemzetiségi megkülönböztető jelek nélkül, egy pártba beolvadva kell részt venni a politikában. (*Hosszú, szűnni nem akaró lelkes éljenzés.*)

Tisza István híres beszéde a képviselőház 1918. október 17-i ülésén, amelyben beismeri a háború elvesztését.

Képviselőházi Napló 1910. XLI. kötet, 290-298.

Gr. Tisza István: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Lehetőleg rövidre igyekszem fogni felszólalásomat, annyival inkább, mert hiszen a legközelebbi időben az indemnitási vita alkalmat fog nyújtani olyan kérdések beható taglalására, amelyeknek tisztába hozatalát az ország érdekében időszerűnek gondolom. Azt hiszem azonban, hogy ma már az ország érdekében cselekszünk, ha bizonyos kérdéseket tisztába hozunk; tisztába hozunk azzal a lelki nyugalommal, amelyet a magyar nemzetnek a mai súlyos időkben tanúsítania kell, és tisztába hozzuk azzal a szándékkal, hogy elhárítsuk a nemzet útjából mindazokat a félreértéseket, amelyek a magyar nemzeti pozíciót elhomályosítják és gyengítik. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*)

Az általam elmondandók elsősorban arra a nagy horderejű nyilatkozatra vonatkoznak, amelyet tegnap a t. miniszterelnök úr szájából hallottunk. Talán én voltam az első körülbelül egy évvel, vagy több, mint egy évvel ezelőtt, aki figyelmeztettem arra, hogy Ausztriában olyan jelenségek merülnek fel, hogy az osztrák közállapotok olyan fordulatot vesznek, amelynél fogva mi esetleg nem fogjuk többé szemben találni magunkat azzal az osztrák állammal, amelyikkel a dualizmus alapján kapcsolatban állunk. Fájdalom, t. ház, ezek a jelenségek azóta nemcsak ismétlődtek, de olyan mértékben súlyosbodtak, hogy a dualizmus fenntartását teljességgel lehetetlenné teszik. (*Igaz! Úgy van! a jobb- és a baloldalon.*) Az történelmi kérdés és akadémikus kérdés, hogy ezt valaki öröndetesnek tartja-e vagy sem; a gyakorlati fontossággal bíró tény, amelyet az ország érdekében konstatálnunk kell az, hogy abban a tekintetben magyar ember és magyar ember között nem lehet nézeteltérés, hogy ennek az osztrák helyzetnek konzekvenciáit a magyar állam függetlensége irányában, a perszonálunió irányában kell levonnunk. (*Élénk helyeslés a jobb- és a baloldalon. Éljenzések balfelől.*) Azt hiszem, nem tesz jó szolgálatot az országnak az, aki bárminő szempontból is ezt a tényt, ezt az igazságot elhomályosítani igyekszik. (*Helyeslés balfelől.*)

Én a magam részéről ehhez csak azt fűzhetem hozzá, hogy nagyon természetesen nekünk a perszonálunió jelszavával játékot üznünk nem szabad. *(Helyeslés a jobb- és a baloldalon.)*

Fényes László: Csalni nem lehet! *(Zaj a jobb-és a baloldalon.)*

Meskó Zoltán: Kétszáz év óta küzdöttünk érte! *(Zaj.)*

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak csendben maradni! *(Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Miskolcgy Imre: Na entente-barátok! Aki ez ellen állást foglal, az entente-barát! *(Folytonos zaj a jobb- és a baloldalon.)*

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak csendben lenni! Méltóztassanak lehetővé tenni, hogy a szónok beszélhessen és eloszlassa a félreértést.

Fényes László: Salzburgban fogják megállapítani a függetlenségünket?

Gr. Tisza István: T. ház! Nekünk félrendszabályokkal megelégednünk nem szabad. *(Helyeslés balfelől.)* Az a körülmény, hogy az osztrák viszonyoknak az az átalakulása, amely az 1867: XII. t.-c. fenntartását és alkalmazását lehetetlenné teszi, az 1723-iki törvények hatályán nem változtat, az a perszonáluniónak teljes keresztülvitelét nem akadályozza. Mert tegnap is hallottam, most is hallom, hogy az 1723-iki törvények a közös védelmet állították fel. *(Ellentmondások és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem közös, hanem kölcsönös!)*

Balla Aladár: Nem kell a kölcsönös védelem sem! *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Elég volt! Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Gr. Tisza István: Ez az illető t. képviselő úr részéről alapos tévedés, mert az 1723-iki törvények nem közös, hanem kölcsönös védelemről beszélnek... *(Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Zlinszky István: Teljes elválást! *(Zaj.)*

Lovászy Márton: Akkor miért csinálták a közös hadsereget?

Egy hang *(a szélsőbaloldalon):* A védelem kölcsönös; a hadsereg közös!

Kállay Tamás: Még tegnapelőtt a német hadikölcsön érdekében íratott! *(Úgy van! a jobboldalon. Felkiáltások: Pénzért! Zaj.)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: ...és a kölcsönös védelem éppúgy teljesíthető a teljesen különválasztott, külön hadsereg útján, mint közös hadsereggel. *(Igaz! Úgy van! jobb és balfelől.)* Úgyhogy magunk részéről minden kételyt kizárólag konstatálnunk kell azt, hogy a hadseregnek teljes különválasztását akarjuk. *(Élénk helyeslés és taps a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Csendet kérek. Méltóztassék a szónokot csendben meghallgatni.

Fernbach Károly: Meg is kell csinálni!

Elnök: Méltóztassék csendben maradni!

Juhász-Nagy Sándor: Tíz év előtt kellett volna ezt mondani, amikor kidobták az ellenzéket.

Elnök: Kérem Juhász-Nagy Sándor képviselő urat, méltóztassék csendben maradni.

Gr. Tisza István: A mai komoly pillanatban semmiféle közbeszólás által magamat e mellékvágányokra elvezettetni nem engedem. *(Helyeslés a jobboldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem akarjuk!)* Azt hiszem, vannak dolgok, amelyeket az ország érdekében el kell mondani. *(Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Méltóztassék a közbeszólásoktól tartózkodni.

Gr. Tisza István: Vannak dolgok, amelyeket az ország érdekében kifejezésre kell juttatni, és ebbeli kötelességemet teljesíteni fogom anélkül, hogy a t. képviselő urak ebben megzavarhatnának. *(Helyeslés a jobboldalon.)* Ismétlem tehát, hogy miután az osztrák viszonyok kialakulása a perszónaluniót mellőzhetetlenül szükségessé tette, ennek a perszónalunióknak sem a szavakkal játszásnak, sem félrendszerabálynak lennie nem szabad. *(Élénk helyeslés.)* Ennek magában kell foglalnia a hadsereg... *(Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Általános választói jog! Felkiáltások a jobboldalon: Mindig másról beszélnek! Zaj.)*

Elnök: Csendet kérek, t. ház! Az ilyen közbeszólások a tárgyalás komolyságának rovására mennek. Méltóztassék ettől tartózkodni! *(Nagy zaj.)* Csendet kérek

Beck Lajos: Ilyent nem lehet komolyan hallgatni!

Szilágyi Lajos: Még ők beszélnek parlamenti színvonalról, szólás-szabadságról! *(Úgy van! a jobboldalon.)*

Elnök: Csendet kérek! *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Meghallgatjuk!)*

Miskolczi Imre: A hazaárulót, igen.

Elnök: Csendet kérek!

Fényes László: Miskolcziától nem tanulunk hazafiságot!

Egy hang *(a jobboldalon):* Fogd be a szádat! Ki velük!

Elnök: Méltóztassék ilyen közbeszólásoktól tartózkodni! Csendet kérek! Ne méltóztassék ilyen kifejezéseket használni.

Fényes László: Szabolcsba jerünk; ott beszéljünk Kállay úr!

Kállay Tamás: Kiverünk onnan!

Fényes László: Én mindig kimegyek a nép közé. A napokban is ott voltam!

Kállay Tamás: Ne méltóztassék hazudni! *(Nagy zaj.)*

Elnök: Csendet kérek, t. ház! Méltóztassanak a szónokot nyugodtan meghallgatni. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*) Kérem Vass János képviselő urat, szíveskedjék csendben lenni.

Fényes László: Sólovagok és ügynökök! (*Zaj.*) Bútorügynök mer beszélni! (*Zaj.*)

Elnök: Kérem Fényes László képviselő urat, nyugodjék meg! (*Derűtség a jobb- és a baloldalon.*)

Gr. Tisza István: Tehát ismétlem: a perszonalunionak magában kell foglalnia a hadsereg teljes külön választását, (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) és magában kell foglalnia a magyar nemzetnek a külképviselethez való külön jogát is. (*Általános élénk helyeslés.*) És ami különösen ennek a nagy horderejű elvnek a remélhetőleg küszöbön álló béketárgyalásoknál való megvalósítását illeti, nézetem szerint abban az átmeneti állapotban is, amelyben a béketárgyaláskor leszünk, feltétlenül gondoskodni kell arról, hogy a magyar nemzet érdekei a béketárgyalásnál megfelelő pozícióval és felhatalmazással bíró megfelelő magyar ember által képviseltessenek. (*Általános élénk helyeslés. Taps a jobboldalon.*)

Balla Aladár: Aki nem vörös posztó az ellenfél szemében! (*Zaj jobbfelől. Halljuk! Halljuk!*)

Elnök: Csendet kérek. t. ház!

Gr. Tisza István: Áttérek most a másik kérdésre, (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*) amely nézetem szerint lelki nyugalomnak és higgadtságunknak fenntartását és az erők egyesítését éppen oly parancsolólag megkívánja, és ez a háború befejezésének a kérdése. (*Halljuk! Halljuk!*)

T. ház! Én nem akarok semmiféle szemfényvesztő játékot úzni a szavakkal. Én elismerem azt, amit gróf Károlyi Mihály t. képviselő úr tegnap mondott, hogy ezt a háborút elvesztettük. (*Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hol van a végleges győzelem?*)

Fényes László: Az Igazmondó nem ezt mondta! (*Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Elnök (*csenget*): Valóban nem méltó egy komoly tárgyaláshoz, hogy folyton ilyen közbeszólásokkal zavarják. (*Helyeslés jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon.*) Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Elvesztettük nem abban az értelemben, hogy ne tudnánk még tovább is szívós és hősiesség védekezést kifejteni; hogy ne tudnók az ellenségnek a végleges győzelmet nagyon drágává tenni, de igenis elvesztettük abban az értelemben, hogy az erőviszonyok beállott eltolódásánál fogva a háború megnyerésére többé reményünk nem lehet, és hogy ennek folytán keresnünk kell a békét oly feltételek mellett,

amelyeket ilyen viszonyok között ellenségeink elfogadnak. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon. Zaj.)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Ennek folytán csak helyeselhetem azt, hogy német szövetségesünkkel együtt a Wilson-féle 14 pont és az azokhoz függesztett ismert pontok alapján ajánlottuk fel a békét ellenségeinknek.

Hock János: De ha kell, külön is! *(Zaj és közbeszólások a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)*

Gr. Tisza István: És, t. ház, magával ezzel a ténnyel, t. i. azzal, hogy a Wilson-féle 14 pont alapjára helyezkedtünk, adva van egész külpolitikai orientációnknak az a módosulása, amelyet gróf Károlyi Mihály képviselőtársam tegnapi beszédében kifejezésre juttatott, *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* mert hiszen a 14 pont egyike, úgy-e, a népszövetséget és minden külön szövetség tilalmát involválja, *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* nagyon természetes tehát, hogy úgy a Németbirodalom, mint Ausztria és Magyarország, amidőn a Wilson-féle pontok között ennek a pontnak alapjára is helyezkedett, ezzel úgy a népszövetséget, mint a külön szövetségektől való tartózkodás elvét magáévá tette. *(Úgy van!)* Tehetjük ezt annyival inkább, mert hiszen az egész világnak ez a berendezkedése, amely a népszövetség alapján épül fel, feleslegessé teszi a külön szövetségek rendszerét... *(Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: ...feleslegessé teszi különösen miránk nézve, akiket abba a szövetségi rendszerbe, amelynek hű tagjai voltunk és vagyunk mindaddig, amíg fennáll: egy olyan veszély hajtott bele – a hódító, agresszív, autokrata Oroszbirodalom törekvései ellen való védekezés szüksége, – *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középen. Zaj és közbeszólások a szélsőbaloldalon.)* amely veszély ma, hála az Egek Urának, megszűnt, úgyhogy ennek a háborúnak rettentő pusztításai és veszteségei között mintegy, a magyar nemzet egész jövőjére nézve nagy horderejű, aktív tételt kell a mérlegbe beállítanunk a hódító, autokrata, létérdekeinkkel ellentétes törekvéseket támaztó orosz czári birodalom felbomlását. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középen.)*

Most, t. ház, feladatunk az, hogy azt a békét... *(Zaj és közbeszólások a szélsőbaloldalon.)*

Elnök *(csenget):* Igazán csodálom, hogy a képviselő urak nem veszik észre, hogy a ház osztatlan figyelmével és közérzületével helyezkednek szembe, amidőn folytonos közbeszólásaikkal zavarják a szónokot. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés és felkiáltások a jobboldalon és a középen: Botrány! Szégyen! Gyalázat! Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)* Csendet kérek!

Matta Árpád: Én a csendet kívánom mindig! *(Helyeslés a jobb- és a baloldalon. Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Akkor ülj az elnöki székre!)*

Muzsa Gyula: Nem lármázni jöttünk ide!

Hock János: Úgy van! Ez nem illik! Végre egy ember, aki elismeri a tényeket! Ez a legnagyobb győzelem. *(Folytonos zaj és közbeszólások a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak! Méltóztassanak a szónokot nyugodtan meghallgatni. *(Zaj és közbeszólások a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Kérem a t. ház igen tisztelt tagjait, szíveskedjenek csendben maradni.

Gr. Tisza István: Ismétlem, t. ház, a feladat, amely pártkülönbség nélkül mindnyájunkra vár az, hogy azt a békét, amelyet a Wilson-féle 14 pont alapján meg akarunk kötni, lehetőleg előnyössé alakítsuk a magyar nemzetre nézve. *(Igaz! Élénk helyeslés. Úgy van! a jobboldalon és balfelől.)*

Hock János: Életérdek!

Gr. Tisza István: T. ház! Hozzá kell még tennem az előbb elmondottakhoz – mert ezzel nemcsak magamnak, de igazán azt hiszem, a magyar nemzet jó hírvének is tartozom –, hogy mindaz, amit külpolitikánk újabb orientációjáról mondtam, abszolúte nem foglalhat és nem foglal magában semmiféle hűtlenséget német szövetségünkkel szemben. *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)* Német szövetségünkkel egyetértőleg helyezkedtünk erre az új elvi álláspontra, német szövetségünkkel egyetértőleg kell berendezkednünk ezen az új elvi alapon. Ez a lépés minden a világon lehet, csak nem ellenséges lépés szövetségünkkel szemben. Ellenkezőleg, meg vagyok róla győződve, hogy a népeknek ebben az új berendezkedésében is számos barátságos találkozási pont, számos közös érdek fog bennünket baráti kapcsolatba hozni német szövetségünkkel. *(Úgy van! jobbfelől.)* Ezzel még ki kellett egészítenem a mondottakat.

De most már, ismétlem, feladatunk, azt hiszem, pártkülönbség nélkül az, hogy az elérendő békét lehetőleg előnyössé tegyük a magyar nemzetre nézve; hogy biztosítsuk a magyar állam területi integritását, *(Úgy van! Úgy van! a jobb- és a baloldalon.)* amelyet a Wilson-féle 14 pont egyáltalában nem is támadott meg, de – mert természetesen ez magában véve nem elég – biztosítsuk a magyar állam egységét, belső kohézióját is, *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)* biztosítsuk azt, hogy a magyar állam Európának ezen a részén jövőre is az emberi haladásnak és szabadságnak az a tényezője legyen, amely volt a múltban is és amely magasztos feladatát híven igyekezett teljesíteni mindenha, úgyhogy nagyobb, alaptalanabb és méltatlanabb rágalmat nem mutathat fel a világtörténelem, mint azt a fájdalom,

meglehetősen sikerrel járt törekvést, amely éppen a magyar nemzetet, amely pedig Európának biztonságáért és szabadságáért és a népek szabadságáért annyi vért áldozott, a népszabadságok ellenségének igyekezett feltüntetni. (*Úgy van! Úgy van! a jobb- és a baloldalon. Taps jobbfelől.*)

Jánosi Zoltán: A reakció műve!

Fényes László: A feudálizmus műve!

Gr. Tisza István: De arra, hogy ezt a célt elérjük, ismét két dolog szükséges. Az egyik az erők egyesítése, az egyik, hogy felejtünk el legalább most, ezekben a sorsdöntő hetekben és hónapokban mindent, ami elválaszt bennünket, (*Behyészés jobbfelől.*) mindent, ami keserűséget okozhat magyar ember és magyar ember között, (*Behyészés jobbfelől.*) és ne nézzünk egyéb feladatot mint azt, hogy vállalva szolgáljuk a nemzetnek ezeket a nagy érdekeit. A másik, hogy egyesült erővel elkövessünk mindent azoknak a félreértéseknek, azoknak a tévhiteknek elosztatására, amelyek olyan tévesen állították be a magyar nemzetet és a magyar államot, különösen az ellenséges külföld előtt, és amelyek – fájdalom – annyi ellenszenvet, annyi ellenséges érzületet támasztottak ellenünk.

A legelső, amiben az igazságot kell szolgálnunk és lehetőleg bevinünk a velünk szemben álló nemzetek köztudatába az, hogy mi nem vagyunk és nem voltunk soha a nemzetiségek elnyomói. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*)

Mielőtt a tulajdonképpeni nemzetiségi kérdéstről beszélek, egy ezzel kapcsolatos kérdéssel kell számolnom, és ez az ú. n. cseh-tót probléma. Vakmerőbb hamisítását a tényeknek a történelem nem tudja felmutatni, mint ezt a cseh-tót nemzeti vagy állami gondolatot. (*Úgy van! a jobb- és a baloldalon.*) Hiszen egészen a legutolsó időkig a tényeknek egész sorozata, a tényeknek egész összefüggő rendszere reáczáfol erre az állításra. Utalhatok arra a hősiesség magatartására, amelyet tót honfitársaink, a tót népfaj fiaiban ebben a háborúban a mi fiainkkal együtt vállalva tanúsítottak. (*Élénk behyészés.*)

Utalhatok arra a feltétlenül hazafias magatartásra, amelyet idehaza az egész tótság követett, utalhatok arra a tényre, hogy amint nagyon jól tudjuk, különösen Amerikában, de Nyugat-Európában is, nagyon sok ezer tót honfitársunk élt a háború kitörésekor. Hiszen ezek mind óriási előnyökhöz jutottak volna, ha ellenségeink sorába álltak volna, (*Igaz! Úgy van!*) míg ha ezt nem teszik, ha ellenségnek maradnak, kiteszik magukat talán fokozottabb mértékben az üldöztetésnek és megrendszabályozásnak; és azért mégis minden jel arra mutat, hogy azon sok ezer tót honfitársunk közül igen kevesen voltak azok, akik beálltak az ellenséges táborba. (*Élénk behyészés.*) És utalhatok arra, – hiszen ma már jöttek haza

ezrével orosz fogságból tótajkú honfitársaink – hányan voltak közöttük, akik végigszenvedtek a csehek részéről a legborzasztóbb bántalmazásokat, (*Igaz! Úgy van!*) de a legnagyobb kínzásokkal sem lehetett őket arra kényszeríteni, hogy hozzájuk csatlakozzanak és a magyar nemzet ellen fogjanak fegyvert. (*Taps.*)

Miskolczy Imre: Ezek nem lettek entente barátok! (*Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Gr. Tisza István: Ezeknek a tényeknek egész sorozatára mutathatunk rá, és kell ismét és ismét rámutatnunk, és ezeknek a tényeknek tudatát kell belevinnünk a velünk szemben álló hatalmak köztudatába annak igazolásául, hogy ez az egész úgynevezett cseh-tót probléma nem létezik, hogy az nem egyéb, mint a cseh népfaj rablási törekvése olyan tereumon, (*Igaz! Úgy van!*) amelyen sem a népek önrendelkezési joga alapján, sem a nemzeti elv alapján, sem semmiféle igazságos és helyes elv alapján keresni valójuk nincs. (*Taps.*)

Ami magát a mi nemzetiségi kérdésünket illeti, azt hiszem, hogy nekünk mindnyájunknak igyekeznünk kell a felvilágosítás fegyverével élni itt is annak kimutatására, hogy merőben téves beállítás az, mint hogyha a magyar kisebbség itt zsarnoki eszközökkel uralkodott volna a többséggel bíró nemzetiségekkel szemben. (*Igaz! Úgy van!*) Ami először a számarányokat illeti, itt nem beszélek Horvátországról, amelyet a magyar törvény is külön politikai nemzetnek ismer el, amellyel való állami közösségünk tehát a két testvérnemzet közötti viszony alapján épül fel. Horvátország leszámításával tehát maga a magyar faj határozott többséget képvisel; egyesülve a németséggel, amelyik politikai szempontból teljesen azonosította magát a magyar fajjal, számszerűleg Magyarország lakosságának körülbelül kétharmadára rúg, gazdasági és kulturális súly tekintetében pedig ennél a kétharmadnál is természetesen igen sokkal nagyobb hányadot képvisel. De továbbá azon polgártársainknak nagy része is, akik nem tartoznak a magyar fajhoz és nem a németséghez, teljes hűséggel és odaadással helyezkedik a magyar nemzeti állam elvi alapjára, úgyhogy törpe kisebbség az Magyarországon, amely a nemzeti államnak alap gondolatával ellentétbe helyezkedik.

Pop Cs. István: Az egész nép szembehelyezkedik! (*Zaj.*)

Gr. Tisza István (a román nemzetiségiek felé): A képviselő uraknak teljességgel nincs joguk az egész román nép nevében beszélni. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*)

Vajda Sándor: Önnek egyáltalán nincs joga!

Gr. Tisza István: Hosszú időn át voltam az ugrai kerület képviselője, (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Erőszekekkel!*) melynek választói körülbe-

lül egyharmadrészben románok. Biztosíthatom róla a képviselő urakat, hogyha ott együtt megjelenünk, akkor az ottani románság 99 század-része az én szavamra fog hallgatni és nem az önökére. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Tiszta választásnál?)*

Fényes László: Ez az önbizalom!

Gr. Tisza István: A t. képviselő uraknak sokkal jobb volna alaposabban megismerkedniük a helyzettel, mielőtt ilyen kérdésben olyan kijelentéseket tesznek, melyekkel akarattuk ellenére ellenségeink malmára hajtják a vizet. *(Hebnyés jobbfelől.)*

Pop Cs. István: Ezt már hallottuk! Nem hiszi senki! *(Zaj és közbeszólások a jobboldalon.)*

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, szíveskedjenek a közbeszólásoktól kölcsönösen tartózkodni, és megőrizni a ház nyugalmát.

Fényes László: Még mindig a régi ideológia!

Elnök: Kérem Fényes László képviselő urat, ne tartson külön szónoklatot.

Gr. Tisza István: Ismétlem, azt hiszem, nekünk feladatunk ebben a tekintetben pártkülönbség nélkül a felvilágosítás munkáját végezni, feladatunk meggyőzni róla elsősorban az Egyesült-Államok elnökét, de általában a velünk szembenálló hatalmak közvéleményét, hogy a nemzeti kérdés egészen másként áll Magyarországon, mint ahogy azt ő velük elhitették.

Polónyi Dezső: Barátkozni kell vele, úgy-e?

Balla Aladár: Ezért üldözték Károlyit.

Elnök: Kérem a képviselő urakat, ne zavarják közbeszólásaikkal a szónokot.

Ábrahám Dezső: Addig kellett volna csinálni, amíg miniszterelnök volt.

Gr. Tisza István: Ha emlékezetem nem csal, igen erős megtámadtásnak voltam kitéve azért, mert mint miniszterelnök is és máskor is a magyar és nem magyarok polgárok közötti igazi megértés és szeretet érdekében fáradoztam. *(Taps a jobboldalon, zaj és ellentmondások a szélsőbaloldalon.)*

Fényes László: Kortropolitikából!

Szilágyi Lajos: Önök politikai furfangból másképp beszélnek most.

Gr. Tisza István: Ismételve kérem, ne tekintsük most azokat a momentumokat, melyek a megértésre zavarólag hathatnak, de tekintsük azokat a nagy nemzeti szempontokat, amelyeket szolgálni, minden egyebet félretéve, hazánk iránti kötelesség. *(Hebnyés és taps a jobboldalon.)*

Azt hiszem, igyekeznünk kell az igazság fegyverével meggyőzni ellenfeleink közvéleményét arról, hogy az itteni viszonyok sokkal köze-

lebb állnak ahhoz a posztulátumhoz, mely a Wilson-féle pontozatokban kifejezésre jut, és hogy ezeknek a pontozatoknak a megvalósítása a mi bérvizonyainknak sokkal kevésbé gyökeres módosítását involválja, mint ahogy azt sokan képzelik. S méltóztassanak nekem megengedni, ezen a téren felteszem mindenkiről a legjobb intencziót, de végzetes ballépést követ el az, aki talán nem is elég alapos ismeretével az ügynek ma olyan irányú érintkezéseket keres az állam nem magyarajkú polgáraitól, ma olyan jelszavakat hirdet a nemzetiségi politika és a nemzetiségek kielégítése terén, amelyek esetleg sokkal messzebb fognak bennünket elvinni a magyar nemzeti államnak elvi talajáról, mint amennyire szükséges lesz, ha ezt a kérdést kellő nyugalommal fogjuk fel, és ha ebben a kérdésben is, mint minden másban, tartózkodunk az egymást való hezitálástól. *(Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén. Közbeszólások a nemzetiségi képviselők padjain.)*

Elnök *(csenget)*: Kérem a képviselő urakat, szíveskedjenek a közbeszólásoktól tartózkodni. Kérem Juriga képviselő urat, szíveskedjék csendben maradni.

Gr. Tisza István: A másik, ezzel szorosán összefüggő kérdés – mert hiszen az ellenséges közvélemény szoros kapcsolatba hozza e kettőt, hogy mi nemcsak a nemzetiségek elnyomói, hanem egyúttal sötét reakcionáriusok is vagyunk – a másik kérdés az úgynevezett demokratizálás kérdése. *(Halljuk! Halljuk!)* Nekünk a demokratizálás alapjára helyezkednünk nem szükséges... *(Élénk ellenmondások a baloldalon.)*

Szinyei-Merse Félix: Várják be a végét. *(Zaj.)*

Bródy Ernő: Gyalázat! *(Folytonos zaj a baloldalon.)*

Elnök *(csendet)*: Csendet kérek, képviselő urak! Tessék a szónokot meghallgatni.

Gr. Tisza István: Várják be a képviselő urak a mondat végét. Erre az alapra helyezkednünk nem szükséges, mert ezen az alapon vagyunk már régóta. *(Nagy mozgás és élénk ellenmondások a baloldalon.)*

Elnök: Több nyugalmat kérek, képviselő urak. Tessék csendben meghallgatni a szónokot.

Gr. Tisza István: Itt árnyalati különbségek lehetnek. Vannak is. **(Nagy mozgás és élénk közbekiáltások a baloldalon.)**

Elnök: Kérem Pető Sándor képviselő urat, szíveskedjék csendben maradni!

Gr. Tisza István: Igazán nem hiszem, hogy a t. képviselő urak az ilyen jelenetekkel a mai nagy pillanathoz méltó módon szolgálnák hazájukat. *(Nagy mozgás és élénk közbekiáltások a baloldalon.)*

Elnök (*cseppet*): Csendet kérek, képviselő urak! (*Folytonos zaj a baloldalon.*) Kun Béla képviselő urat kérem, szíveskedjék tartózkodni a folytonos közbeszólásoktól. Méltóztassanak önmagukon uralkodni. (*Zaj a ház minden oldalán. Felkiáltások a baloldalon: Odaát is zajonganak!*) Nekem kötelességem a házban a csendet és a rendet fenntartani, a tanácskozás lehetőségét biztosítani, és e tekintetben nem fogadok el szemrehányást senkitől. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Kérem a t. ház türelmét és figyelmét.

Gr. Tisza István: Fejtegetéseimben teljesen objektíve adom elő meggyőződésemet, és azt hiszem, hogy a nemzet törvényhozása akkor mutatja magát méltónak a mai nagy időkhez, ha az objektív fejtegetéseket lehetővé teszi.

Jánosi Zoltán: Nem objektív, hanem abjektív!

Elnök: Kérem Jánosi Zoltán képviselő urat, szíveskedjék tartózkodni a közbeszólásoktól.

Gr. Tisza István: Ha végignézzük közviszonyainknak egész fejlődését, ha végig nézzük azon a programmon, amelyet a jelenlegi kormány is a háznak, mondhatnám osztatlan helyeslése mellett a szociálpolitikai, birtokpolitikai és más egyéb kérdésekben kifejtett: engedelmet kérek, ismétlem, árnyalati különbségek lehetnek, (*Ellentmondások a baloldalon.*) de azt, hogy Magyarország, az egész magyar közélet nem volna benne a demokratikus fejlődésben, a demokratikus haladásban, a valóságnak megfelelőleg, állítani nem lehet. (*Zaj és ellentmondások a baloldalon. Elnök cseppet.*) És itt megint igaza van Károlyi Mihály t. képviselő úrnak... (*Zaj és felkiáltások a baloldalon: A kalandorpolitikuskak!*)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak.

Gr. Tisza István: ...abban, hogy a demokratikus fejlődés nem egyértelmű a választójog kérdésével. A demokratikus fejlődésnek igen sok egyéb más tartalma is van, olyan, amelyben teljesen egyetértünk, olyan, melyet karöltve megvalósíthatunk. Méltóztassanak megengedni nekem, ma, amidőn megalkottunk egy olyan választójogi törvényt...

Bródy Ernő: Mely gyalázat! (*Zaj.*)

Elnök: Bródy Ernő képviselő urat rendreutasítom. Csendet kérek, képviselő urak.

Gr. Tisza István: ...amelyet ugyan a képviselő urak keveselnek, amihez teljes joguk van, de amely a felnőtt férfilakosságnak kétharmadát választójoghoz juttatja... (*Zaj és ellentmondások a baloldalon.*)

Elnök: Csendet kérek képviselő urak.

Egy hang (*a baloldalon*): A katonákat kirekesztették! (*Zaj.*)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak.

Székely Aladár *(közbeszól.)*

Elnök: Székely Aladár képviselő urat kérem, szíveskedjék csendben maradni.

Gr. Tisza István: ...olyan választójogot, mely a férfilekosságnak körülbelül olyan arányát...

Székely Aladár *(közbeszól.)*

Elnök: Kérem Székely Aladár képviselő urat, szíveskedjék csendben maradni. A képviselő úrnak nincs joga a szónokot folytonos közbeszólással zavarni.

Gr. Tisza István: ...olyan választójogot, mely körülbelül olyan arányát juttatja választójoghoz a magyarországi férfilekosságnak, mint aminővel Angliában szavazati joggal bírt egészen a legutolsó hetekig a férfilekosság: engedelmet kérek, erre azt mondani, hogy ez nem demokratikus fejlődés, abszolúte nem lehet. *(Zaj és ellentmondások a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)*

Elnök: Csendet kérek a ház minden oldalán.

Pop Cs. István: Szégyenteljes választói jog.

Elnök: Kérem Pop Cs. István képviselő urat, szíveskedjék csendben maradni.

Gr. Tisza István: És most azt kérem azoktól a szemben ülő t. képviselő uraktól...

Balla Aladár: Politikai kalandorok.

Gr. Tisza István: ...akikkel egynek érzem magam abban a vágyban, hogy igazán egyesült erővel szolgáljuk hazánkat. *(Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)*

Balla Aladár *(közbeszól.)*

Elnök: Kérem Balla Aladár képviselő urat, szíveskedjék tartózkodni a folytonos közbeszólástól. A t. képviselő úr tartozik magán uralkodni, és a tanácskozást nem zavarni. Kérem a képviselő urat, szíveskedjék az elnök figyelmeztetésének eleget tenni.

Gr. Tisza István: Azt kérdem a velem szemben ülő t. képviselő urak közül azoktól, akikkel egynek érzem magamat abban a hazafiúi vágyban, hogy most egyesült erővel szolgáljuk az országot, hogy ez-e az a pillanat, ahol előrántsuk a választójognak elválasztó mozzanatát? *(Zaj a szélsőbaloldalon.)* Ez a pillanat az, amelyikben lehetetlenné tegyük a közreműködést magyar ember és magyar ember között? *(Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Hock János: Ezen az alapon lesz új Magyarország? *(Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)*

Gr. Tisza István: Közbeszólásokkal sem meg nem zavarnak, sem el nem döntik a kérdést, sem érveket nem tudnak felhozni. *(Mozgás és*

zaj a szélsőbaloldalon.) Engedjenek meg nekem, sokkal jobb bizonyítékot szolgáltatnak arról, hogy bíznak ügyük igazságában, ha az ellenérvelést meghallgatják, és megzavarni nem akarják.

Mi benne vagyunk a demokratizálásban. (*Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Elnök: Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak megőrizni a ház komolyságát.

Gr. Tisza István: Nem hiszem, hogy lehetetlen feladat előtt állnánk akkor, amidőn igyekeznénk az egész művelt világ előtt bebizonyítani, hogy az a választójog, amely jelenleg törvényben van, hogy az az írni-olvasni tudóknak majdnem teljesen megadja a választójogot, (*Mozgás balfelől.*) hogy az csakis azért nem megy tovább az általánosság terén, mert fájdalom, ma még Magyarország lakossága az általános kultúra terén nem érte el azt a fokot, amelyet a fejlettebb nyugati államok, hogy a mai viszonyok között... (*Folytonos zaj a baloldalon.*)

Elnök (*csenget*): Csendet kérek!

Gr. Tisza István: ...ez a választójog legalábbis annyira demokratikus reánk nézve, mint az általános szavazati jog az Amerikai Egyesült-Államokra nézve. Mondom, én nem hiszem, hogy ne tudnánk ebben a tekintetben felvilágosítólag hatni; nem hiszem, hogy ne tudnánk elkerülni azt, hogy bele kelljen menni egy olyan megoldásba, amely felől, – tisztelem az ellenkező véleményt – de amely felől nagyon sokan arról vagyunk meggyőződve, hogy végveszélyt jelent a nemzetre nézve, hogy azt, amit a külellenség meghagy ebből a nemzetből, azt saját kezünkkel fogjuk veszélybe dönteni, (*Igaz! Úgy van! jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon.*) s amelyikről kétségtelen az, hogy a magyar nemzet – s itt értem a politikai magyar nemzetet, mert ebben ugyanígy gondolkozik a tót és a román kisbirtokosság is – hogy ez a reform a magyar nemzet túlnyomó nagy többségének nem kell, hogy ezt a magyar közvélemény nem kívánja, (*Mozgás és ellentmondások balfelől.*) hanem kíván egy kis, de a sajtóban és más téren nagyon erősen hangot adni tudó kisebbsége a magyar társadalomnak. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől. Zaj a baloldalon.*) Engedelmet kérek, álljunk meg egy perczre.

Bródy Ernő: Milliók kívánják! (*Zaj a jobb: és a baloldalon.*)

Elnök (*csenget*): Kérem Bródy képviselő urat, szíveskedjék csendben maradni.

Jánosi Zoltán: Új választást!

Elnök: Kérem Jánosi Zoltán képviselő urat, szíveskedjék nyugodtan maradni. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*) Csendet kérek, képviselő urak.

Gr. Tisza István: Álljunk meg egy perczre. Védjük meg a nemzeti pozíciót ezen a téren is, és különösen ne dobjunk most bele az aktuális közéleti kérdésekbe egy olyan problémát, amely azt, ami mindenekfelett szükséges, az összes hazafias magyar emberek becsületes együttműködését teszi lehetetlenné, és belekényszerít bennünket a küzdelembe efelett a belpolitikai kérdés felett. *(Úgy van! a jobboldalon.)*

Gr. Károlyi Mihály: Békét nem kapunk különben. *(Mozgás.)*

Elnök: Csendet kérek!

Hock János: Választójog nélkül nincs béke. *(Zaj.)*

Gr. Tisza István: Nem tudom, hogy a t. képviselő urak honnan veszik ezt, *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Wilson jegyzékéből!)* mert erre semmiféle pozitív alap, legalább a nyilvánosság előtt levő okiratokban, nincs. *(Úgy van! a jobboldalon.)* És engedelmet kérek, hát nézzük meg, hogyan áll a dolog? Hát igyekezzünk felvilágosítani azokat, akikkel szembenállunk, és ha úgy alakulna a dolog, amint ne adja Isten, hogy alakuljon, hogy külérőszak nyomása alatt meg kellene valamit csinálnunk, ami megsebzti a nemzetet, tegyük meg akkor, amikor kényszerhelyzetben vagyunk, de ne tegyünk meg magunk saját jószántunkból. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zaj és ellenmondás a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Bródy Ernő (közbeszól.)

Elnök: Kérem Bródy Ernő képviselő urat, szíveskedjék csendben maradni. *(Zaj.)* Csendet kérek, képviselő urak!

Fernbach Károly: Csak erőszaknak lehet engedni? *(Zaj.)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Romboljunk le a magyar nemzet állami épületéből annyit, amennyire elkerülhetetlenül szükséges, de ne segítsünk mi ellenségeinknek abban, hogy magunk romboljunk le azt, amit esetleg ők egyáltalán nem is érintenének. *(Úgy van! a jobboldalon. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Bródy Ernő: Rombolás?!

Elnök: Méltóztassék a szónokot nyugodtan meghallgatni. Kérem Bródy Ernő képviselő urat, szíveskedjék csendben maradni.

Gr. Tisza István: Most már nagyon röviden rá akarok térni beszédem utolsó részére. *(Halljuk! Halljuk!)* Rátérek arra, hogy nézetem szerint egyesült erővel el kellene követnünk mindent, hogy eloszlassuk azt a téves hitet az ellenséges külföld előtt, mint hogyha a magyar nemzet bármikor agresszív vagy hódító célokat követett volna, és ezt a háborút másként, mint a létfenntartási szüksége által kényszerítve kezdette volna. *(Úgy van! a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon.)*

Polónyi Dezső: A külföldet kell meggyőzni.

Elnök: Csendet kérek, t. képviselő urak! Kérem Polónyi Dezső képviselő urat, szíveskedjék csendben maradni.

Egy hang (*a jobboldalon*): Nincs itt az apja, hát beszél! (*Derűtség a jobboldalon.*)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Nagyon kérem a képviselő urakat, ha. lehetséges, (*Halljuk! Halljuk!*) legalább ebben a kérdésben, legalább egy időre ne hallgassanak a pártszempontokra. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Jánosi Zoltán: Szó sincs róla!

Gr. Tisza István: Gondolják meg, hogy azzal, hogyha úgy állítják be azokat, akik önökkel a háború kérdésében itt és a túloldalon nem értettek egyet, mint akik agresszív célokból provokálták volna a háborút, azzal talán a nemzeti közvélemény egy része előtt megnehezíthetik politikai ellenfeleik helyzetét, – higyjék meg, erre nem fektetek súlyt – de ezzel megsebzik az ország legszentebb érdekeit, (*Úgy van! a jobboldalon.*) mert ezzel azt az ellenszenvet táplálják és tartják fenn a külföldön, amely arra a végzetes tévedésre indíthatja a nyugat nagyhatalmait, hogy a Duna-völgy viszonyainak rendezését nem a magyar nemzetre alapítva, hanem a magyar nemzet ellen igyekezzenek megcsinálni. Higyjék meg nekem, egyenesen e körül a kérdés körül forog az a sorsdöntő momentum, hogy vajjon a nyugati nagyhatalmak helyesebb belátásra tudnak-e jönni, és meggyőződnek-e arról, hogy az ő jól felfogott érdekük is az, az emberiség általános érdeke is az, az emberi haladás és szabadság érdeke is az ... (*Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak.

Gr. Tisza István: ...hogy a Duna-völgyben a magyar nemzet töltsesse be a világtörténelmi hivatást, amely reá vár és ne engedjék meg ebből a szempontból (*Zaj a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.*) elhomályosítani engedni azt a kérdést, hogy a monarchia és a magyar nemzet, amelyiknek a monarchia külügyi politikájára irányadó befolyása volt, mindent elkövetett a béke fenntartására, (*Úgy van! jobbfelől.*) elment a béketűrésnek olyan hosszú útján, hogy már jóformán világnevetség tárgyává kellett lennie (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*) és csak akkor ragadott fegyvert a kezébe, midőn a bizonyítékoknak egész sorozatából kellett arról meggyőződnie, hogy tervszerű munka folyik arra, hogy előbb megalázzanak, és azután tönkregyenenek bennünket. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon és balfelől.*)

T. ház! Én erre a kérdésre vissza fogok térni okmányokkal a kezemben. (*Halljuk! Halljuk!*) A felhatalmazásom megvan már reá, hogy ezeket az okmányokat felhasználhassam. Jelenleg, a mai pillanatban sem kezeim között nincsenek még, sem az időt nem tartom most egy hosz-

szú beszéd végén erre alkalmasnak, de azt remélem, hogy az indemni-tási vita alkalmával megadhatom e tekintetben a teljes felvilágosítást. Egyelőre is ünnepélyesen állítom, (*Halljuk! Halljuk!*) hogy a monarchia külpolitikája közvetlenül a háború előtt is, azokban az időkben, midőn a viharfellegek nagyon tornyosultak a Balkánon, és amidőn nagyon is szembetűnővé vált az autokrata Oroszbirodalom politikájának ellenünk való erőteljesebb kiéleződése, akkor is mindent elkövetett, hogy a hábo-rú elkerülésével békés eszközökkel hozza létre létérdekeink megóvását. És biztosíthatom ma már a t. házat arról is, hogy akkor is, midőn ennek a törekvésnek hiábalóságáról kellett meggyőződünk, mikor kényte-lenek voltunk olyan lépésre elhatározni magunkat, amelyiknél számol-nunk kellett azzal, hogy ennek következménye a háború lehet, akkor is eleve ab ovo kizártunk mindenféle hódítási gondolatot, akkor is ab ovo már garanciákat kerestünk arra, hogy a monarchiának minden illetékes tényezője egyetértsen abban, hogy ez a háború védelmi jellegű, amely semmi körülmények között annektálásokra, hódításokra nem vezethet. (*Zaj a szélsőbaloldalon. Élénk felkiáltások jobbfelől: Halljuk! Halljuk!*)

Elnök: Csendet kérek a ház minden oldalán!

Polónyi Dezső: Akkor kellett volna önálló magyar hadsereg!

Elnök: Kérem Polónyi Dezső képviselő urat, szíveskedjék csendben maradni.

Gr. Tisza István: Méltóztassanak megvárni, amíg ebben a tekintet-ben bizonyítékokkal szolgálok, de méltóztassanak nekem megengedni, hogy már most, ebben a pillanatban, a nemzet érdekében – mert hisz igazán mit bánja ma becsületes ember, hogy ily viszonyok között mi lesz a saját személyével – konstataljam ezt a tény, és tiltakozzam minden másféle beállítás ellen. (*Hehyeslés és taps a jobboldalon.*) Hogy azután, midőn egyszer a háború megindult, akkor igyekeztünk ezt a háborút úgy meg-vívni, hogy az a magyar nemzetnek becsületet és sikert is arathasson, az természetes, és én azt hiszem, hogy éppen ellenségeinkkel szemben is nem gyűlölséget, hanem megbecsülést válthat ki az, hogyha az ember egyszer kardot rántott, azt becsülettel forgatja. (*Taps a jobboldalon.*)

Én az erős, hatalmas, tiszteletreméltó ellenfelet látom a nyugati ha-talmakban.

Jánosi Zoltán: A mentelmi bizottsághoz!

Okolicsányi László: De nem cimborál velem!

Gr. Tisza István: És abban a meggyőződésben vagyok, hogy a ma-gyar nemzet is mindent elkövetett arra, hogy kiérdemelje ellenségeink tiszteletét és megbecsülését, mindent elkövetett elsősorban hősiessége által, de azáltal is, hogy ebben a háborúban nem volt nemzet, amely a

maga élet-halálharczát – pedig a mienk az volt, mert a mi életünkre törték– oly kevés gyűlölködéssel és olyan lovagiasan vívta volna meg, mint a magyar. *(Taps a jobboldalon és a középen.)*

Létay Ernő: Az internáltak itt voltak ellátva legjobban.

Gr. Tisza István: Hogy bántak a mi katonáink a kézítusa befejeztének pillanatában a sebesült ellenséggel, hogy bántak nálunk a hadifoglyokkal, az itt maradt idegenekkel? *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középen.)*

Jánosi Zoltán: Az uszítók ellenére!

Gr. Tisza István: Hol van még egy nemzet, mely ezt a háborút nagyobb hősiességgel, ilyen lovagiassággal és ilyen emberi nemes érzelmekkel vívta volna meg? *(Taps a jobboldalon.)*

Vass János: Ez a magyar jellem érdeme!

Gr. Tisza István: Ezek azok a nagy és üdvös igazságok, amelyeket unos-untalan hangoztatni kell, amelyeket igyekeznünk kell egyesült erővel bevinni az ellenséges államok köztudatába, és amelyeknél azoknak a képviselő uraknak, akik számára eddigi magatartásuk több rokonszenvet biztosított az ellenséges közvéleményben, mint a mi részünkre – és ezt minden támadó célzat nélkül mondom – volna magasztos kötelessége ezt hirdetni, erre rámutatni *(Úgy van! a jobboldalon.)*

Zlinszky István: Meglesz! Ez természetes.

Gr. Tisza István: ...hirdetni, hogy a magyar nemzet védelmi háborút vívott, melyre kényszerítve volt, hogy ezt vívta hősie elhatározással, de gyűlölködés nélkül, és hogy minden előfeltétele megvan annak, hogy a magyar nemzet itt, Európának ezen a részén, ahová az isteni gondviselés helyezte, azokat a nagy emberi ideálokat sikeresebben szolgálja minden más népfajnál, amely nagy emberi ideálok a nyugati hatalmak zászlajára fel vannak írva. Azt hiszem, ennek a kötelességnek teljesítésében kellene egyesülnünk, és higgyék meg a t. képviselő urak, nem járnak helyes úton, ha ehelyett ma is a gyűlölség szavára hallgatva politikai ellenfeleik magatartását befeketíteni igyekeznek, nem gondolva meg, hogy ezzel a nemzet létérdekeit sebzik meg.

Beck Lajos: Önök gyűlölködtek!

Gr. Tisza István: Ezeket minden polemikus él nélkül és minden személyi momentum teljes háttérbe szorításával elmondani a mai ünnepélyes pillanatban kötelességemnek tartottam. *(Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobb- és a baloldalon és a középen. A szónokot számosan üdvözlik.)*

(Az ülés rövid szünet után tovább folytatódott, de Tisza már nem szólalt fel.)

A nagy háború a görögkatolikus sajtóban

KLESTENITZ TIBOR

Az első világháború egyik legfontosabb újdonságát totalitása jelentette, vagyis az, hogy a 20. századi tömegtársadalmak minden tagját megmozgatta. A küzdelemben egész nemzetek álltak szemben egymással, ami a teljes népesség együttműködését megkívánta, a frontokon és a hátszországban, katonailag és pszichológiailag egyaránt – ez pedig számos új feladatot jelentett a sajtó számára is.¹ A közönség hírekkel való ellátása mellett részt kellett vennie a harci morál fenntartásában, a propagandában, fel kellett lépnie az álhírek terjedésével szemben, segítenie kellett a társadalom összetartását. Eközben működését szigorú ellenőrzés alá helyezték: a magyar állam elvárásainak megfelelően a lapok szerkesztőinek fokozottan ügyelniük kellett arra, hogy híreikkel ne keltsenek félelmet vagy izgalmat a közönség körében.² A sajtó munkáját az is nehezítette, hogy a társadalom egységét idővel egyre jobban veszélyeztették a megpróbáltatások.

A világháború komoly változásokat eredményezett a magyar katolikus sajtó helyzetében. Ennek egyik fő oka a társadalom hírigényének növekedése volt. 1914-től az újságok szerkesztősegei és a könyvterjesztők egyaránt kivételes háborús konjunktúrát élveztek.³ A folyamatot az egyháziak is jól érzékelték. Egy klerikus például 1915-ben azzal indokolta egy szlovák nyelvű, az antiklerikális ideológiát ellensúlyozó napilap

-
- 1 Garth Jowett–Victoria O'Donnel: *Propaganda and persuasion*. London–New Delhi. 1992. 209.
 - 2 Mucsi Ferenc: *Sajtó, cenzúra Magyarországon az első világháború idején*. Történelmi Szemle. 1984. 27. évfolyam 1–2. szám. 195.
 - 3 Bihari Péter: *Lövészárkok a hátszországban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon*. Budapest. 2008. 165.; Joseph Held: *Culture in Hungary during World War I. European Culture in the Great War*. Ed. Aviel Roshward–Richard Stites. Cambridge. 1999. 185.

indításának igényét, hogy a háború idején „mindenki újságot olvas”.⁴ Az újságok vidéken is kezdtek nagyobb mértékben elterjedni, amiben a papság konzervatív része veszélyforrást látott. Erre példa az az eset, amikor 1916 telén egy egyszerű falusi klerikus felhívta Csernoch János hercegprímás figyelmét a Szabad Szó című hetilap terjeszkedésére, amely antiklerikális propagandát terjesztett.⁵

A másik fő tényezőt az úgynevezett háborús vallásosság, vagyis a hitéletitevékenység váratlan megélénkülése jelentette.⁶ A kortárs vélekedés szerint „a háború az általános megkomolyodás ideje, ilyenkor az is elgondolkozik az élet legnagyobb problémáin”, aki egyébként nem hívő. A klerikusok ugyanakkor tudatában voltak annak, hogy nem ülhetnek ölbe tett kézzel, hiszen ez a jelenség nem mély világnézeti elkötelezettségen, hanem nagyrészt csupán a félelmen alapult.⁷ Egy jezsuita sajtótermék szerzője például 1915-ben felvetette a problémát: „a vallásos nekikomolyodás azon hatalmas feladat elé állít, miként fogjuk azt állandósítani a béke visszatérével Istent valószínűleg feledő világban”.⁸ Ehhez a kezdeti célkitűzéshez később, a hátország társadalmi feszültségeinek növekedésével párhuzamosan egyre konkrétabb kívánalmak társultak, amelyek a fennálló társadalmi rend megőrzésére, az esetleges forradalmi kísérletek feltartóztatására irányultak.⁹

A korszak egyetlen magyar nyelvű görögkatolikus lapja az Ungváron megjelenő Görög Katholikus Szemle volt, amely címdoldalán egyházi, tanügyi és társadalmi hetilapként hirdette magát. Kiadójaként az egyházmegyei tulajdonban álló Unió Könyvnyomda Részvénytársaság szerepelt.¹⁰ Publicistáinak nagy része a klérus köréből került ki, főszerkesztőjeként a korszakban Kaminszky Géza egyházmegyesi pap, az ungvári tanítóképző igazgatója működött. A tanulmányban azt vizsgálom meg, hogy a Szemle hogyan felelt meg a háborús körülmények által támasztott kihívásoknak.

4 Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban EPL) Cat. 44/3156-1918. Blcha Marian a prímásnak 1915. október 1.

5 EPL Cat. 44/881-1916. Wellner Lőrinc segédlelkész a prímásnak 1916. február 15.

6 Úgy hatott ez a háború, mint egy hatalmas népmisszió” – írta például a Magyar Kultúra levelezője. Karl Spiecher: A háborús Németország. Magyar Kultúra, 1914. II. kötet. 430.

7 Konferenciákat az intelligenciának! Magyar Kultúra, 1914. II. kötet. 263–264.

8 bb.: A legfőbb Hadúrhoz. Magyar Kultúra, 1915. I. kötet. 220.

9 Minderről részletesebben lásd Klestenitz Tibor: „Hódító katolicizmus.” Az első világháború és a katolikus sajtó fejlődése Magyarországon. Vigilia 2015. 80. évfolyam 5. szám. 340–349.

10 Magyar Könyvszemle 1911. 19. évfolyam. Mellékletek. A hazai időszaki sajtó 1910-ben. 16.

Propagandaszólamok és a realitások felmérése – a háború kitörése a Görög Katolikus Szemle tükrében

A világháború kitörésekor a hetilap hasábjain nincs sok nyoma a lelkesedésnek. Közhely, hogy a harcok kezdetekor sokan számítottak arra, mire lehullanak a falevelek, a háború már véget is ér. A világháború kezdetén a magyar sajtóorgánumok többségét – hosszabb-rövidebb átmeneti idő után – a politikai különbségeken átívelő általános hazafias felbuzdulás jellemezte¹¹. A Görög Katolikus Szemle viszont kezdetől fogva feltűnően realista volt, és előrelátó módon már nyáron arra kérte a női olvasókat, hogy varrjanak meleg ruhákat a fronton küzdő katonáknak.¹² 1914. augusztus 2-án a hetilap ugyan rövidhírként beszámolt arról, hogy Ungvár utcáin tüntető tömeg vonult végig, amely a királyt, a hadsereget és a háborút élte, ám a hírből az is kiderül, hogy a lelkesedés korántsem lehetett spontán, hiszen az eseményt valójában a 66. gyalogezred zenekarának felvonulása indította el.¹³ Ugyanebben a lapszámban viszont a Nehéz napok című vezércikk hosszasan taglalta a várható társadalmi nehézségeket: mivel a férfiaknak be kell vonulniuk, nem lesz elég munkás a földeken, termés kiesés várható, ráadásul sok családban egyedül az apa dolgozott, ezért távozásával rengetegen kerülnek majd rossz anyagi körülmények közé.¹⁴

Ez az írás mintegy megelőlegezte Papp Antal munkácsi püspök augusztus 16-án közzétett körlevelét, amely felhívta a papokat arra, hogy a társadalmi szolidaritás nevében haladéktalanul vegyék kezükbe a szervezőmunkát: hozzanak létre az otthonmaradt férfiakból ideiglenes segítő egyesületeket, és műveljék meg a hadbavonultak földjeit. Az iskolákat alakítsák át napközi otthonná, vigyázzanak a gyerekekre, hogy az anya nyugodtan dolgozhasson. Indítsanak hitközségi gyűjtést, a jómódú gazdák közreműködésével hozzanak létre népkonyhákat, továbbá minden nagyobb településen tartsanak naponta este 8-kor esdő ájtatosságokat Szűz Máriához.¹⁵

A püspök egy másik körlevelében – összhangban az állami elvárásokkal – a háborút igazságos ügynek ismerte el, mondván, Ferenc József nem tűrhette tovább a szerbek áskálódását birodalma ellen, és arra

-
- 11 Litván György: A sajtó áthangolódása 1914 őszén. Századok 2004. 138. évfolyam 6. szám. 1466.
 - 12 Katonáinkért. Görög Katolikus Szemle. 1914. augusztus 30. 4.
 - 13 Tüntetés a háború mellett. Görög Katolikus Szemle. 1914. augusztus 2. 3.
 - 14 R.: Nehéz Napok. Görög Katolikus Szemle. 1914. augusztus 2. 1.
 - 15 Főpásztori szózat. Görög Katolikus Szemle. 1914. augusztus 16. 1.

intette híveit, hogy türelemmel viseljék az elkövetkező szenvedéseket. (A dokumentum jelentőségére utal egyébként az is, hogy szövegét a régió egy másik hetilapja, az Ung szintén ismertette.¹⁶) A püspök ugyanakkor arra is utalt, hogy egyházmegyéjének népe fokozott veszélyeknek lesz kitéve, hiszen, idézem: „Főleg azok, kik itt a határhoz közel laknak, alattomos kémek és ellenséges izgatók hálójába kerülhetnek, akik hazug ígéretekkel vezetik félre a hiszékeny és tudatlan embert, nem törődve azzal, hogy a hazaárulás irtózatossá bűnébe s ennek szomorú következményeibe sodorják.”¹⁷

A világháború éveiben ez a két tényező, tehát a szociális gondok és a pánszláv agitáció veszélye játszotta a legfontosabb szerepet a Görög Katholikus Szemle hasábjain. A szerkesztők elsősorban arról kívánták meggyőzni a közvéleményt, hogy a görögkatolikus közösség, köztük a ruszin nemzetiségűek, ugyanolyan eltökélten támogatja a háborút, mint a magyarok. Földes Cyrill például az augusztus 23-i számban kifejtette: „Nekünk idegen a nagy szláv világbirodalom eszméje, mert meg nem értjük a hideg orosz síkok szellemének titokzatosságát s borzadva hallgatjuk a kisorosz muzsik rabláncainak csörrenését.”¹⁸ A Szemle ezért rendszeresen hírt adott a háborúpárti állásfoglalásokról, vagy arról, ha ruszin fiatalok önként hadba vonultak.¹⁹ De hatékony propagandaeszköz lehetett például annak a levélnek a közlése is, amelyet Gulyánics Mihály izai tanító kapott New York-ban lakó öccsétől. Eszerint az amerikai lapok ódákat zengtek a magyar huszárok, a „vörös ördögök” hősiességéről, a kivándorolt magyarok pedig rendszeresen imádkoztak a győzelemért, sőt, sokan haza akartak térni, hogy önkéntes szolgálatot teljesíthessenek.²⁰

Elrettentő példaként viszont arról indítottak cikksorozatot, hogy a görögkatolikus híveknek milyen borzalmas megpróbáltatásokat kell kiállniuk Oroszországban.²¹ Ezt később egy másik, teológiai témájú cikksorozat követte, amely az ortodoxok tanításának tévedéseit mutatta be

16 Kosztyó Gyula: Az Osztrák–Magyar Monarchia propagandatevékenysége 1914–1915-ben a korabeli „kárpatlajai” magyar sajtóban. (Kárpatlajai Magyar Könyvek 205.) 2010. 31.

17 Főpásztori szózat. Görög Katholikus Szemle. 1914. augusztus 9. 1.

18 Földes Cyrill: Testvéreinkhez. Görög Katholikus Szemle. 1914. augusztus 23. 4.

19 Lelkesedés. Görög Katholikus Szemle. 1914. augusztus 30. 4; Lelkesedés mindenütt. Görög Katholikus Szemle 1914. szeptember 30. 1.

20 Egy amerikai levél. Görög Katholikus Szemle. 1914. december 6. 3.

21 A cikksorozat első darabja: A görög katolikusok sorsa Oroszországban. Görög Katholikus Szemle. 1914. szeptember 20. 1.

apologetikus szempontból.²² Máté Miklós zsukói lelkész rendszeresen jelentkezett populáris hangvétellű verseivel, amelyek elsősorban a háborús hátszörág lakóit figyelmeztették hazafias kötelességeikre. Egy jellemző részlet:

„Meleg ruha és pénz kell a hadnak / Szűkmarkúak hát ne legyetek!
Veszélyben Szent István birodalma... / Adva adjon mindkét kezetek!
Téli harcban így meleg nyár támad / Segítsétek most a katonákat!²³

A Szemle intenzív agitációt fejtett ki az állami kiadások fedezésére kibocsájtott hadikölcsön-jegyzések érdekében is. Az ország lakossága nyolc nap alatt egymilliárd koronát jegyzett, amit a hetilap szerkesztősége a nemzeti egység, sőt egyenesen az Osztrák–Magyar Monarchia erkölcsi felsőbbrendőségének bizonyítékaként értékelt: „Lélek kell ide, erkölcsi erő, mely csak a mi részünkön van és lehet, hiszen mi nemzeti önállóságunkat, területi épségünket védjük.”²⁴

Az 1914-es orosz betörés következményei

A propaganda szólamai azonban nem sokáig leplezhették a belső problémákat, amelyek az 1914-es orosz betörés kapcsán azonnal felszínre kerültek. Az oroszok előretörésének hírére például a vereckei járás lakói, mintegy tízezer fő elhagyta otthonát, és Beregszász felé kezdett menekülni, az eléjük siető Gulácsy István alispán azonban meggyőzte őket arról, hogy nincs veszély, mire ők hazatértek. A Görög Katolikus Szemle arról írt tudósításában, hogy a ruszin menekülők bizalmatlanok volt az alispánnal, míg az ruszin nyelven beszélt velük, de amint átváltott magyarra, a hivatalos nyelv megnyugtatta őket, ami kiválóan jellemzi a ruszin nép bizalmát az állami hatóságok iránt.²⁵ Ez a történet meglehetősen életidegennek hat – hiszen a menekülő, stresszhelyzetben lévő embereket mindig inkább az anyanyelvükön lehet meggyőzni, így valószínűbbnek tűnik, hogy az eset éppen fordítva történhetett, és a Szemle propaganda-megfontolások alapján módosíthatta a beszámolót.

22 A cikksorozat első darabja: Vargha Gyula: Skizmatikus vitapontok és azok görög forrásokból merített cáfolatai. (Apologiai tanulmány). Görög Katolikus Szemle. 1915. január 3. 1.

23 Máthé Miklós: Segítsétek most a katonákat! Görög Katolikus Szemle. 1914. december 6. 2.

24 Az erős nemzet. Görög Katolikus Szemle. 1914. november 29. 1.

25 A vereckei futás. Görög Katolikus Szemle. 1914. szeptember 20. 4.

A szerkesztőség 1914. szeptember 27-én nyugalomra intette az olvasókat, azt kérve, hogy ne higgyék el az ezernyi változatban terjesztett rémhíreket, hanem bátran, higgadtan várják be az eseményeket, és csak akkor hagyják el otthonukat, ha erre a hatóságok kifejezetten felszólítják őket.²⁶ A régió sajtója hasonlóan járt el, igyekezett megnyugtatni az olvasókat, ezért szinte alig számolt be a hadi események alakulásáról. Sándor János belügyminiszter pedig 1914. október 1-jén kiadott rendeletével az álhírek koholását és terjesztését kihágásnak minősítette, amely 15 nap elzárással vagy 200 korona pénzbüntetéssel volt sújtható.²⁷ Mindezek az erőfeszítések azonban nem jártak eredménnyel. Egy kortárs szemtanú megfogalmazása szerint „Megmozdult az embertömeg anélkül, hogy tudta volna, miért. Rohant mindenki, mert a szomszédja is ment.”²⁸

A Görög Katolikus Szemle következő száma október 4-én már arról számolt be, hogy Ungvár valósággal kihalt, az oroszok uzsoki betörésének hírére rengetegen elmenekültek, köztük számos banki alkalmazott, a közhivatalnokok, sőt, még az adóhivatal személyi állománya is. Ennek következményeként a városban maradók közül sokan nem jutottak hozzá fizetésükhöz, ami azonnal éreztette hatását a kereskedelemben is, a városi piac vásárlók nélkül maradt.²⁹ A menekülési hullám keserű következtetések kimondására ösztönözte a lap publicistáját. Eszerint a világháború kezdetén a középosztály még hajlandó volt cselekedni, áldozatot hozni a közösség érdekében, ez azonban nem tartott sokáig. Az ungváriak ma már tétlenül nézik, hogy a városukba szállított, tífuszban szenvedő frontkatonák ezrei kolduljanak, senki sem érdeklődik sorsuk iránt, és a hadbavonultak családjaiért indított akciót is mintha elvágtnak volna. Mintha a pánikkal együtt a társadalom lelkiismerete is távozott volna.³⁰

Az orosz betörés miatt ráadásul az országos közvéleményben ismét megjelentek azok a vélekedések, amelyek a görögkatolikusokat pusztán a szláv vallási hagyományok miatt oroszbarátsággal gyanúsították.³¹ Ez azonban már azért is indokolatlan volt, mert az oroszok kifejezetten ellenségesen ítélték meg a görögkatolikusokat. Csapataik a betöréskor állítólag pópákat is magukkal hoztak, akik hangosan szidalmazták a görög-

26 A háború. Görög Katolikus Szemle. 1914. szeptember 27. 1.

27 Kosztyó Gy.: i. m. 2010. 41.

28 Tutuskó Ágnes: Az 1914-es kárpátaljai orosz betörés Lehoczky Tivadat „A világháborúnk” című kézírata alapján. In: PhD konferencia 2013. Budapest. 2013. 524.

29 A háború. Görög Katolikus Szemle. 1914. október 4. 1.

30 Kötelességeink. Görög Katolikus Szemle. 1914. október 11. 1.

31 Megfigyelések. Görög Katolikus Szemle. 1914. november 1. 1.

katolikus vallást és a ruszin papokat, akiket igyekeztek „élősködő”-nek, a „nép kiszípolozói”-nak beállítani.³²

Novemberben a Szemle ugyan arról számolhatott be, hogy Tisza István miniszterelnök októberi szemleútját követően a munkácsi püspöknek írva leszögezte: a görögkatolikus papság hazafiassága vitán felül áll, ám a hétköznapiakban a közösségnek így is folyamatosan szembesülnie kellett a bizalmatlanság megnyilvánulásaival.³³ A Szemle november végén írt az Ungváron terjedő álhírről, miszerint a székesegyház tornyából fényjelzéseket küldtek volna az oroszoknak. Ennek sokan hitelt adtak, noha a front ekkor több mint 70 kilométerre volt a várostól. A publicista elkeseredetten állapította meg: Tisza István elismerésének dacára még mindig sokan vannak, „akik saját honfitársaikban nem bízva, árulót keresnek mindenkiben, aki görögkatolikus hiten imádja az Istent”.³⁴

A hazafiatlanság vádjára idővel a papság képviselői is megpróbáltak reagálni, amire gyakran felhasználták a Szemle által biztosított nyilvánosságot. Ihnátkó Emil zempléni főesperes például azt javasolta, hogy a szertartásokban a cár szót, amely sok félreértésre adott okot, helyettesítsék az aposztolszkij korolj, apostoli fejedelem kifejezéssel.³⁵ Az alsóvereckei járás papsága pedig azt indítványozta, hogy a „rutén” elnevezést, amely a teljes elmagyarosodás miatt szerintük immár indokolatlan, a jövőben mellőzzék, és helyette egyesült magyar katolikusoknak nevezzék őket; valamint felvetette a magyar nyelvű istentiszteletek bevezetésének igényét.³⁶ Ezek a kezdeményezések azonban – hiszen ellentétben álltak a hatályos egyházzal – nem nyerték el Papp Antal tetszését, aki az egyházfegyelem megsértése miatt aggódott. Ezért a püspök megtiltotta, hogy a papság az egyházhatóság előzetes engedélye nélkül az egyházmegegye belső életét illető kérdéseket a nyilvánosság elé vigye.³⁷

1914 utolsó lapszámában a szerkesztőség összefoglalta az addigi tanulságokat. „Nem ismertük a modern háborút s így csalódtunk benne, nem ismertük az emberi erőt, az emberi kitartás maximumát s így nem tudtuk elgondolni a modern háború időtartamát, arányait, eshetőségeit” – írták, hangsúlyozva, hogy a friss tapasztalatok alapján a háborúhoz elsősorban végtelen türelem szükséges. Ez a cikk azért is érdekes, mert a szöveg egyes helyein – első alkalommal a Szemle történetében – fehér

32 Tutuskó Á.: i. m. 2013. 528.

33 Miniszterelnöki elismerés. Görög Katolikus Szemle. 1914. november 8. 1.

34 Kémek a székesegyház tornyában. Görög Katolikus Szemle. 1914. november 29. 3.

35 Megfigyelések. Görög Katolikus Szemle. 1915. január 31. 1.

36 Jegyzőkönyvi másolat 1915. március 27. Görög Katolikus Szemle. 1915. május 16. 3.

37 Az ungvári körlevél. Görög Katolikus Szemle. 1915. november 21. 1.

feltok éktelenkedtek, ami jelezi, hogy a cenzúra törölt bizonyos mondatokat.³⁸

Erre később mind gyakrabban sor került, hiszen a társadalmi konfliktusok idővel egyre kiélezettebbek lettek.³⁹ A Szemle munkatársai több alkalommal panaszkodtak például a hadsereg élelemvásárlásai miatt, hiszen a termelőktől többnyire a piaci ár alatt szerezték be a szükségleteket a katonaság számára, és nem törődtek a polgári lakosság igényeivel.⁴⁰ Az olvasókat rendszeresen intették a szigorúan takarékos gazdálkodásra, a konyhakert megművelésére, sőt arra is, hogy a burgonyát mindig héjasul főzzék meg, vagy hogy rendszeresen használjanak kukoricalisztet. A tehetősebbeket arra kérték, hogy ne halmozzanak fel nagy élelmiszerkészleteket, mert ezzel felverik az árakat, amivel végsősoron megkárosítják a szegényeket. Arra is szigorúan figyelmeztették az olvasókat, hogy mindezen előírások betartása hazafias kötelesség, amelyek figyelmen kívül hagyásával az ellenség kezére játszanak.⁴¹

Az is komoly aggodalomra adott okot, hogy egyes hírek szerint a hadifogságba esett ruszin férfiakat az oroszok gyakran igyekeztek ortodoxiára téríteni. Sztankai Gyula 1915 májusában ezért – a tanulmány bevezetőjében idézett római katolikus megnyilvánulásokhoz hasonlóan – azt sürgette, hogy a görögkatolikus klérus használja ki a világháború következtében fellendülő vallási buzgalmat: „meg kell rögzíteni a felbuzdulást, a lelkesedést” – vélte. Álláspontja szerint a világháború az Istentől elforduló, hittagadó emberek büntetése, az ember rádöbben saját kicsinységére, ezért megteremtődik az erkölcsi megújulás esélye, amit a papságnak minden lehetséges eszközzel, például népmissziók tartásával elő kell segítenie.⁴² A Szemleben azt is tervbe vették, hogy a nép számára az aktuális kérdéseket tárgyaló olcsó füzeteket, röpiratokat adnak ki, amelyek segítségével olyan közvéleményt teremtenek a községekben, „amelyen nem fog ki az ellenség kísérletezése”.⁴³

Ezek a törekvések összhangban álltak Csernoch János hercegprímás elképzeléseivel, aki a Szent István Társulat 1915-ös közgyűlését megnyitó beszédében az egész ország közvéleményének figyelmét a görögkato-

38 Megfigyelések. Görög Katolikus Szemle. 1914. december 27. 1.

39 Tutuskó Á.: i. m. 2013. 526.

40 Megfigyelések. Görög Katolikus Szemle. 1915. április 11. 1.; Megfigyelések. Görög Katolikus Szemle 1915. június 20. 1.

41 Megfigyelések. Görög Katolikus Szemle. 1915. február 21. 1.; Hogy kell élnünk aratásig. Görög Katolikus Szemle 1915. március 7. 1.

42 Sztankai Gyula: Háborús misszió. Görög Katolikus Szemle. 1915. május 23. 2.

43 Megfigyelések. Görög Katolikus Szemle. 1915. augusztus 8. 1.

likusok ügyére irányította, a latin és a görög szertartású papság közötti testvéri kapcsolat megerősítését tűzte ki célul. A prímás – metropolitai minőségében is – arra kérte a görögkatolikus papságot, hogy még intenzívebben foglalkozzon a hívő néppel, és kérte, hogy erősítsék a bazilita szerzetesrendet, hiszen az – még az ellenség, az oroszok vélekedése szerint is – az unió legnagyobb erőssége.⁴⁴

Kitartás és radikalizálódás: 1918 eseményei és a Görög Katolikus Szemle

1918, a világháború ötödik évének kezdetén a helyzet igencsak el-
lentmondásos volt: egyrészt úgy látszott, hogy a központi hatalmak az
oroszországi bolsevik hatalomátvétel és a különbéke következtében jó
esélyekkel rendelkeznek a végső győzelemre. A görögkatolikusok szá-
mára úgy tűnhetett, hogy ez az eseménysorozat az ortodoxia vereségét
is magával hozza. Kozma Ferenc a Görög Katolikus Szemle 1918. évi
első számában nagy örömmel állapította meg: a világháború az Isten
győzelme, hiszen megbukott a cár és a Balkán ellenséges, ortodox val-
lású népeinek fejedelmei, ez pedig végre megnyithatja az utat a vallási
unió irányába.⁴⁵

A háborús frontországban ugyanakkor aggasztó tünetek mutatkoz-
tak: Magyarország az általános kimerülés állapotába került, a mindenna-
pokot ellátási nehézségek, alultápláltság, rekvirálás, sztrájkok, zendülések
jellegelték, egyes illetékesek szinte már polgárháborúsnek érzékelték a
viszonyokat. Erősödött a békevágy, a közhangulatot egyre inkább a há-
ború felelőseinek, illetve bűnbakjainak a keresése jellemezte.⁴⁶

A feszültségek fokozódásának hatása jól tetten érhető a Szemle 1918-
as számaiban is. Január 13-án a Revizor álnevet használó szerző a lap
korábbi hangvételéhez viszonyítva igencsak radikális állításokat fogal-
mazott meg, nyíltan felvetve a korábban már ismertetett problémákat:
„Görögkatolikus társadalmi életünk úgyszólván másból sem áll, mint
hazafiságunk és katolicitásunk melletti állandó küzdelemből. [...] Néze-
tem szerint csakis gerinctelenségünk, önérzetünknek hiánya az oka an-
nak, hogy büntetlenül mindent ránk kenhetnek. [...] A társadalmi újjá-

44 Az Unió megerősítése. Görög Katolikus Szemle. 1915. március 18. 1.

45 Kozma Ferenc: Egy fontos kérdés. Görög Katolikus Szemle 1918. január 6. 1–2.

46 Bihari P.: i. m. 2008. 32–33.

alakulás minket is arra figyelmeztet, hogy szervezkedjünk. Szervezkedés és összetartás nélkül nem lesz létjogosultságunk.”⁴⁷

Néhány héttel később jelent meg a tragikus felütésű Pusztulnak híveink című cikk, amely a Bereg vármegyében terjedő éhínségről, éhtífuszról számolt be, és megrendítő képet festett a főtt száraz babhéjon, fűrészporból sült kenyerén tengődő lakosság helyzetéről.⁴⁸ A klérust még tovább dühítette, hogy Gulácsy István alispán, amikor kérdőre vonták a közellátás botrányos viszonyai, a közigazgatás mulasztásai miatt, cinikus módon azzal védekezett, hogy a hívek az egyház szigorú böjti előírásai miatt nem étkeznek kielégítően. A Szemle szerzője ezért „kevesebb aktát és iktatást, több odaadást, kevesebb bürokratizmust és több lelkesedést” kért a hatóságoktól.⁴⁹ Az alispánt nem sokkal később fel is függesztették állásából,⁵⁰ amit a Wekerle-kormány rossz közellátási viszonyokkal és a nyereszkedés elharapózásával indokolt – bár valószínűleg inkább pártpolitikai okok állhattak a háttérben, Gulácsy ugyanis az előző kormányfő, Tisza István pártjához tartozott.⁵¹

A magyar közéletet ugyanakkor általános balratolódás jellemezte, egyre nőtt a szakszervezetek taglétszáma, erősödött a szociáldemokrácia befolyása. Ebben a helyzetben egyre többen ismerték fel, hogy a katolikus egyháznak határozott közéleti fellépésre van szüksége, ha meg akarja védeni érdekeit. Így jött létre 1918 januárjában Budapesten a jezsuita Bangha Béla vezetésével a Központi Sajtóvállalat, amely keresztény irányú politikai napilapok kiadására kívánt vállalkozni. Bangha még 1917-ben a hercegprímás számára emlékiratot készített, amelyben elsősorban az antiklerikális kihívásra hivatkozott: „az új világ [...] valósággal figyelembe sem vesz már bennünket s legfőlebb [sic!] türelmetlenül kérdi: mit keresünk mi még a modern szellemi és közéletben? Miért vagyunk? És miért van vagyunk és vannak államilag még elismert jogaink?” Ezért szükségesnek látta, hogy a katolicizmust a sajtó terén egyenrangúvá tegyék ellenfeleivel: „csakis független, főleg a gyors és jó hírszolgálatra alapozott Az Est módjára minden tekintetben, de főleg politikai téren megkötetlen, tehát lényegében információs jellegű lapokkal közelíthetjük meg a közönséget. Sőt még a kat[olikus] programnak alkalmatlan helyen és módon való túlságos hangoztatása által sem sza-

47 Revizor: Liturgikus gondolatok. Görög Katolikus Szemle. 1918. január 13. 1.

48 Pusztulnak híveink. Görög Katolikus Szemle. 1918. február 2. 1.

49 Uo.

50 A Gulácsy-ügy tárgyalása. Görög Katolikus Szemle. 1918. április 7. 4.

51 Cieger András: A Bereg megyei politikai elit a dualizmus időszakában. In: Levéltári Évkönyv XII. 1997. 223.

bad azt a közönséget elriasztanunk, amely az újságtól nem prédikációt, hanem hírszolgálatot és szórakozást vár”. A páter a „tömegek meghódítása” érdekében kiterjedt laphálózatot tervezett, amely fokozatosan jött volna létre: először központi napilap, majd bulvárlapok, végül vidéki újságok indítását tartotta szükségesnek. Javasolta, hogy a lapokat külföldi mintára dömpingáron adják, így gyorsan elterjednek, ami magával hozza a hirdetőket, biztosítva az anyagi háttérrel.⁵²

A vállalat alaptőkéjének összegyűjtése érdekében a Görög Katolikus Szemle is erőteljes propagandát folytatott, ugyanakkor arra törekedett, hogy a görögkatolikus közösség érdekeit is hatékonyan képviselje. Ezért 1918-ban teret engedett annak a javaslatnak, amely a cirill betűs népújság, a Nauka újraindítását sürgette.⁵³ Ez a kiadvány eredetileg még 1897-ben indult meg a Szent Vazul Társulat gondozásában félhavi népi-es lapként, amely, mint címe (Oktatás) is mutatja, elsősorban közművelődési célokat tűzött maga elé.⁵⁴ A lap megjelenése azonban megszakadt, újraindulásra pedig csak 1918 júniusában történt meg.⁵⁵

A Szemlében Szuchy Emil eperjesi káplán azt is felvetette, hogy a három magyar jellegű görögkatolikus egyházmegyének, azaz Munkácsnak, Eperjesnek és Hajdúdorognak közös lapot kellene kiadnia, hogy erőteljesebben képviselhessék közös érdekeiket.⁵⁶ Egy hozzászóló ezt olyan sürgős feladatnak vélte, hogy azt javasolta, inkább a Szemlét alakítsák át mielőbb közös lappá, hiszen „Az ügy sürgős. A mai vajúdó korban egység nélkül széthullunk, mint az oldott kéve.”⁵⁷

A szervezkedés megindulása a világi értelmiséget is bizakodással töltötte el. Kutkafalvy Miklós ügyvéd 1918 februárjában írt cikkében úgy vélte: „Mintha elülne az a félenkség, melyet körültekintésnek neveztünk, mintha nyoma veszett volna annak a gyengeséget jelentő megalkuvásnak, melyet bölcsességnek hittünk. Kezdünk önállóak és saját akaratúak lenni. Ezzel a boldogulni akarás útjáról ráléptünk a boldogulni tudás útjára.”⁵⁸ A következő hónapok törekvései igazolni látszottak ezeket az optimista sorokat.

52 Minderről részletesen lásd: Klestenitz Tibor: A katolikus sajtómozgalom Magyarországon. Budapest. 2013. 142–145.

53 Máramaros: Olvasmányt a népnek. Görög Katolikus Szemle. 1918. március 24. 1.

54 Krajnyák Ede: Szláv szemle. Katolikus Szemle. 1900. 14. évfolyam 1. szám. 62.

55 A Nauka újra megindul. Görög Katolikus Szemle. 1918. június 2. 3.

56 Szuchy Emil: Volt–nincs–lesz-e? Görög Katolikus Szemle. 1918. január 13. 1.

57 Lesz-e? Görög Katolikus Szemle 1918. február 10. 1.

58 Kutkafalvy Miklós: Biztató jelenségek. Görög Katolikus Szemle. 1918. február 17. 1.

Áprilisban felmerült az az ötlet, hogy külön egyházmegyei sajtóalapot kellene létrehozni, ahová az egyházközségek kötelező hozzájárulást fizetnek be, majd az összegyűlt összegből az Unió nyomda pedig olyan felvilágosító füzeteket ad ki, amelyeket ingyen terjesztenének a nép között.⁵⁹ Az Unió Részvénytársaság valóban a tettek mezejére lépett, és májusban az addigi harmincezer koronás alaptőkéjét a duplájára emelte 600 darab 50 koronás részvény kibocsájtásával.⁶⁰ Ezt a lépést Boksay János, aki a máramarosi esperesi kerület papságának nevében formált véleményt, túlzottan óvatosnak nyilvánította. Ő paptársaival együtt azt szerette volna, hogy a Görög Katolikus Szemlét alakítsák országos politikai napilappá, amely profi módszerekkel, hivatásos újságírókat alkalmazva dolgozik, és képes arra, hogy vezesse, tömörítse az egész hívő közösséget. Ezen kívül egy hetente kétszer megjelenő, ruszin nyelvű néplap indítását, valamint népiratkák kiadását is kérte. Úgy vélte, ennek elérése érdekében az Unió Rt.-nek – a Központi Sajtóvállalat nagyszabású akcióját mintául véve – ezer darab 100 koronás részvényt, valamint háromezer darab 50 koronás részvényt kellene kiadnia, az elsőt kifejezetten a parókiák, a másodikat a nép számára. Így negyedmillió korona tőke gyűlne össze, ami lehetőséget adna a hatékony fejlesztésre.⁶¹

Egy hónap múlva ugyanakkor Boksaynak szomorúan kellett megállapítania, hogy felhívása semmilyen visszhangot sem keltett, így arra figyelmeztetett, hogy a görögkatolikusok nem elégedhetnek meg a Budapesten szerveződő Központi Sajtóvállalat támogatásával, hiszen az az ő ügyeikkel előreláthatólag keveset fog törődni. Az Unió Rt. viszont nem mert nagyobb arányú jegyzési akciót kezdeni, mert vezetősége attól tartott, hogy ha tömeges részvénykibocsájtásba kezdene, akkor a részvények többségét idegenek vásárolnák meg, ami idővel szükségszerűen azzal járna, hogy a vállalat elveszíti görögkatolikus jellegét.⁶²

A Szemle szerkesztősége egyre több vészjelzést adott le a hetilap hasábjain. 1918 júniusában arról írt, hogy sok férfi úgy érkezik haza az orosz hadifogságból, hogy ott megtévesztette őket a bolsevikok és az ortodoxok propagandája. Néhány volt hadifogoly például a munkácsi egyházmegyében a nem sokkal korábban végrehajtott naptárreform ellen izgatott, egyesek a húsvétot tüntetően a régi naptár szerint ülték meg.

59 Széjgyezetek. Görög Katolikus Szemle. 1918. április 7. 1.

60 Az Unió Könyvnyomda Rt. alaptőke felemelésének tervezete. Görög Katolikus Szemle. 1918. május 12. 3.

61 Boksay János: Görög katolikus sajtóalapot kérünk. Görög Katolikus Szemle 1918. június 16. 3.

62 Boksay János: Mi lesz a sajtóalappal? Görög Katolikus Szemle. 1918. július 22. 2.

A cikk szerzője ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ezekben az esetekben az erőszakos fellépés nem lehet eredményes, ehelyett kitartó, türelmes felvilágosító munkára, népmisziókra, segélyegyesületek alapítására, ismeretterjesztő mozielőadásokra van szükség.⁶³ Augusztusban a Szemle igen keserű, de realista felfogású cikket tett közzé, amelyben leszögezte: mielőbb békére van szükség, hiszen Magyarország folyamatosan gyengül, egyre kevesebb olyan polgára van, aki kitart a külső ellenséggel és a belső nehézségekkel szemben vívott kettős háborúban.⁶⁴

Az állam azonban egyáltalán nem könnyítette meg a görögkatolikus közösség dolgát. Ezt jól jelzi, hogy a hatóság augusztusban megtiltotta a Nauka című néplap kiadását, amit hivatalosan a papírgazdálkodási szabályok megsértésével indokoltak, de sokan úgy vélték, hogy a cirill betűs nyomtatás volt a valódi ok. A Szemle szerzője komoly felháborodással reagált a döntésre: „A ruténeknek elég a csendőrszurony meg a katonai megszállás. Kultúra, az mellékes! A papot bojkottálhatja, elkergetheti a felbőszített nép. A hatóságot az nem érdekli [...]” Úgy vélte, hogy a kialakult helyzetért a budapesti kormány a felelős, illetve tanácsadói, akik „egy ügy üldözésében vélik feltalálni »hazafias érdemeiket«”.⁶⁵

Dudinszky Nesztor, a munkácsi egyházmegye ifjú lelkésze pedig a Budapesti Hírlapban olvasói levelet jelentetett meg, amely szintén igen elkeseredett hangvétellel bírálta a kormány döntését, és egyenlő elbánást követelt a ruszin nép számára.⁶⁶ A befolyásos fővárosi lap ugyanakkor nem sokkal később már helyeselte a kormány intézkedését, arra hivatkozva, hogy a Nauka cirill betűs nyomtatása a magyar kultúra elleni „tüntetés” volt.⁶⁷ Dudinszky azonban nem hagyta magát, és igazát bizonyítandó elküldte a Budapesti Hírlapnak Papp Antal körlevelét. Ez kimondottan szükségesnek nyilvánította a felnőtt ruszin lakosság „hazafias nevelése” érdekében a cirill betűs kiadvány megjelentetését, sőt a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hasonló tartalmú átiratát is idézte.⁶⁸ A kérdés ennek ellenére sem került nyugvópontra. Az is olajat öntött a tűzre, hogy Gulácsy István alispánt, miután eredménytelenül zárult ellene a vizsgálat, visszahelyezték hivatalába. A Szemle a döntést

63 Népünk és a bolsevizmus. Görög Katolikus Szemle. 1918. június 2.

64 Béke is. Görög Katolikus Szemle. 1918. augusztus 18. 2.

65 Hogy támogatnak minket? Görög Katolikus Szemle. 1918. szeptember 1. 1.

66 Dudinszky Nesztor: Nauka. Budapesti Hírlap. 1918. szeptember 7. 5.

67 Nauka–Otecsesztva. Budapesti Hírlap. 1918. szeptember 20. 8.

68 Még egyszer a Nauka. Budapesti Hírlap. 1918. október 1. 9.

kommentálva megállapította, hogy a közigazgatás rosszul végzi munkáját, a papságnak ezért mindig a nép mellé kell állnia.⁶⁹

A hetilap fejlécében – a radikalizálódás jeleként – 1918. október 27-én új felirat jelent meg, amely a következőket hirdette: A sajtó hatalom! Kérjük olvasóinkat, hogy minden a vallásunkat, népünket, papságunkat, tanítóinkat ért sérelmet közöljék a Görög Katholikus Szemlével. Hadd piruljanak ellenségeink a nyilvánosság színe előtt!”

Ez ugyanakkor csak szolid bevezetőt jelentett a címlapon hozott, Egyházi függetlenséget! című cikkhez, amelynek tartalma a kor egyházi viszonyaihoz mérve szinte forradalminak mondható. A cikk megállapította ugyanis, hogy a mindenkori esztergomi érsek soha nem viselkedett jó metropolitaként, nem képviselte görögkatolikus híveinek érdekeit, még csak meg sem látogatta őket, ⁷⁰időnként ötletszerűen megkezdett reformjai pedig több gondot okoztak, mint hasznot. Ezért azt a radikális követelést fogalmazta meg, hogy a magyar görögkatolikus egyházmegegyék függetlenedjenek Esztergomtól, és szerveződjenek önálló érseki egyháztartománnyá.⁷¹

Összefoglalásként megállapíthatjuk tehát, hogy a világháború kezdetén a Görög Katholikus Szemle, a magyar sajtó egészére jellemző módon, támogatta az állam háborús erőfeszítéseit, részt vett a propagandában, erőteljesen képviselte az oroszellenességet, és – igaz, nem sok eredménnyel – tudatosan felvette a küzdelmet az álhírek terjedése ellen. A szerkesztőség ugyanakkor a kezdetektől fogva tudatában volt a várható nehézségeknek, és az egyszerű embereket az elkövetkező szenvedések türelmes elviselésére bátorította, a papságot és a társadalom tehetősebb rétegeit pedig a hátország életének megszervezésére, a társadalmi szolidaritás megőrzésére ösztönözte.

A háború kitörése által kiváltott társadalmi összezáras azonban nem tartott sokáig, hamarosan megjelentek a közvéleményben a görögkatolikus közösséget sújtó sztereotip vélekedések, vádaskodások. A Szemle az állandósuló támadásokkal szemben vállalkozott a görögkatolikusok érdekeinek védelmére, de ennek során a feltétlen lojalitást hangoztatta a magyar állam irányába. Ez a világháború utolsó napjaira is érvényes maradt, 1918-ban ugyanakkor mégis viszonylagos radikalizálódás figyelhető meg. A folyamatra jelentős hatást gyakorolt a Bangha Béla-féle

69 A nagy per. Görög Katholikus Szemle. 1918. október 31. 1.

70 A prímás metropolitaként végzett látogatása a görögkatolikusok körében később is ritkaságnak számított. Klestenitz Tibor: A görögkatolikusok Serédi Jusztinián és Mindszenty József egyházkormányzatában. Athanasia 2012. 33–34. szám. 111–112.

71 Egyházi függetlenséget! Görög Katholikus Szemle. 1918. október 27. 1.

országos lapalapítási kísérlet is, amely hozzájárult a görögkatolikus sajtó megteremtésének igényéhez. 1918 megpróbáltatásai összességében hozzásegítették a közösséget saját értékeinek és érdekeinek a megfogalmazásához, ami a legvilágosabban talán az őszirózsás forradalom előestéjén megjelenő egyházszerkezeti reformtervben, a római katolikusoktól való önállósulás igényének kimondásában mutatkozott meg a Görög Katolikus Szemle hasábjain.

Egyház és államhatalom. Rendőri túlkapás vagy szigorított eljárás?

SUSLIK ÁDÁM

MTA-SzAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport

Kezdeti csendőri intézkedések, az első áldozatok

A bűnvádi eljárások zöme a görögkatolikus egyházi személyekkel szemben 1914. július-október között zajlott le. A levéltári források szerint az egyház megpróbáltatásai már idejekorán megjelentek, ennek egyik kiváltó oka az 1912/63. törvénycikk bevezetése, amely a háború esetére szolgáló kivételes intézkedéseket tartalmazta.¹ A kivételes intézkedések területi hatálya szempontjából háromféle hatályosságot különböztettek meg: az ország egészére, egyes területekre, valamint a törvényhatósági városokra kiterjedőt. Ezek belügyi-, igazságügyi- és kereskedelemügyi igazgatási intézkedéseket vonhatott maga után. Érdekes, hogy kezdetben a belügyi igazgatás szabályait csak az északkeleti területeken érvényesítették, tehát Ung, Ugocsa, Bereg, Máramaros vármegyékben.² A hátszági területekhez képest itt a közélet, közegészségügy és a közrend fenntartása különösen fontos volt.³

Az orosz határ közelsége és a katonai helyzet fokozódása már július 19-én arra készítette a csendőrkerületet, hogy a feljelentések kivizsgálá-

1 Útleví kiadásának a korlátozása, sajtócenzúra, közlekedési korlátozás, bejelentkezési kötelezettség, fegyverek beszolgáltatása, egyesületi korlátozás, rögtönítélő bíróság bevezetése, gyülekezés korlátozása. (Polner Ödön: A háború okából tett kivételes intézkedések. In: Közigazgatási Szemle. 1914. XXXVIII. évfolyam. 52. kötet. 489-511. vö. Edvi I. K.: Kivételes sajtó- és büntetőjog háború idején. In: Közigazgatási Szemle. 1914. XXXVIII. évfolyam. 52. kötet. 551-561.

2 Polner Ödön: i. m. 1914. 490.

3 Felszeghy Béla: Hadművelési területek közigazgatása. Budapest. 1918.

sát, amelyek száma nem meglepő módon Máramaros vármegyében növekedett meg igazán, egy 6 főből álló különítmény felállítását rendelte el Alsóbisztra központtal, biztosítására pedig havi 300 korona illetéket ki is utaltak. A különítmény augusztus 1-én kezdte meg működését. A sikeres fellépés következményeként további különítmények felállítására került sor: Ökörmezőn, Majdánkán, Alsókalocsán, Kelecsényben és Alsószinevéren.⁴ Az egyik jelentés különösen érdekes lehet számunkra, amely az Ökörmezői járás teljes csendőri állományáról tudósít, annak nemzetiségi és állambiztonsági megfigyeléseiről. Ennek értelmében a járásban teljes létszámú csendőrőrsök a háború kezdetétől fogva nem működtek, így 64 fő népfölkelőt osztottak be ide. A nemzetiségük szerint meglepő az eloszlásuk: 62 fő rutén és két fő német, akik Németmokráról érkeztek. A parancsnokság úgy vélte egy tömbben való elhelyezésük a határozott fellépés elérése érdekében nem ajánlott, őrsönként 2-2 volna elfogadható, mint tolmács, a többit magyar nemzetiségű népfölkelőkkel cserélnék le a fokozott katonai veszélyre hivatkozva. Augusztus hónap végére újabb csendőralakulatok érkeztek az északkeleti vármegyék területeire, számszerűleg 100 fő, ebből 45 főt Máramarosszigeten, 35 főt Beregszászban és 20 főt Ungváron helyeztek el.⁵

Ungvárra a „külföldiek” megfigyelésére egy detektívet rendeltek ki 1914. augusztus 11-től a határrendőrségi tanácsos javaslatára.⁶ Az első nyomozás egy nagylázai lakos, Bakasai Péter görögkatolikus kántortanító ellen folyt, aki több ember jelenlétében azt állította, hogy „*ha Ferencz Ferdinánd trónörökös nem lett volna gazember, nem lőtték volna agyon*”.⁷ A vizsgálat augusztus 24-26 között zajlott, amelynek eredményeképpen az adott személyt letartóztatták és a beregszászi ügyészségre vitték Reviczky fogalmazó jelenlétében.⁸ A papok és tanítók elleni feljelentésekkel Hajdú foglalkozott, munkájának köszönhetően, egy esetben az ungvári tanítóképző hittantanárát Hrabár Bazilt és igazgatóját Kaminszky Gézárt is eljárás alá vették orosz nyelvtanulás és tanítás, valamint a magyar állam elleni izgatás vádjával.⁹ 1914. szeptember 10-én Bereg vármegye főispánja felhívja a fi-

4 Magyar Nemzeti Levéltár (Továbbiakban:MNL OL) MNL OL. K 149. Belügyminisztérium. Reservált iratok. Máramaros vármegye főispánja. Alsóbisztrai különítmény felállítására. Sürgős. Kezelés után azonnal vissza a Belügyminisztériumhoz. 3003/1914. 3 t. 63. d. 3-4.

5 MNL OL. K 149. Belügyminisztérium. Reservált iratok. Jelentés a máramarosi viszonyokról. 635/1914. 3 t. 63. d. 6.

6 MNL OL. K 149. 1914. 3. tétel. 2516. 60. doboz. 3.

7 MNL OL. K 149. 1914. 3. tétel. 2516. 60. doboz. 13.

8 MNL OL. K 149. 1914. 3. tétel. 2516. 60. doboz. 15

9 MNL OL. K 149. 1914. 3. tétel. 2516. 60. doboz. 25.

gyelmét a kassai kerület kormánybiztosnak, hogy a területén két pánszláv görögkatolikus pap tartózkodik, az egyik Bacsinszky Dániel Beregkésfalui, a másik Jaczkovics Panfil Tőkésfalvai papok.¹⁰ Máramarosszigeten 1914. szeptember 12-én két lelkészt a katonai parancsnokság letartóztatott izgatás vádjával, de kellő bizonyíték híján, szabadon bocsátották őket, mégpedig Panczner Kálmán Úrmezői és Mikita Elek tiszabogdányi rutén lelkészeket.¹¹ Boksay Péter Ungdaróczi 51 éves görögkatolikus kántortanító pedig a határrendőrség szerint Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolását helyeselte és a ruthén nép kedvező anyagi helyzetéről beszélt, ha az orosz cári csapatok átlépik a határt. Ezért letartóztatták és a beregszászi királyi ügyészségre szállították.¹²

A detektívek a Belügyminisztérium V. alosztályából kerültek ki.¹³ A háborús helyzet folyamatos változása miatt a határszéli csendőrség írásai szerint a pánszláv izgatás fokozatosan terjedt, ezért Zselyin kívül Ungvárra, Nagybereznára és Mezőlaborczra rutén vagy tót nyelven beszélő detektívekre volt szükség, így került Ungvárra Orosz Viktor és Hajdú Ferenc detektív is. 1914. augusztus 27-én az államrendészeti megfigyelések céljából Ugocsa vármegye területére Kis János detektívet Nagyszőlős célállomással helyezték ki, természetesen teljes inkognitóban. Fizetését és ellátását a főszolgabírónak kell teljesíteni, mégpedig Újhelyi Vitkai Sándornak.¹⁴ A területen Izmányi néven már egy detektív tevékenykedett, akiknek kirendeltségét 1914. november 7-vel további 8 napra meghosszabbították a főszolgabíró kérésére. A kérelmet báró Perényi Zsigmond belügyminiszteri államtitkárnak küldték meg.¹⁵ Egy 1914. október 21-ből származó jelentése szerint a lefolyt harcokat követően feladataik rohamosan növekedtek, oka, hogy a határszéli rendőrség létszámhiányban szenvedett,¹⁶ ezért fő feladatuk a Sianki és Uzsok körüli lefolyt harcokban meghalt katonák és elhullott állatok hulláinak a fel-

10 MNL OL. K 149. 1914. 3. tétel. 2516. 60. doboz. 6.

11 MNL OL. K 149. 1914. 3. tétel. 2516. 60. doboz. 61.

12 MNL OL. K 149. 1914. 7. tétel. 3438. 62. doboz. 700

13 Bővebben: Suslik Ádám: Az északkeleti-magyarországi vármegyék a csendőrségi jelentések tükrében, 1914-1915. In: Terek, intézmények, átmenetek. Fedinec Csilla (szerk.). Határhelyzetek VII. Balassi Intézet Budapest. 2015. 56-76.

14 MNL OL. K 149. 1914. 3. tétel. 3498. 60. doboz. 2-4.

15 MNL OL. K 149. 1914. 3. tétel. 3498. 60. doboz. 8-9.

16 Erre jó példa a munkácsi rendőrkapitányság esete, ahol Zilahy felügyelőt a munkácsi hattárrendőrkapitányság ideiglenesen felmentette, Sebestyén felügyelőt pedig a katonai parancsnoksághoz osztották be, így további két tisztviselő nélkül, akik a galíciai menekültek kiválasztására Volócsra és Alsóvereckére utazott, összesen három személy maradt a kapitányságon. MNL OL. K 149. 1914. 4818. 64. doboz. 182-191.

kutatása és eltemetése lett, így társaival együtt már határszéli szolgálatot is teljesítettek.¹⁷ Az utasításokat egy bizonyos USZ tanácsostól kapták,¹⁸ méghozzá Usz Antaltól, aki 1856-ban született Ungváron és a 32. cs. és kir. vadászálóaljnál szolgált, mint hadnagy, a háború kitörésétől kezdve pedig az ungvári rendőrkapitányság tanácsosa.¹⁹

A papok ellenőrzése, megfigyelése

Öt nappal a hadüzenete előtt, 1914. július 23.-án a hadügyminisztérium arról értesítette a határőrizetben és rendőri feladatokban részt vevő csendőrörsök legénységét, hogy továbbképzés - értsük ez alatt a katonai képzést 3-6 nap- erejéig a legközelebbi helyen állomásozó katonai csapatoknál jelentkezzenek. A határőrizetet karhatalmi népfőlkelő alakulatokkal megerősítették, a közbiztonság feladatok ellátása érdekében pedig a csendőrség állománya több turnusban kiképzésben vett részt.²⁰ A hadüzenet napján reggel 6 óra 30 perckor Báró alezredes jelentést küldött adjutánsával dr. Hilbert hadnaggal a kassai IV. csendőrkerület parancsnokságának, hogy azokat a rutén, román nemzetiségű személyeket, akik katonai szolgálatra, különösen a skizmaperek után Boszniába a máramarosi 85. cs. és kir. gyalogezredhez vagy az ungvári 66. cs. és kir. gyalogezredhez osztottak be, szinte lehetetlen pótolni, mivel agitációk során – ez alatt az egyházi imaalkalmakat érti- a következő korosztályok kerülnek a behívásokat. A rutén „egyházi” per következményeként, ahogy az 1913-as eseményeket taglalja, szükséges lenne a csendőrörsöket a korábbi 2-3 főről karhatalommal kiegészíteni, pláne olyan településeken, ahol az egyéb nemzetiségűek számszerű többségben vannak.²¹ A belügyminisztérium illetékes osztálya ezért Máramarosszigetre 65, Ungvárra 20, Beregszászba 50 már július 31-én csendőröket küldtek ki megfelelő felszereléssel.²²

A mozgósítást követően a csendőrség megkezdte a feljelentett személyek azonnali letartóztatását. A belügyminiszter erre reagálva már ideje korán 1914. augusztus 18.-án levelet intézett az összes csendőr-

17 MNL OL. K 149. 1914. 4818. 64. doboz. 182-191.

18 MNL OL. K 149. 1914. 3. tétel. 2516. 60. doboz. 8.

19 MNL OL. K 149. Belügyminisztérium. Reservált iratok. 1914. 3 tétel 63. doboz. 1.

20 MNL OL. K 149. Belügyminisztérium. Reservált iratok. 1914. 3 tétel 63. doboz. 1.

21 MNL OL. K 149. Belügyminisztérium. Reservált iratok. 1914. 3. tétel. 63. doboz. 3

22 MNL OL. K 149. Belügyminisztérium. Reservált iratok. 1823/1914. 3 t. Csendőrség vezénylése 63. d. 1

kerület parancsnokságának, köztük a kassainak is. Levelében leszögezi, hogy túlzott módon megnövekedett a bűnösök és árulók utáni hajsza, mindenütt ezeket az egyéneket keresték, sokszor alaptalan gyanúra és rosszindulatú besúgásra reagálva egyből letartóztatással, s az azzal járó meghurcolással válaszoltak. A belügyminiszter hangsúlyozta, hogy meglepően sok a képzetlen, a csendőrség mellé beosztott népfölkelő, akik különösen a járművek feltartóztatásánál tanúsítottak durva magatartást, ezért kellő szigorral és tájékoztatással kell fellépni ellenük.²³ Sándor János belügyminiszter szerint „Magyarországon katonai részről csak olyan egyént szabad elfogni, aki katonai bíraskodás alá tartozó konkrét bűncselekményt követett el”.²⁴ A rendőrségi beidézéseket és kihallgatásokat később feltételekhez kötötték: „Amennyiben az ellenük tett panasz megvizsgálása szükségessé válik, e vizsgálat megfelelő eljárás és formák között hajtassék végre, megidézésük és kihallgatásuk minden lealázó részlet nélkül történjék, s csak abban az esetben vezettessenek elő, ha a megidézésnek eleget nem tettek.”²⁵

A papi személyek megfigyelésének könnyítése érdekében a római és görögkatolikus papok számára 1914. november 10-én kelt körlevélben elrendelték, hogy minden egyes papnövendék és felszentelésre váró papjelölt, mivel a katonai szabályzat szerint, mint póttartalékosok szerepelnek a katonai nyilvántartásban, december 5-ig keresztlevelüket és katonakönyvüket, hadmentességük esetén pedig az illetékes szolgabírói vagy városi hatósági hivatal által kiállított bizonyítványt küldjék meg, valamint december 11-én személyesen is jelenjenek meg vizsgálatra.²⁶ Misszióik ellátására pedig a hadművelleti területté vált vármegyékben katonai jogcímen főhatósági bizonyítványokat állítottak ki az igazolás végett, ahol nevüket, születési évüket, vármegyéjüket és járásukat tüntették fel.²⁷ Továbbá az 1915/7065. rendelet értelmében a bíróságok igazságügyi intézkedései folytán a katolikus papok és segédlelkészek végrendeleteit ki kell hirdetni és azok másolatait az adott egyházmegyéék részére át kell adni.²⁸ A háború folyamán a rutén értelmiség (papok gyermekei)

23 MNL OL. K 149. Belügyminisztérium. Reservált iratok. 2993/1914. 3 t. 63. d. 2-3

24 Kárpátaljai Területi Állami Levéltár. (Továbbiakban: KTÁL) KTÁL. F. 4, op. 1, od. zb. 676. 7. l.

25 Uo. 8.

26 Uo. vö. Suslik Ádám: Az egyházak kapcsolata a katonai és közigazgatási szervekkel az első világháború idején az északkeleti vármegyékben. In: Közösség és identitás a Kárpát-medencében. Határhelyzetek; VII. Budapest. 2014. 55-75.

27 KTÁL. F. 151, op. 25, od. zb. 2438. 3. l.

28 KTÁL. F. 151, op. 25, od. zb. 2474. 1. l.

a magyar államtól különböző juttatásokban részesültek, továbbá tanulmányaikat Szent István Kollégium keretein belül finanszírozták. Erről maga Tisza István és Csernoch János hercegprímás rendelkezett.²⁹ 1913 után a bizalmatlanná váló rutén kisebbség támogatását a Monarchia vezetői próbálták megnyerni. Katonai szempontból sem volt előnytelen ez a terv, hisz a papok és papnövendékek póttartalékosként szerepeltek a hadsereg állományában. Ahol az ezreden belül a rutén nemzetiségű közkatonák aránya elérte a 20 %-ot, a magyar mellett a rutén nyelv is ezrednyelv lett, emellett katonai lelkészeket kellett biztosítani számukra.³⁰

A sátoraljújhelyi- és beregszászi ügyészség esetei

Petrasovics Elek laborczfői görögkatolikus lelkészt 1914. augusztus 31.-én tartóztatták le és a kassai magyar királyi honvéd ügyészségnek adták át. A vádpont szerint a mozgósítás elrendelését követően a lelkész (1914. augusztus 3.), a bevonuló tartalékos katonáknak arról prédikált a templomban, hogy: „Menjetek a háborúba, mert muszáj, de ne lőjete, ne gyilkoljatok, mert testvér néppel álltok szemben, azok épp olyan oroszok, mint tük vagytok.”³¹ A jegyzőkönyv szerint a tanúkat beidézték az ügyészségre és az eljárást megindították. Petrasovics már 1913. március 28-án is állt bíróság előtt, mert a lelkész és a Farkas József jegyző között becsületsértési és rágalmozási per volt folyamatban, mivel korábban a jegyző ellen egy fegyelmi vizsgálat volt érvényben. A lelkész azért vallotta haragosának Farkast, mert az a vizsgálat során a jegyző ellen vallott. Érdekes viszont az a nyomozati anyag, mi szerint ez nem történt meg, hisz Petrasovics ekkor az Amerikai Egyesült Államokban tartózkodott.

A következő lelkész letartóztatása szeptember 2-ra esett, mégpedig a nagycsertési lelkészt Chanát Irént hurcolták meg ekkor. A csendőrszázados jelentése alapján az adott személy már korábban is a rendőrség látószögébe került, sőt volt olyan időszak, amikor az államsegély megvonását rendelték el az esetében. Chanát bűnvádi perében egy köztisztletnek örvendő személy is tanúskodott, Beregszászy István királyi

29 1915. február 20-án kelt jegyzék szerint a hazai támogatott rutének számát a főiskolákon 25-30 főben szabták meg, amelyre évente 20 000 koronát szántak. Iványi Emma: Magyar Minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháborúból 1914–1918. Budapest. 1960. 120., 396.

30 Bővebben: Suslik Ádám: Az Osztrák-Magyar Monarchia rutén katonasága az első világháború időszakában (statisztikai elemzés). In: Változó világ - változó közösségek a Kárpát-medencében. Fedinec Csilla, Szoták Szilvia (szerk.) Budapest. 2013. 40-60.

31 MNL OL. K 149. 2516/1914. 3. tétel 60. doboz. 71.

tanfelügyelő. Ugyanezen a napon tartóztatták le Brinszky Arthur monostori (krasznibródi) kolostor görögkatolikus lelkészét Ferenc József ellen elkövetett felségsértés okán. Két nappal később (szeptember 4.) Molcsányi Elek csabaházi lelkészt idézték be. A vád súlyos volt: az oroszok győzelméért imádkozott és betiltotta a magyar, valamint a „tót” nyelv használatát híveinek.³²

Kémkedés vádjával egyetlen egy görögkatolikus lelkész került a vádlottak padjára, Artia Antal boksaí lelkész. Az adott személy esetében ismerjük a tanuk kilétét, akiket az ügyészség rendelt be: Friedman Márkusz sztropkói és Weisz Béla sandali lakost. A nyomozók által tartott házkutatás során bizonyítékot nem találtak, csak arra tudtak hivatkozni, amit a tanuk állítottak. Krokmaljuk Ignác és Dedinszky Vladimir lembergi illetőségű egyének az orosz előretörés következtében Felsőörsvára került, ahol elvileg kapcsolatba léptek a lelkésszel. Letartóztatásukkor csomagjaik között helyi hidak vázlatát és úthálózatok magassági méréseit találták meg, így került a gyanúsítottak közé Antal.³³

Az utolsó és talán a legnagyobb port kavaró esemény Legeza Irén keleni görögkatolikus lelkész 1914. szeptember 9-i letartóztatása volt. A koholt vádak az eljárás menete sem tette törvényessé. A lelkész nő megfigyelése már közvetlenül a háború előtt megkezdődött és annak tartalma alatt is folytatódott. Történt ugyanis, hogy egy névtelen feljelentésre reagálva a határszéli csendőrség egy külön személyt bizonyos Duluskovics Arnold detektívet rendelt ki a lelkész nő megfigyelésére. Állítólag a korábbi skizmaperekben híressé vált Bobibnszky gróffal és a Gerócz testvérekkel állandó összeköttetésben állt. A kapcsolat felgöngyöltése során viszont bebizonyosodott, hogy a vád nem állja meg a helyét. Ennek ellenére a bizalmatlanság vele szemben megmaradt, sőt saját egyházának egyes tagjai is gyanakvással tekintettek rá. A jegyzőkönyvek egy esperest emelnek ki, mégpedig az Ung vármegyei tibaváralja görögkatolikus Ferencsiket. Kihallgatása során azt vallotta, hogy: „*Az ilyeneket ki kell irtani, főbe kell lőni, ne nézzék azt, hogy pap, mert amelyik bűzában konkoly van azt ki kell rostálni, és csak a tisztességes magyar érzelmű papoknak tekintélyét fogja növelni, az hogyha az ilyen konkoly hintőt kiirtanak, mert ha továbbra is megmaradnak a papi karnak tekintélyét ássák alá...*”³⁴ Natolya Dezső nagygereblyési lelkész pedig Irén vagyoni helyzetét firtatta, akinek a véleménye szerint az, csak szűkös megélhetésre lenne elegendő.

32 MNL OL. K 149. 2516/1914. 3. tétel 60. doboz. 72.

33 MNL OL. K 149. 2516/1914. 3. tétel 60. doboz. 72-73.

34 MNL OL. K 149. 2516/1914. 3. tétel 60. doboz. 73.

Bizonyítékot felmutatni nem tudott, csak a szóbeszédekből informálódva vont le a következtetéseit, amelynek során arra a megállapításra jutott, hogy Irént az oroszok pénzbéleg támogatják, mivel lányának hozományként 80 000 korona pénzösszeget juttatott Dr. Buday nagybereznai ügyvéddel való házassága okán. A szinnai járás főszolgabírója a 4245/1914 számú nyomozati irat bemutatásakor azt vallotta, hogy az ugarai csendőrökre való kiszállásakor Legezát a nyomozati anyagok átvizsgálása után szabadlábba akarta helyezni a kellő támpont megléte miatt, viszont a csendőr parancsnoka ezt elutasította, hivatkozva arra, hogy az esetet már jelentette a magyar királyi belügyminiszternek és a sátorlajújhelyi ügyészségnek, így felső határozatra hivatkozva azonnali elszállítást kezdeményezte. A főszolgabíró felhívta a figyelmet arra, hogy a csendőrök a vizsgálat folyamatát elkapkodták és többet ártottak ezzel, mint használtak. Maga részéről a nyomozást nem tekintette lezártnak, mert gyanúsnak ítélte meg Legeza helyzetét, de kéri a belügyminisztert, hogy rendelettel szabályozza, hogy ezen túl csakis a főszolgabíró jelenlétében lehet a különböző vizsgálatokat lefolytatni. A vizsgálatra és kihallgatásra kirendelt detektív (Hajdú Ferenc) szeptember 10-én érkezett reggel 7 órakor Kelen községbe, majd délelőtt 11. 30-kor Ugarba utazott a lelkészről elszállítása végett, bár jelentése kétségekbe ütközik, mivel a részletes leírás szerint, a nyomozást a településen csak este hétkor fejezte be a, s mikor útnak akart indulni, észrevette az egyik csendőrjárórt, amint Legezát a község házára szállítja. Vele egyidejűleg érkezett meg a helyszínre a szinnai járás főszolgabírója, a körjegyző és a helyi bíró. Az őrizetét azonnal elrendelték még a tanúk beérkezése előtt, erről maga a járási főszolgabíró Fischer Lajos gondoskodott, így a detektív a nyomozást lezárta.³⁵

Az egyes konkrét feljelentési esetek mellett találunk egész járásokra vagy magára az egyházkerületre vonatkozó beadványokat is. Az első esetben a gyanú a mezőlaborci járás görögkatolikus lelkészeit érintette a Grósz testvérekkel való „kapcsolattartás” végett. Az utóbbiban Chinorányi Lajos ugarai jegyző, mint tartalékos hadnagy közölte a detektívekkel, hogy: *„Az egész ungvári püspökséget fel kellene robbantani, mert már ott elhintik a magot a tanárok a klerikusok között olyan formán, hogy magyarul nem szabad nekik köszönniök csakis ruthénül; a tanítóképződőben pedig a római katolikus növendékeket is kötelezik a rytus és típi órákon való megjelenésre, holott*

35 MNL OL. K 149. 3928/1914. Legeza Irén államellenes magatartása. 60. d. 30, 39,

*ez alatt a miniszteri rendelet felmenti őket. Így a püspökség maga neveli az orosz érzelmeket a nép vezetésére hivatott tanítványaiba.”*³⁶

A csendőrség és a detektívek által lefolytatott nyomozásokban közvetlenül a közigazgatási hatóságok nem vettek részt.

A nagy port kavart események mellett, kisebb helyi jellegű incidensekre is sor került. 1914. szeptember 4.-én letartóztatták Fenyvesvölgyön Bacsinszki Szilárd lelkészt, akit a beregszászi királyi ügyészségre szállítottak. A korábbi csendőröket ért megfedésesek miatt, az előállítást vezető Medziradzki Jenő tartalékos hadnagy, törvényszéki bíró és a csontos vasútbiztosító osztag vezetője azonnal az illetékes parancsnoksághoz fordult. A letartóztatás indoka, hogy a szokásos Istentiszteleti meghívókat nem küldte ki, a pápa halálakor nem harangoztatott és a gyászlobogót nem tűzte ki. A közvetlen ok pedig a vasútállomások és vasúthálózatok gyakori látogatása volt. Az első feljelentők között két ismeretlen tiszt szerepelt. Természetesen a vasút munkatársait is kihallgatták, így több mozdonyvezetőt és vasúti fűtőt³⁷ idéztek be Beregszászba. Petró István mozdonyvezető a Bergida kocsmában hallott elbeszélések alapján tette meg vallomását. A vizsgálóbizottság szavahihető embereknek nyilvánította a tanukat és azonnal elrendelte a lelkész elfogását.³⁸ A kocsmai tanuk igen komoly feladatok elé állították a rendőrséget és a csendőrséget, de a szervezkedések megelőzése és a különböző kihágások elkerülése végett is szigorításokra volt szükség. Berzeviczy rendőrkapitány Molnár Viktor kormánybiztos rendelete értelmében Ungváron például az alábbi intézkedéseket hozta kocsmai nyitva tartás ügyében: minden kocsmát szeptember 17-től délután hat órától be kellett zárni, a kisebb vendéglők 9 óráig nyitva tarthattak. A kávéházak éjfélkor zártak kivételt képezett a „Korona” és a „Bercsényi” kávéház. A kóser hentesüzletek, amelyek korlátolt borkimérési engedéllyel rendelkeztek szintén 8 órakor be kellett zárni. Azokban a szatócs és fűszerkereskedésekben, valamint cukrászdákban ahol lehetett poharazni szintén megtiltották a késői nyitva tartást.³⁹ Érdekes hírt olvashatunk az Ungvári Közlöny egyik októberi számában, mi szerint „*A kormány háborús rendelkezései közül kétségtelenül egyike a legörvendetesebbeknek az intézkedése, amellyel e*

36 Uo.

37 Berencs Imre mozdonyfűtő, Fisár Ignác mozdonyvezető, Tokody Pál mozdonyvezető, Sára István mozdonyfékező.

38 MNL OL. K 149. Reservált iratok. M kir. IV. csendőrkerület. Ruszofil mozgalom tárgya. 2516/1914. 3. t. 60 d. 20-21.

39 Ungvári Közlöny. 1914. szeptember 17. 38. szám. XXXVI. évfolyam. 133.

*napokban eltiltotta a búzából és rozsból való szeszfőzést, valamint a kukorica és a kerumpli felhasználását korlátozta.*⁴⁰

Az igen mozgalmas egy-két hónapot követően Munkácson hadbírórság felállítására került sor. Az első két érintett lelkész, aki ide került Kabaczy Rezső latorcafői és Kompozdy András sebesfalui lelkészek voltak, bár előállították őket, felsőbb utasításra mégis szabadlábba helyezték őket.⁴¹

Az egyházi személyek elleni feljelentések kivizsgálásakor Papp Antal munkácsi püspök maga kezeskedett papjai iránt, sőt papnövendékeit is felajánlotta tábori lelkészi szolgálatra, nem beszélve egyházi épületeik katonai célú felhasználásáról. A felszínre került bizonyítékok a lelkészek ártatlanságát bizonyították, ennek ellenére a háború folyamán végig bizalmatlansággal kezelték őket. Az orosz betörés során az érintett vármegyék és járások területéről számos pap kényszerült a belső, békésebb régiók felé menekülni, akiket ugyanúgy kezelték és ugyanazok a rendszabályokkal minősítették, mint a galíciai menekülteket.

40 Ungvári Közlöny. 1914. október 29. 44. szám. XXXVI. évfolyam. 143.

41 MNL OL. K 149. 2516/1914. 3. t. 60. d. 65-66.

Magyar királyi honvédség kötelékében szolgáló tábori lelkészek pasztorációja az első világháborúban

„Annyi tiszta papi öröme egy papnak sincs, mint a tábori lelkésznek”¹

STENCINGER NORBERT

Az Osztrák–Magyar Monarchia bonyolult felépítésű hadszervezettel rendelkezett. A háború kitörésekor hatályos véderőtörvény értelmében a szárazföldi haderő első vonalát a császári és királyi (kaiserliche und königliche, k. u. k.) közös Hadsereg (Heer) alkotta, amelynek hadkiegészítése az egész birodalom területéről történt, vezényleti nyelve pedig a német volt. A második vonalat az örökös tartományokból kiegészített, német vezényleti nyelvű Landwehr (kaiserliche-königliche, k. k.) és a Szent Korona országaiból sorozott, magyar (illetve horvát egységeknél horvát) vezényleti nyelvű Magyar Királyi Honvédség (königliches ungarische, k. u.) alkotta. A harmadik, csak háborúban felállításra kerülő, az örökös tartományokból kiállított Landsturm, illetve a Magyar Királyság területén felállított Népfölkelésből állt. A fegyveres erő másik haderőneve a császári és királyi Haditengerészet volt.²

A Monarchiában általános védkötelezettség volt érvényben, amelynek értelmében a férfiaknak, amikor születési évfolyamukat kijelölték, meg kellett jelenniük a területileg illetékes sorozóbizottság előtt. Ez békeidőben az állítási kötelezettségnek megfelelően 21 éves kor betöltése után történt meg, de a háború előrehaladtával és a veszteségek növekedésével egyre fiatalabb korosztályokat soroztak be katonai szolgálatra.

1 Hangok hazulról 1917. május 4.

2 Ravasz István és Szijj Jolán (szerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A-Z-ig. Budapest. 2000.524. A háború kitörésekor a hatályos véderőtörvény szerintfelosztásról van szó. Balla Tibor: A militarista birodalom mítosza (In: Hadtörténelmi Közlemények 127. évfolyam 3. szám 628-643.) című tanulmányában kifejti, hogy a szárazföldi haderő szervezettség, kiképzettség, bevetetőség, a fegyverzet szintje szerint két fő részre oszlott. Az elsőbe a k. u. k.; k. u.; k. k., a másodikba pedig a Népfölkelés illetve Landsturm tartozott.

Ha ezen a vizsgálaton a fiatal egészségügyileg megfelelt, akkor a számára kisorsolt alakulathoz vonult be.³

A kor követelményeinek megfelelően a katonának hitéletének gondozására a haderőben természetesen létezett tábori lelkészi szolgálat, amely igazodott a fegyveres erő szervezeti felépítéséhez és működéséhez. Az egyházi hivatal kereteit egy 1869. február 1-jétől életbelépett átszervezés gyökeresen megváltoztatta. Az egyik legfontosabb módosítást értelmében a katonalelkészi szolgálat felépítésében igyekezett a birodalom lakosságának felekezeti sokszínűségének megfelelni, ezért az 1868. évi LIII. törvénycikk 21. paragrafusának⁴ előírása szerint épült fel. E törvényi szabályozás alapján megkülönböztetnek római katolikus, görögkatolikus, görögkeleti, evangélikus, református, izraelita felekezeteket, és ennek megfelelően gondoskodtak a haderőben az egyházi hivatalok felállításáról. Bosznia–Hercegovina 1878-as okkupációja után, az ottani bosnyák csapatok szervezésekor, egyidejűleg az iszlám katonák lelki gondozásáról is intézkedtek.⁵

A reformmal bekövetkező változás másik fontos eredménye, az volt, hogy az állománytáblán béke- és hadiállományt különböztettek meg. Békeidőben a közös hadseregnél a tábori püspök (apostoli vikárius) és szolgálatát támogató Tábori Szentszék vezetésével működött a tábori lelkészi szolgálat. A Magyar Királyi Honvédségnél azonban ugyanakkor mindössze néhány tényleges lelkész pasztorált.⁶ Ennek értelmében nem beszélhetünk kiépített lelkészi szolgálatról, azonban mégis kidolgozták a számukra a szabályzatokat és utasításokat, amely a közös hadseregben használatos iratok átvételét és értelmezését jelentette. Ezek szerint a honvéd lelkészek hatáskörét és szolgálati kötelezettségeit pontosan meghatározta a Szervi Határozvány és a Szolgálati Utasítás. Az első Szervi Határozványt, honvéd- lelkészek számára 1874-ben adták

3 Ravasz I. – Szijj J.: i. m. 2000. 711. Az alkalmas újoncokat 13 fős csoportokba sorsolták, ahonnan a 4., 8., és 13. a területileg illetékes honvéd- vagy Landwehr-ezredhez vonult, míg a többség a közös alakulathoz.

4 A törvény így rendelkezett: „A hadseregnél és állami közintézetekben (katonaiskola), úgyszintén a polgári és katonai kórházakban minden vallásfelekezet tagja saját egyházuk lelkészei által részesítendőek vallásos tanításban és minden lelkészi szolgálatban.” – 1868. évi LIII. törvénycikk 21. paragrafusa. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5375> Letöltve: 2016. február 5.

5 A Habsburg-birodalom illetve az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében a római katolikus mellett a következő felekezetek egyházi személyei szolgáltak: görögkatolikus 1779-től, görög keleti 1834-től, evangélikus 1860-tól, református 1860-tól, izraelita 1834-től óta és muszlim 1878 után.

6 A Magyar Királyi Ludovika Akadémián, a budapesti helyőrségi kórházban és a két hadapródiskolában.

ki.⁷ A következő, 1898-as 6600. számú elnöki körrendelet ezt hatályon kívül helyezte.⁸ Ebben pontosan meghatározták a honvéd tábori lelkész felépítését békeidőben és mozgósítás esetében. Ennek értelmében a honvéd lelkészek állománya tényleges- és tartalékállományra oszlik. A mindössze négy főállású lelkész ellenére természetesen a honvédségnél békeidőben szolgáló honvédek sem maradtak lelki támasz nélkül, a helyőrségük településének illetékes papja, lelkésze járt be a laktanyába az ott szolgálók hitéletének biztosítására.

A mozgósítás után minden mozgósított hadsereghez egy-egy tábori főpapot⁹ vezényeltek. A tábori főpap a mozgósított seregnél ugyanazt a hatáskört töltötte be, mint béke idején a katonai plébános a hadtestparancsnokságoknál. Ő egyházi ügyekben a tábori püspöknek, katonai ügyekben a hadseregparancsnoknak volt alárendelve. A tábori főpapnak voltak alárendelve a római katolikus lelkészek, amíg az egyéb felekezetek lelkészei katonailag a hadseregparancsnokságnak, egyházi szempontból az őket küldő egyház vezetőjének. A kettős alárendeltség, amely békeidőben jellemző volt, megmaradt a hadra kelt sereg esetében is. Ennek megfelelően a tábori lelkészek katonailag a parancsnokuk, míg egyháziilag a tábori püspöknek illetve felekezetük vezetőjének tartoztak felelősséggel. Vitéz Váradi Géza így emlékezett erre: „Plébánosom Szarajevóban való rövid tartózkodásom alatt lelkemre kötötte, hogy legelső kötelességemnek tartsam a katonai előírások tanulmányozását, azok pontos betartását, mert csak ezek ismerete által válhat belőlem kötelességtudó tábori pap.”¹⁰

Mozgósítás után a Landwehrével egyetemben, felállították a Magyar Királyi Honvédség tábori lelkészi szolgálatát, és a közös haderő tábori püspökének joghatósága alá vonták. A római és görögkatolikus felekezetek felett a tábori püspök gyakorolta a joghatóságot, protestáns és görögkeleti tábori lelkészek, valamint tábori rabbik a jurisdictionális felhatalmazást attól az egyházi hivataltól kaptak, ahonnan a megbízásukat is.¹¹

A magasabb szintű parancsnokságokon is szolgáltak tábori lelkészek, de akik igazán sokat tettek a katonák lelki gondozásáért, azok a hadosz-

7 Szervi Határozvány magyar királyi honvéd lelkészek számára In: Rendeleti Közlöny Magyar Királyi Honvédség számára. 1874. december 15.

8 A-2, Szervi Határozványok magyar királyi honvédlelkészek számára. In: Rendeleti Közlöny Magyar Királyi Honvédség számára. 1898. október 1.

9 Feldsuperiort

10 Várady Géza: Emlékeim Boszniából. Budapest. 1914. 30.

11 A magyar királyi honvédség tábori lelkész szolgálata 1868-1918. Kiemelten az I. világháború időszakában folytatott tevékenységére. PhD értekezés. 2011.

tály-parancsnokságokon, tábori és tartalékkórházakban, megerősített helyeken, vártörzsekben és ezredeknél tevékenykedő egyházi személyek voltak.

A hadosztályoknál két tábori lelkész szolgált, akik közül az egyik minden esetben római katolikus volt, míg társa felekezete attól függött, hogy az alakulatban szolgálók soraiban mely vallás volt a legelterjedtebb. Az ennél alacsonyabb beosztású alakulatoknál egy lelkész szolgált.¹²

Ha esetleg valamely hadosztálynál két katolikus tábori lelkész volt beosztva, úgy a rangidős feladata volt¹³ a lelkészi szolgálat vezetése mellett a hadosztálylelkészet irányítása és az anyakönyvek vezetése is.¹⁴ Ha hadosztálynál egy katolikus mellett egyéb felekezethez tartozó egyházi személy volt beosztva szolgáltra, akkor mindegyikük önállóan vezette felekezetének lelkészi hivatalát.¹⁵

Ha a hadosztály kötelékébe tartozó dandárt nagyobb távolságra vagy hosszabb időre szólítja a szolgálat, egy erre a feladatra kijelölt lelkész követi az alakulatot: „*Ha egy dandár nagyobb távolságra és hosszabb időre kiküldöttetik (nevezetesen hegyes vidékeken működő hadosztályoknál), úgy a hadosztályparancsnokság által erre kijelölt honvéd lelkész a dandárt követni s a hadosztály lelkészettől a szükséges mennyiségű anyakönyvi ívet igényelni tartozik*”¹⁶

A tábori és tartalék kórházakban minden esetben szolgált tábori lelkész, csak úgy, mint a megerősített helyeken vagy vártörzsekben. Elsősorban azért volt szükség arra, hogy az ezeken a helyeken szolgáló honvédeknek saját tábori lelkészüket legyen, mivel ők saját hadosztályuktól elkülönítve harcolnak.

Békeidőben a tábori lelkészek önkéntes alapon vállalták a szolgálatot, mivel az egyházi személyeknek törvény tiltotta a katonai szolgálatot. A háborút megelőzően kiadott rendelkezésben szabályozták a tartalékos viszonyt is. Az 1914. február 28-án, a honvédelmi miniszter által kiadott rendelkezés értelmében a nyilvántartásba áthelyezett hadköteleseknek

12 Borovi J.: i. m. 1992. 99.

13 Abban az esetben, ha a hadosztálynál szolgáló tábori lelkészek közül az egyikük hivatásos, míg a másik tartalékos volt, akkor a rangviszonyra tekintet nélkül a hivatásszerű lelkész a hadosztálylelkészet vezetője. Kivételt képez az az eset, ha a rangidős lelkész a tartalékba helyezése előtt tényleges állományban szolgált

14 Szolgálati Utasítás 1913. 27. §.

15 Borovi József: A magyar tábori lelkészet története. Budapest. 1992. Dr. Varga A. József (2010): Katonák - lelkészek: tábori lelkészek. Budapest. 2010. 68 Stencinger Norbert: A magyar királyi honvédség tábori lelkész szolgálata 1868-1918. Kiemelten az I. világháború időszakában folytatott tevékenységére. PhD értekezés. 2011.

16 Szolgálati Utasítás 1913. 27. §.

jogában áll kinevezésüket kérni.¹⁷ A kérelmezőnek egyértelműen meg kell neveznie, hogy a cs. és kir. közös haderőben vagy a m. kir. honvédségben akarja a szolgálatot letölteni. Csatolni kellett továbbá „*az utolsó alkalmazási okíratot (katolikus lelkészek által a felszentelési okmányt is), kötelező az előírt eskünek letételére a tényleges szolgálatra való bevonuláskor és az előírt szolgálati könyvek beszerzésére – a két kötelezőt czélszerű egy okmányban összefoglalni- valamint az illetékes honvéd kiegészítő parancsnokság által az anyakönyvi lapnak egy hitelesített másolatát.*”¹⁸ A kinevezés napjától a kérelmezők a póttartalékos nyilvántartásból töröltettek és a magyar királyi honvédség állományába kerültek.

A kérelmeket a honvédelmi miniszternek címezték: „*Nagyméltóságú Honvédelmi Miniszter Úr! Alulírott azszal az alázatos kérelemmel fordulok a Nagyméltóságú Honvédelmi Miniszter Urhoz, hogy alulírottat táborig lelkészé a magyar királyi honvédség tartalékába kinevezni méltóztatassék. Maradok Nagyméltóságú Miniszter Úrnak alázatos szolgálója Muba Béla római katolikus lelkész.*”¹⁹ A kérelem mellé, a kérelmezőnek csatolnia kellett egy kötelezvényt, amelyben nyilatkozik arról, hogy beszerzi a táborig lelkészi kinevezéshez szükséges iratokat és a szolgálathoz szükséges esküt leteszi.²⁰

Csatolni kellett továbbá egy igazolást arról, hogy a beadvány időpontjában milyen egyházi szolgálatot lát el. A fent idézett esetben ez így szólt: „*Igazolvány. Alulírott ezennel hivatalosan bizonyítom, hogy Muba Béla György mint főlszentelt áldozópap jelenleg a Máriaradnai zárdában tartózkodik P. Prieszter Ágoston zárdafőnök.*”²¹

A honvéd táborig lelkészek öltözete a honvédség számára kiadott szabályzathoz igazodott.

A Magyar Királyi Honvédségnél szolgáló táborig lelkészek öltözetét csakúgy, mint honvédtársaikét, az *Öltözeti és főlszerelési szabályzat a magyar királyi honvédség részére* hatályos kiadványa határozta meg.²² A honvéd táborig lelkészeknek a katonai- illetve az egyházi szabályoknak is meg kellett felelniük, ezért felekezetenként különböző volt.

17 Rendeleti Közlöny Magyar Királyi Honvédség számára (továbbiakban: RK) 1914.

18 Uo. 53.

19 HIM. HL. 1914.

20 Uo.

21 Uo.

22 *Öltözeti és főlszerelési szabályzat a magyar királyi honvédség részére*, Budapest, 1876. Később 1887-ben illetve 1892-ben is kiadták; VII. rész. További hivatkozások az 1892-ben megjelent szabályzatra vonatkoznak. A háború kitörésekor az A-26. Öltözeti és főlszerelési szabályzat a M. Kir. Honvédség számára. Budapest. 1911 volt érvényben, de ez csak kiegészítéseket tartalmaz.

A katolikus lelkészek és segédlelkészek a papi öltönyt viselték, mely a fekete reverendából, papi gyöngyös nyakkötőből és fekete selyem papi palástból állt. Abban az esetben, amikor egyházi szertartáson vettek részt, „*illető egyházi szabályokhoz kell alkalmazkodnia.*”²³

Természetesen megkülönböztettek ünnepi és hétköznapi viseletet. Díszben, különös bemutatásoknál és ünnepléseknél reverendában, gyöngyös nyakkötővel, fekete palásttal, lelkészi övvel és díszkalappal vount ki. Jelentkezésnél és katonai ünnepélyeknél papi atillát, gyöngyös nyakkendő, a csizmába húzott fekete nadrágot és díszkalapot viselt.

Szolgalaton kívül papi atillát, vagy sötét polgári kabátot, nyakig bezárt fekete mellényt, gyöngyös nyakkötőt, csizmába húzott fekete nadrágot és polgári kalapot viselt. A térdig érő papi atilla finom, meghatározott minőségű posztóból készült, és álló gallérral van ellátva. A honvéd gyalogtiszti atillához hasonló, fekete selyem-mellzsinórokkal és fekete selyemgombokkal ellátva.

A hétköznapiokon viselt tábori sapka és honvédlelkészi köpeny megegyezett, illetve hasonlított a tiszteknél használatoséhoz. A köpenyben annyi volt az eltérés, hogy bár a szabása megegyezett a kékszürke köpenyével, de hajtókák és szegélyek nélkül készítették.

Az öltözetnek fontos eleme volt az öv. Ez a 10,5 cm széles, a derék méretéhez igazodó, hosszú, fekete selyemszalagból van készítve, és mindkét végén 8 cm hosszú aranyrojtokkal volt díszítve. Meghatározták azt is, hogy a rojtos végeknek milyen mértékben kell lelógniuk viselés közben.

A görögkeleti vallású honvédlelkész tábori köpenye és sapkája megegyezett a katolikus társáéval, míg reverendája és fővege a saját egyházának az előírásához igazodott. A reformált vallású lelkészek öltözete annyiban különbözött a katolikus tábori lelkészekétől, hogy gyöngyös nyakkendő helyett fehérret hordtak.²⁴ A honvéd tábori rabbik tábori sapkája és köpenye ugyan az volt, mint katolikus, görög-keleti és protestáns vallású kollégáiké, de a vallásának megfelelő öltözetet és főveget hordta. Az egyházi személyek, az esetleges kitüntetéseiket, a reverendán vagy papi atillán a hatályos rendelkezések értelmében viselhettek.²⁵

Egy 1911. április 1-én kiadott miniszteri körrendelet szabályozta az egyenruházati járulékot.²⁶ Ennek értelmében a tényleges állományú, bé-

23 Uo. 364.

24 Uo. 364.

25 Uo. 365.

26 RK. 1911. május 13. 3910/el. sz. körrendelet.

kében kinevezett vagy a tartalék állományból áthelyezett honvédlelkeseknek 240 korona egyenruházati járulékot rendszeresítettek.

A harcok megkezdése után, egy miniszteri körrendeletben szabályozták a hadba vonult tábori lelkészek ruházatát.²⁷ Ennek értelmében a beosztott honvéd lelkészeknek külön tábori ruházat viselését engedélyezik. A fent említett Öltözeti és felszerelési szabályzat VII. részében feltüntetett egyenruházatihoz képest a következő változások léptek érvénybe: a táboriszürke köpeny hajtókáját ezt követően bársonyból készítik. A békeidőben szegély nélküli fekete pantalló, háborúban fekete posztószegéllyel ellátott tábori szürkére változott. Ezen kívül változás volt még a papi atilla megjelenésében is. A békeidőben eredetileg fekete ruhadarab színét a háborúban táboriszürkére módosították és engedélyezték zsebek és lehajtható gallér alkalmazását. A ruházat viselését kiegészítette a Szolgálati Utasítás, amely így rendelkezett: „*a honvéd lelkészek az ellenség előtti minden alkalommal az alább megnevezett tárgyakat kötelesek egy bőrtáskában magukkal hordani: a stólat, egy keresztet, egy szelencét a szent kenettel való ellátásra és az egyházi szertartások könyvét. A hadra kelt sereghez beosztott minden honvédlelkesznek egy vörös kereszttel ellátott fehér karszalagot is be kell szereznie.*”²⁸ Ezen kívül – 1915 augusztusától – minden tábori lelkész magánál tartotta a számmal regisztrált tábori kápolnáját, amely belül vázszonnal bélelt faláda volt, és benne tárolta az öltözetét, egyházi ruháit, az érc tárgyakat, a miséző deszkát és az oltárkövet.²⁹

Szolgalat a frontvonalban

A kitört háborúban rendkívüli körülmények között kellett helytállniuk a katonáknak és akadályt jelentett az is, hogy az eltúlzott optimista hangulatot követően, váratlanul érte őket a hadiállapottal járó sok viszontagság, nélkülözés. A technikai fejlődés a korábbiaknál pusztítóbb fegyvereket eredményezett és egy új, eddig ismeretlen háború alakult ki, amely hatalmas veszteségeket és rendkívül sok sebesülést okozott a szembenálló feleknek. A korban a lakosság nagy része vallásos volt és aktív hitéletet élt, ami nagymértékben meghatározta a gondolkodásukat és viselkedésüket.

27 RK. 1915. október 30. 244921/7. sz. körrendelet.

28 Szolgálati Utasítás 1913. 26. §.

29 Varga A. J.: i. m. 2010. 80.

„... a mi katonáink jámborak és istenfélők, még azok is megtanulnak ott újra imádkozni, akik már elfelejtettek.”³⁰ – számolt be harctéren tett látogatásáról Bjelik Imre³¹ tábori püspök 1915-ben. A tábori püspök gondolatait támasztják alá Zelényi Menyhért a császári és királyi 26. gyalogezredben szolgáló katolikus tábori lelkész szavai is a tisztikar és a legénység hitéletéről: „...nagy megnyugvással jegyzem meg, hogy tisztjeink a vallásos élet terén kifogástalan magaviseletet tanúsítanak. Az istentiszteletekre nemcsak a legénységet küldték, de maguk személyesen jelentek meg azokon...”³²

A legénységgel kapcsolatban is hasonlóan vélekedik a tábori lelkész, kiemeli, hogy viselkedésük, magatartásuk és istentiszteleteken való részvételük, mind azt bizonyították, hogy „erősen hisznek Istenben, imádják őt és remélnék segítségében.”³³ A vallás terjedésével, a hit megélésével kapcsolatban az ezrednél szolgáló lelkész szavai egybecsengenek az egyházi felettese szavaival: „...azt szokták mondani, aki imádkozni akar tanulni, menjen a tengerre. Mi is mondhatjuk, hogy a lövészárók az isteni félelem erős felgerjesztője.”³⁴ A két visszaemlékezésből hiba lenne általánosítani, de a kor gondolkodásmódjának és hitéletének ismeretében levonhatjuk azt a következtetést, hogy az I. világháborúban harcoló katonák nagyobb százalékban istenfélő emberek voltak, mint istentagadók, így nagy szükségük volt a tábori lelkészek segítségére, támogatására, akik az embertelen körülmények között a nehéz pillanatokban is segítették őket.

Talán a legfontosabb az volt, hogy a katonáknak lehetőségük legyen szentmisén, istentiszteleten részt venni, amely a civil életben is fontos volt a hívőknek hétről hétre, de a harcok szünetében talán még inkább. Így emlékezik egy jeles alkalomra egy tartalékos főhadnagy a korabeli újság hasábjain: „Megható az istentisztelet a harcmezőn. Az oltárt – ha lehet – a bakák felvirágoztatják, feldíszítik lelkük ízlése és hite szerint. Van olyan katona, aki az oltárdíszítéshez úgy járul hozzá, hogy a Szűz Mária-kép alá felfüggeszti az arany és ezüst vitézségi érmeit. A pap földetlen fővel, dacolva széllel és hóval, prédikál – hangja ércesen zeng, mint bizalmat keltő remény. A tábori pap kétszeresen is jó pásztorunk ilyenkor, ő közvetíti a hálánkat, érzelmiünket, alázatunkat az Istenhez. [...] Amikor azt mondja: a hazáért, – már dobban a szívünk, s nem

30 Bjelik Imre 1915.

31 Bjelik Imre (Illava, 1860. – Nagyvárad 1927.) 1911. július 1-én nevezik ki az Osztrák – Magyar Monarchia tábori püspökévé, hivatalát az összeomlásig tölti be.

32 Zelényi Menyhért: „Harctéri tapasztalataim a huszonhatosoknál” In: Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár. Császári és királyi 26. közös gyalogezred iratanyaga, II. Fondfőcsoport 474 5. doboz.

33 Uo.

34 Uo.

*féliünk, s az erős katonából síró gyermek lesz, bizony – nem a templomban sírnak a keresztyének, hanem a harctéren az istentisztelet alatt a katonák.*³⁵

A tábori misék helyszínének kiválasztása és a szertartások megtartása azonban nagyon gyakran akadályokba ütközött.³⁶ Természetesen a legfontosabb tényező, amit figyelembe vettek a szertartások meghirdetésekor, az a harci helyzet illetve az alakulat szolgálati beosztása volt. Ennek értelmében előfordult, hogy nem mindig a vallás által előírt időpontban tudták megrendezni a tábori miséket, de igyekeztek lehetőséget biztosítani rá. Zelényi Menyhért így emlékezik a frontvonalban tartott istentiszteletekre: *„Vasárnap és ünnepnapokon rendszeren két helyütt tartottunk istentiszteletet, felváltva más és más tartalékban levő vagy a lövészárokból összegyűjtött csapatoknál. Az istentisztelet rendszeren szentmiséből és szentbeszédből állt...”*³⁷ Ezek az alkalmak igazodtak a különleges helyzethez. Ugyanis az egyházi személyek nemcsak a hitbéli teendőkre, hívták fel a figyelmet, hanem a háborús körülményekről is szóltak, sok esetben így buzdítva és további kitartásra ösztönözve a hallgatóságot. *„...[szentmise] befejeztével lelkesítő beszédet intéztem a tűzkeresztségen még át nem esett legénységhez, miután a régi harcosok java részben már Szerbiában és oroszországi ütközetekben pusztult el.*³⁸ – emlékezett Mándoki Sándor a magyar királyi 40. honvéd gyaloghadosztály tábori lelkésze egy ilyen alkalomra. Ha volt rá lehetőség, akkor nagyobb tervezett hadműveletek előtt vagy az állásháború időszakában felváltás előtt, igyekezett a hadvezetőség lehetőséget biztosítani szentmisén való részvételre. *„...nagy ovációk közepette ellovagoltam a 46. ezredhez, hol az egész kivonuló ezred előtt tábori mise volt és miután az ezred állásba megy és mi nagy csata előtt állunk a »Generalabsolutiot« adta a celebráló pap egy lélekemelő prédikáció után mindnyájunkra.*³⁹ – írta József főherceg, a Doberdó-fennsíkot védő temesvári VII. hadtest parancsnoka, a háború után megjelent visszaemlékezésében. Generalabsolutio általános feloldozást jelent az elkövetett bűnök alól, amelyet a katolikus vallás kánonjai alapján csak rendkívüli helyzetben egyszerre több hívőnek adhattak és adnak fel az atyák. Ez nem helyettesítette teljes egészében a fülbegyónást, de feloldozást jelentett egy, a harcmezőn bekövetkezett halál esetében. Ameny-

35 Székesfehérvári Hírlap. 1915. április 25.

36 Az egyházi előírásoknak megfelelően csak olyan helyen tarthattak szertartást, amely meg volt szentelve. A II. vatikáni zsinatig csak megszentelt oltárkövön szentmisét bemutatni, a kehely és a paténa az oltárkövön nyugodott, amelyet a tábori lelkész vitt magával.

37 Zelényi M.: i. m.

38 Mándoki Sándor naplója. Hadtörténeli Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár. Tanulmányok Gyűjteménye 756. 1915. október 10. 39. füzet.

39 József főherceg 1928. II. kötet 436.

nyiben a katona visszatért a harcból, akkor a bűnbocsánathoz meg kellett gyónni bűneit.⁴⁰

Nagyon fontos volt az ünnepek megélése a katonák lelki élete, hitük megtartása, erősítése szempontjából. Az előkészületekben a tábori lelkészeknek fontos feladatuk volt. Az alakulat parancsnokával egyeztetve ők dolgozták ki az ünnepre való lelki felkészülésnek menetrendjét és magának az ünnepnek a megtartását. Karácsonyhoz közeledve a bakák tartalékban eltöltött szabadidejükben betlehemes előadásokra készültek, és ajándékokat készítettek bajtársaiknak, szeretteiknek a „*belőtt gránátok, srápnemek darabjaiból.*” Ahogy közeledett az ünnep, a várakozás egyre fokozódott. Igyekezett a tisztikar és a legénység lelkileg is felkészülni a Megváltó eljövetelére. Mindenkinek biztosítottak lehetőséget a szentgyónásra és szentmisehallgatásra. Ezt a tábori lelkészek pontos és körültekintő időbeosztásával sikerült elérni. A gyertyagyújtást, ha lehetett betlehemes játékkal tették emlékezetessé a katonák: „*Amint alkonyodott, kivonult a dandár a hófödte mezőre. Ott magasztos díszletek között várt a legénységre a betlehemi játék, melynek rendezéséhez nagyobb buzgósággal fogtam, mint Reinhardt az ő cirkuszi látványosságaihoz. Messze elhagyott temetőekben elbújtatott kúrtósok fújták a nyitányt. Aztán magasan az égbe nyúlva kigyulladt a betlehemi csillag és kétszáz elrejtőzött magyar baka a domb túlsó oldaláról elénekelt két betlehemi éneket. Mihelyt az ének elhallgatott, működni kezdtek a tábori fényszórók és megvilágítottak egy betlehemi istállót, amely eddig a sötétségben rejtőzött. Az istállóban ott volt Mária a kis Jézussal és a három királyok ott térdepeltek előtte. A katonazenekar pedig rázendített egy oratóriumra. Ennek végétével kialakultak a reflektorok, helyettük a látóhatáron óriási rőzsekévék gyulladtak ki és vörös fényükben ott állott egy nagy feszület sziluettje.*”⁴¹ – írta egy visszaemlékező a napilap hasábjain.

Arról, hogy az ünnepen ajándék is legyen, az otthonról érkezett csomagok gondoskodtak. A feladók mindent elkövettek, hogy a távolban szolgálatot teljesítő szerettük ne szenvedjen hiányt semmiben, még akkor sem, ha ők a hátszágban nélkülöztek. Az ünnepi alkalmakkor került sor az alakulatok hadkiegészítő körletében történt jótékonyági gyűjtések során összegyűjtött tárgyak szétosztására is. Azonban a hadvezetőség sem feledkezett meg harcoló fiairól. Minden tiszt és honvéd apró ajándékot kapott, amely beszerzése és annak fedezetének kigazdálkodása az ezredek élelmezési tisztjének a feladata volt. A cigarettatár-

40 Stencinger N.: i. m. 2011. 63–76.

41 Az Est. 1916. december 27.

cáknak, pipadohánynak a legénység nagyon örült, míg a tisztek nemes borokat, pezsgőt kaptak ajándékba.

Az ünnepi alkalmat igyekeztek különleges „menázsival” is emlékeztessé tenni. Előfordult, hogy a napi menü mellett ez „csak” mákos bobajkát jelentett, de akadt olyan alakulat is, ahol a rendes étkezésen kívül hideg sült, sonka, szalonna, sajt, feketekávé, rum, szivar vagy akár egy kulacs bor is járt mindenkinek. Természetesen, ahogy a háború húzódott, egyre szegényesebb lett a kínálat. Az ünnepi vacsora elköltése után, ha a harci helyzet megengedte, a katonák beszélgetéssel, levélírással töltötték szabadidejüket. Ezt a parancsnokságok igyekeztek nekik biztosítani a karácsonyi ünnepek alatt 24-én délután, továbbá 25-én és 26-án a tiszteknek és legénységnek teljes pihenést engedélyeztek.

Azoknak, akiket az első vonalba szólított a kötelesség, attól függött a Szenteste hangulata, hogy milyen harci tevékenység zajlott az általuk védett szakaszon. Gyakran előfordult, hogy komoly harcok dúltak a szeretet ünnepén, de voltak különleges esetek is. Ezek közül az egyik legérdekesebb a császári és királyi székesfehérvári 69-es gyalogezred III. zászlóaljának katonáival történt meg az Isonzó mentén 1915 karácsonyán. Az általuk védett vonalak közelében volt a 240-es magaslat, amelyen egy több méteres szép fenyőfa állott, amit az ellenséges vonalakból is jól láttak. A magyar bakák feldíszítették a gyönyörű fát és szenteste bekapcsolták rajta a villanykörtékből álló égősort. Amint az olasz katonák érzékelték a felvillanó fényeket, tüzet nyitottak rá. Azonban amikor látták, hogy mi világít, abba hagyták a lövöldözést és egész éjjel béke honolt a front ezen szakaszán, amelyet a mindkét oldalról jól látható karácsonyfa garantált.⁴²

A húsvét is hasonló előkészületekkel telt, mint a karácsony. Ekkor fontosnak tartották, hogy ki –ki lehetősége és akarata szerint megtarthassa a nagybőjtöt, a gyónást és felkészülhessen az ünnepre. Az előkészületnek a része volt a nagybőjt kötelmeinek a megtartása is. Húsvét előtt igyekeztek olyan étrendet biztosítani, ami lehetőséget adott a nagybőjt megtartására. Ennek kialakítása a tábori lelkész és az ezred élelmezési tisztjének feladata volt. Nem sokkal a háború kitörése után a Szentszék által kibocsátott regula enyhítette az önmegtartóztatást, de így is különleges eljárásra volt szükség annak megtartásához. Az első vonalakban harcolókat teljes mértékben felmentették a tilalmak alól. A húsmentes ételeket nem tudták biztosítani számukra illetve a napi há-

42 Crettier Ferenc: A volt császári és királyi 69. „Hindenburg” vezértábornagy nevét viselő gyalogezred története (1910-18) és világháborús emlékalbuma. Cegléd. 1937. 306.

romszori étkezés megkötése nagyon legyengítette volna a katonákat. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a frontvonalban 1917–18-ban komoly ellátási nehézségek voltak illetve már korábban is előfordult, hogy a napi harci cselekmények miatt nem juthatott el az élelem a harcolókhoz.⁴³

Az ünnepek mellett a katonák hitének gondozása, a lelki problémáik megoldásában talán a legnagyobb szerepet a tábori lelkésszel folytatott személyes beszélgetések jelentették. Ennek a kommunikációnak elengedhetetlen feltétele volt a közös nyelv. „Az Isonzó tájáról egy katonatiszt a következőket írja: - *A századom fele magyar, másik fele román.*”⁴⁴ Ez nem volt ritkaság, ezért a tábori lelkészeknél alapkövetelménynek számított, hogy a magyar és német nyelv mellett rendelkezzenek más nyelv ismeretével is, elsősorban olyanéval, amelyet a legénység tagjai közül sokan beszéltek.

Ezt támasztja alá Berta Lajos tábori lelkész a mindennapjairól és a személyes beszélgetések fontos szerepéről így számolt be levelében: „*Napirendem: reggel 7-kor szentmise, mely alatt az előző délelőtt gyónt legénység áldozik, (rendesen egy fél század) 1/2 8-tól -1/2 11 gyóntatás, 1/2 11-kor szentmise: utána „cercle” vagyis értekezés az otthoni dolgokról, politikáról, magas diplomáciai kérdésekről; legtöbbször a béke lehetőségekről és gazdasági dolgokról. Mindenki elmondja, ami a szívében fekszik, mesél a hazaiakról s teljesen úgy tekintenek, mintha született székeky lennék.*”⁴⁵

A katonák lelki gondozásának szerves része volt a személyes beszélgetések mellett, hogy különböző vallásos tárgyú olvasmányokkal látták el őket. Ezeket a kiadványokat a hadsereg bocsájtotta rendelkezésükre, vagy a különböző civil szervezetek gyűjtötték a számukra a hátszágban. Az imakönyveket és Bibliákat örömmel forgatták a honvédek szabadidejükben. Az előbbi kiadványokban nemcsak imákat találtak különböző alkalmakra, hanem vallásos tárgyú leírásokat a harci helyzetben felmerülő problémák megoldására.

Különleges szerepet játszott a harcoló katonák életében a levélírás. Egyéb kommunikációs lehetőség hiányában, a személyes látogatáson kívül, ez az egy módja volt az otthonnal való kapcsolattartásnak. Ez nem minden esetben volt csak pozitív dolog, hiszen a távolban levő így értesülhetett az otthoni gondokról és bajokról is, amely számos esetben csak növelte benne a feszültséget. A legtöbb esetben azonban támogatást adott. Egy különösen szép példája ennek a szécsiszentlászlói házaspár,

43 Stencinger N.: i. m. 2011. 67–76.

44 Vitéz Imre: A Doberdói pokol. Budapest. 1916. 16.

45 Hangok Hazulról 1917.

Jankó Zsigmond és Kovács Matild levelezése a háború alatt. A gyakori levélváltásokból, a levelek tartalmából és hangvételéből kiderül, hogy kettejük meghitt kapcsolata erőt adhatott a nehézségek leküzdéséhez.⁴⁶ Mivel a katonák egy része írástudatlan volt, így a tábori lelkészeknek nagy szerepük volt a levelezésben is, bár ez nem tartozott a szigorúan vett szolgálatukhoz, ez esetben ők segítettek ugyanis a levelek olvasásában és írásában, ez nagy segítséget jelentett a harcolóknak.

„*Harc alatt a hadosztály lelkészek hadosztályuk kötőőhelyén tartózkodnak. Mihelyt a kötőőhely felállítatik, kötelesek további parancs bevárása nélkül odamenni és mindaddig ott maradni, míg az összes sebesültek ellátása felhagyatik.*”⁴⁷ – határozza meg a honvédlelkészek harcok alatti helyét és feladatát a szolgálati utasítás. Az I. világháborúban kötőőhelyeket nappal két zászló – egy vörös kereszt fehér alapon és egy fekete-sárga – jelezte, éjjel pedig egy vörös kereszt jelző lámpa tette felismerhetővé. Az itt tartózkodó és szolgáló lelkész fő feladata „*vallás vigaszában valamennyi sebesültet részéssíteni, tekintet nélkül arra, hogy mely csapathoz tartozik.*”⁴⁸ Itt fizikailag is, lelkiileg is kimerítő szolgálat várt a lelkészekre. A sebesültek közül kiemelt figyelmet kellett fordítani a súlyosakra, akik esetleg nem élhették túl a traumát vagy a kórházba szállítást, neki feladták az utolsó kenetet és igyekeztek megkönnyíteni számukra az utolsó órákat. A nehéz és emberpróbáló munkát így idézi fel József főherceg: „*Mikol-n az egészségügyi intézet kavernájába akarok menni, de a bejárattól nem messze látom a papot, - egy vitéz fiatal pap, kit én különösen nagyra becsülök, mert ő a haldoklókat a legvadabb pergőtűzben is mint egy angyal látja el az utolsó szentséggel. Ott áll a három hordágy között, a stóla rajta van és imádkozik. Három haldokló –életerős, virágzó ifjú -, kik áhítattal várják a legszentebb viaticiumot. Szegények nagy áhítattal megáldoznak és veszik fel az utolsó kenetet és csendesen átszenderülnek, mint a mártírok a jobb létre, és én egyedül állok itt a pappal.*”⁴⁹ A sebesülteket, ha lehetőség volt rá, innen az első vonalak mögött található tábori kórházakba szállították, ahol tovább folyt a gyógykezelésük: „*ez az igazi szamaritánusi munka, amelyhez hasonló sehol sem adatott. Ha valaki otthon a falujában, városában tud dolgozni, úgy itt, ilyen kórházban kimerült és sebesült katonák között igazán tudhatott dolgozni*”⁵⁰ – vélekedett erről Kirner Bertalan tábori lelkész.

„*Ha a csatater birtokunkban marad és a halottak temetése rendeltetik el, úgy a hadosztály lelkészeknek az elesetteket be kell szentelniök; egyáltalán minden hon-*

46 Šövegeš Lipovšek, Gordana: Vágyakozás a lövészárokból Lendva. 2014.

47 Szolgálati Utasítás. 1913. 27. §.

48 Uo.

49 József főherceg: i. m. 1928. III. kötet 217.

50 Kirner Bertalan: Betegápoló lelkész munkája a világháborúban. Budapest. 1915.

*véd lelkész gondoljon minden esetben a halottak beszentelésére.*⁵¹ – rendelkezik a szolgálati utasítás vonatkozó passzusa az áldozatok végső nyughelyére helyezéséről.

A háború kitörésekor senki nem számított elhúzódó harcokra, és ahogy az idő haladt, folyamatosan nőtt a hősi halált halt katonák száma is. Ezzel egyenes arányban nőtt a probléma az elhunytak végső nyugalomra való helyezésével kapcsolatban. A Monarchia hadvezetését kettős cél vezette, amikor a temetkezésekről rendelkezett, egészségügyi szempontból a temetetlen halottak járványveszélyesek voltak, illetve a sok halott bajtárs látványa lélektanilag rossz hatással volt a harcolókra. *„Irtóztató füllelt hullaszag [...] borzasztó e sok rothadó hús s fekete aludt vér, ami mindenütt hever és tapad; oly szörnyűséges, hogy a réműlettől jéggé dermed lelkem [...] a rothadó bajtársak között mozdulatlanul feküdni a nehéz kábító hullaszaggal tüdejükben, ettől meg kell, hogy örüljenek.*⁵² – emlékezett a József főherceg a temesvári VII. hadtest parancsnoka egy harctéren tett látogatás során az őt ért benyomásokra.

A hősi halottak végső nyugalomra helyezéséről tehát gondoskodni kellett. Az egyik legfontosabb feladat a személyazonosságuk meghatározása volt. A Monarchia hadseregében szabványosították a tiszteknek a réz, közlegényeknek a vasból készült azonosítási jegytokot, amely tartalmazta az elhunyt azonosítási céduláját. Ezen feltüntették az elhunyt nevét, alakulatát, rendfokozatát, vallását, születési helyét és idejét, címét, a védőoltások, amiket kapott, sőt még halál esetén a tájékoztatni kívánt személyt és annak címét is. Ha az azonosító cédula sérült vagy eltűnt, gyakran a társai azonosították az elhunytat. Abban az esetben, ha ez nem vezetett eredményre, névtelen sírba helyezték a földi maradványokat. Ez esetben *„előfordult, az a szomorú eset, hogy az otthon levők hozzátartozójukról semmi biztosat nem tudhattak meg.*⁵³ A lelkészek, különböző vallási felekezetek képviselőivel együttműködve, pontos nyilvántartást vezettek. Az anyakönyvi űrlapot eljuttatták a vezetőlelkészeknek, aki a beérkezett adatokat összegezte az anyakönyvi íven.

A harcok kezdetétől minden arra alkalmas helyet felhasználtak a sírok ásására. Nagyon gyakran előfordult, hogy nem csak saját halottat kellett örök nyugalomra helyezni: *„Közvetlen a híd mellett, baloldalt láttam két orosz halottat, egy előretolt harcjárőr két vitézét, kik a szeptember 3-i harcokban estek el. Az egyikük gödörben, homlokán két géppuskagolyótól ütött kicsiny lyuk, a*

51 Szolgálati Utasítás 1913. 27.§.

52 József főherceg: i. m. 1928. II. kötet. 314.

53 Zelényi M.: i. m.

*halovány arcon aludt vérpatakok feketéllettek. A másik már a gödör szélén feküdt, úgy látszik felugrott akkor érte a lövés, mely kioltotta az életét. Eltemettük szegényeket.*⁵⁴ Amennyiben lehetséges volt, igénybe vették a frontvonal közelében található települések köztemetőit is. A helyiek sírhelyeitől elkülönülve alakították ki a katonák végső nyughelyét. Külön helyre temették a tiszteket és elkülönítve a legénység sorai közül kikerült hősokeket. Az egykori harcok helyszíneit kutatva ma is sok polgári temetőben vannak síremlékek az I. világháború időszakából az Isonzó mentén. A harcok elhúzódása és az elhunytak nagy száma miatt létrehoztak külön katonatemetőket is minden frontvonalon. Békeidőben külön rendelkezések szóltak a katonatemetők rendjéről: „*katonai temetőbe való temetésre illetőleg a következők hozatnak tudomásra: 1, a, közös hadseregbeli és honvédségbeli tényleges és rokkantállományban tartozó elhalt tisztek és katonai hivatalnokok, továbbá a rangosztályba nem sorolt havidíjasok és ezek hozzátartozói, b, a tényleges állományba sorolt legénység és hozzátartozói*⁵⁵ *c, azon tartalékos és szolgálaton kívüli viszonybeli elhalt tisztek, kik vagy hivatásszerű tisztek vagy valamely havi vállalatban részt vettek.*⁵⁶ Természetesen a harcok során a frontvonalban kialakított katonatemetőkre a fenti jogszabály nem volt érvényes és minden esetben a harcokban hősi halált halt honvédeket temették el. A sírkertekben a hősi halottak nagy száma miatt kialakítottak tömegsírokat is. Ezeket folyamatosan használták. A sorokban fekvő holttesteket földdel választották el egymástól és a sírt csak akkor temették be és szentelték meg, ha az megtelt.

A végső útra a lelkész nem minden esetben tudta elkísérni az elhunytat. Akadályoztatása esetén utólag szentelte meg a sírt. A tisztek sírhelyei külön részben, a legénységtől elkülönítve voltak a temetőkben és őket minden esetben fakoporsóban helyezték végső nyugalomra, amíg a honvédeket sátorlapba csavarva fektették a sírba. Érdekes, a temetkezéssel kapcsolatos adalékkal szolgál Zelényi Menyhért visszaemlékezése: „*Az otthoniak talán meg fognak egy kicsit ütközni azon, ha tudomásukra hozom, hogy halottaikról a felső rubát, ha jó volt, akkor levettük. Most azonban ők is belátják, hogy a hadvezetőség ezen intézkedése helyes volt, hisz a halottaknak úgy sincs szükségük ruhára; nekik nyugalom s örök béke kell*⁵⁷

A temetőket folyamatosan gondozták az erre kirendelt katonák. A frontvonal közelében levő sírokat gyakran látogatták a bajtársak év

54 Mándoki S.: i. m. 1915. szeptember 9. 38. füzet.

55 Hozzátartozó alatt a feleségeket és gyermekeket értették.

56 HIM. HL. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Honvéd Főparancsnokság iratai 4296/fp.- 1893, 290. doboz.

57 Zelényi M.: i. m.

közben is, de a halottak napja idején különösen. A sírokra mezei virágokat szedtek, ha erre lehetőségük volt illetve az évszakok lehetővé tették, és gyakran készítettek kis emléktárgyakat töltény és gránáthüvelyekből is. 1916-tól hadtestenként hadsírigozozó osztályokat állítottak fel, ahol tervező, festő, fényképész, szobrász, földmérő, kertész- és építőcsoport is volt a temetők ápolására.

Rendkívül pontos nyilvántartást vezettek a sírkertekről, amelyről így ír Szabó István megjelent munkájában: „...a sírok különben az egész kert tervrajzában számozva vannak, a szám melletti rubrikában el van könyvelve minden halott neve, születési éve, csapatteste illetékesége és a halál helye, valamint az is, hogy mikor temették el. Annyira rendezve van a katonatemetők ügye, bármikor az eső már lemosta a fakeresztre írt nevet, megtalálnának bárkit a mértanilag rendezett, szépen számozott kertben”

A tábori lelkész vagy az alakulat írnokának feladata volt a hivatalos értesítő kiküldése az elhunyt családja számára. Előfordultak egyedi esetek is: „...a hős fiú nekem jó barátom, az ezrednek szeretett tagja, kiválóan teljesítette mindvégig kötelességét. Katonái rajongva szerették. Nagyon fáj a csapás, ami Önöket érte, így hát el tudjuk képzelni az Önök nagy fájdalmát. De reméljük, hogy a Mindenható Isten, ki ezt a keresztet vállunkra helyezte, erőt fog adni annak elviselésére. Ő adta, ő vette el”⁵⁸ – írta Hoitsy L. Pál, a székesfehérvári 17-es gyalogezred tábori lelkésze Csokonay Emilnek fia, László, hősi halálakor a hivatalos értesítés helyett.

A fogságba került katonák lelkiállapota is természetesen rossz volt. Ezt a hangulatot a fogságba esés ténye mellett fokozta a bizonytalanság is. Az elfogott tiszteket és legénységet külön táborban őrizték. Ez megnehezítette a fogságba került tábori lelkész dolgát, aki ha pasztorizálni szeretett volna a legénységi táborban, a korábbi tiszti beosztása miatt, a fogva tartók külön engedélye kellett, amit nem minden esetben adtak meg. A különböző táborokban szigorú napirend szerint éltek a foglyok, és az sem volt mindegy, hogy melyik nemzet foglya lett a katona. Természetesen a szokatlan körülmények között is igyekeztek megőrizni, erősíteni hitüket, ahogy azt a frontvonalban szolgálva is tették.⁵⁹

A tábori lelkészeknek különleges kötelezettségeik is voltak, amelyről a Szolgálati Utasítás 19. paragrafusa rendelkezett, amely „i” pontja tartalmazta az egyházi személyek kivégzések során teendő szolgálatát. Egy ilyen esetre emlékezik dr. Horváth Lajos a császári és királyi 69. gyalogezred tábori lelkésze: „Ezzen az éjjelen úgy aludtam a szénaboglyában,

58 Székesfehérvári Friss újság. 1916. október 15.

59 Stencinger N.: i. m. 2011 96–98.

ahogy a lázas beteg szoktak. Szőrnyű álmaim voltak, minden félórában felriadtam. Azt álmodtam, hogy öccsemet, aki ekkor VIII. gimnazista volt otthon, háborúban öncsonkítás miatt agyonlőtték. Az anyám olvasta fel az erről szóló hivatalos levelet. Egész valómban remegve ugrottam fel. Megnéztem az órámot, még csak este 1/2 10 van. Pedig mintha három éjszakát aludtam volna. Végre reggel lesz. Hűvös, borongós galíciai reggel. Vastagon szitál a köd. Hat öncsonkítónak minősített katona áll a Hilfsplatzon. Ezeket egy őrmester kísérete két katonával fel a hegytetőre. Én utánuk mentem lóháton. Fenn a hegytetőn már lázas készülődés, pucolódás. Az idegen is láthatta, hogy itt valami rendkívüli lesz. Az ezredes egy hevenyszerűt földhányásba utasított. Előtte két szuronyos baka állt. Ebben volt a szerencsétlen halálraítélt. Kétségbeesetten ragaszkodott az életéhez, ami természetes. Amikor kijöttem, illetve kimásztam vele a kis putriból s meglátta az egész ezredet négyoszögbe felállva, hátborzongató ordításba tört ki: » Jaj nekem, saját bajtársaim lőnek agyon! « A többi azután percek alatt lejátszódott. Egy fához kötözték és 6 békebeli mesterlövész baka végrehajtotta rajta az ítéletet.⁶⁰

Előfordulhatott, hogy a tábori lelkészek követtek el olyan cselekményt, ami fegyelmi vétséget vont maga után. Ha ez katonai vétség volt az esetben a szolgálati szabályzat arra vonatkozó passzusa volt a mérvadó, ha egyházi vétség, akkor római és görögkatolikusok esetében a superior, más felekezethez tartozók esetében a felekezethez tartozó legidősebb egyházi személy volt jogosult a bíráskodásra.

Az első világháború arcvonaláiban harcoló katonák a „boldog békeidők” polgári civil életéből egy teljesen más világba csöppentek a harcok megkezdése után. Ebben a szokatlan világban kellett helytállniuk, megőrizni emberi mivoltukat a legnagyobb embertelenség közepette. A hitük sokaknak segített, azonban sokan voltak azok is, akiknek nem. Mégis úgy gondolom, hogy többen voltak, akiknek igen, és ebben nagy segítséget nyújtott a tábori lelkészek szolgálata, akik közül a már idézett Berta Lajos így ír a katonák között eltöltött évekről: „Annyi tiszta papi öröme egy papnak sincs, mint a tábori lelkésznek.”⁶¹

60 Crettier F.: i. m. 1937. 381.

61 Hangok hazulról 1917.

Az orosz betörés közvetlen hatása a lakosságra és a görögkatolikus papságra

BRAUN LÁSZLÓ (PHD)

A hegyvidéki emberek élete a háború előtt, a hadműveletek nélkül is nehéz volt, nagyon sok községben szegényen éltek. A hívek szerény gazdasági helyzete jelentősen kihatott a görögkatolikus papság mindennapi életviszonyaira. A problémát még az is tetézte, hogy 1913 őszén árvizek voltak Máramaros megyében és a lelkészek egy része olyan nehéz helyzetbe került, hogy az állam közbelépésére volt szükség.

A földművelésügyi miniszter, báró Ghillány Imre irányításával 1914 tavaszán ún. ínségakciót indítottak Máramaros vármegyében, amelynek alapján azok a lelkészek, akik párbérből* álló fizetésüket a nehéz helyzet miatt nem kaphatták meg, családjuk fenntartására kamatmentes kölcsönben részesültek, hogy 1914 végén, miután – remények szerint – az új termést betakarították, megadják a tartozásukat. A főispán javaslata alapján a segélyösszeget 28 900 koronában állapították meg. Később Stefán Emil lipcei görögkatolikus lelkész részére utólag javasoltak még 1000 korona segélyt, ami így összesen 29 900 koronát tett ki.¹

A főispán által benyújtott névjegyzékben ötven lelkész neve szerepelt, akik esetében nemcsak „a segélyezés legszükségesebb mérvét” állapították meg, hanem „*hogy az illető lelkészek... mennyire lesznek képesek az igénybe vett kölcsönt visszafizetni*”.²

Valamivel később, még 1914 májusában a földművelésügyi minisztériumban felmerült a megoldásnak egy másik, realisabb lehetősége. A kölcsönöket 1915. december 31-ig kellett volna visszafizetni a lelké-

* Párbér a lelkipásztorok járandósága a házaspároktól (néhol özvegyektől), amit terményben vagy készpénzben évenként kapott.

1 MNL. K 184. 1917–111–83 435

2 MNL. K 184. 1914–Eln.–32.

** Kongrua: a lelkipásztorkodó papság ellátásáról való gondoskodás olyan esetekben, amikor a lelkipásztori hivatallal nem jár együtt megfelelő javadalmazás.

szeknek, s a meghatározott ideig vissza nem fizetett összegeket a lelkészek kongrua** jövedelméből vonták volna le. Ehhez egyrészt szükség volt a lelkészek hozzájárulására, másrészt a vallás- és közoktatási miniszter engedélyére. Minderről a minisztérium levélben értesítette Papp Antal görögkatolikus megyéspüspököt, akihez a lelkészeknek írásbeli nyilatkozatot kellett benyújtaniuk, hogy hozzájárulnak az elmaradt összegek levonásához. A későbbiekben a levonások végrehajtása is a püspök feladata volt.³

Az orosz hadsereg még a háború elején betört a Kárpátokba. A kemény csaták és az ellenséges hadsereg tevékenysége következtében óriási károk keletkeztek. Az állami szervek igyekeztek minél pontosabban felmérni az anyagi veszteséget és becslési jegyzőkönyvek születtek minden esetről. Kétségtelen, hogy a legnagyobb károkat a harci tevékenység folytán az ellenséges csapatok okozták, azonban elég jelentős problémát okoztak a Monarchia hadseregének katonái is. A visszaélések megszüntetése végett a hadsereg főparancsnoka rendeletet intézett a katonai főparancsnokokhoz a lakosság védelme és a hadsereg tekintélyének megőrzése végett. Utasította a katonai parancsnokságokat, hogy a csapataiktól elszakadt, fegyverrel rendelkező és „*fegyelem alatt nem álló*” katonákkal szemben a lehető legszigorúbban lépjenek fel, fosztogatás esetén pedig a katonákat a haditörvényszék halálra fogja ítélni.⁴

Különösen veszélyes volt a galíciai népfelkelők magatartása. Az orosz hadsereg elől visszavonuló népfelkelő alakulatok nem akartak harcolni, nem engedelmeskedtek a feljebbvalóiknak, kifosztották az üzleteket és a lakosokat, megfélemlítették az embereket. A népfelkelők azt mondták az embereknek, az ő hazájuk már elveszett, akkor most vesszen el ez is. 1914. október 23-án Őrhegyaljáról a szolgabíró levélben azt jelentette Bereg megye alispánjának, hogy: „*Ebben a községben a galíciai legénység magatartása, a világiak izgatása bebizonyította, hogy érzelmeik ruszofilok...*”. A fegyvereikkel visszaélő alakulatok tevékenységét nagyon megelégtették az emberek, amire a szolgabíró levelének záró sorai is utalnak: „*Jellemző egyébként, hogy a lakosság körében egy muszka betörést már nem tartanak oly borzasztónak, mint egy galíciai ezred beszéllásolását.*”⁵

Az 1915. december 15-én, Budapesten a Hegyvidéki Hitelszövetkezetek Áruboltjainak Központi Irodája végrehajtó bizottsági ülést tartott. A beszámoló alapján 1914-ben, elsősorban az orosz betörés és a

3 MNL. K 184. 1917–111–83 435.

4 KTÁL. F. 10., op. 5., od. zb. 843., f. 100.

5 KTÁL. F. 10., op. 5., od. zb. 843., f. 101-102.

visszavonuló népfölkelők okozta károk miatt az áruboltokat 573 469 korona 39 fillér veszteség érte. A kár összege 214 529 korona 39 fillérrel haladta meg a 358 940 koronás alaptőkét. 1915 végére teljesen a földművelésügyi minisztériumtól függött az, hogy a hitelszövetkezeti áruboltok a hegyvidéken tovább működnek, vagy pedig felszámolásra kerülnek. A hitelszövetkezeti áruboltok 1915 folyamán 500 000 korona államsegélyben részesültek, amit a veszteségek pótlására fordítottak. Nem minden üzletet állítottak helyre az orosz csapatok visszavonulása után. A hadiállapot következtében kifosztott és lepusztított tiszalonkai, rozáliai, szigetkamarai, terebesfejérpataki, galambosi, hársfalvai, beregrákosi, beregleányfalvai és tövisfalvai áruboltokat feloszlatták, mivel azok forgalma saját költségeik fedezésére sem volt elegendő, illetve nagyobb forgalmú áruboltok közelében nem volt feltétlenül szükséges a működésük.⁶

A harcok és az állomásozó katonaság ellátása következtében a vármegyék állatállománya, élelmiszerkészlete jelentős mértékben lecsökkent. A lakosság élelmiszerhiányának enyhítésére 1914 decemberében Máramarosszigetre 10 vagon tengeri érkezett. Az egyik Bereg megyei kis hegyvidéki falu lelkésze arról számolt be, hogy az oroszok két heti és az osztrák-magyar hadsereg öt heti tartózkodása után az emberek felélték mindenüket, s ha nem kapnak segílyt, akkor éhínség fenyeget.⁷ A Máramaros megyei gazdasági felügyelő a földművelési miniszternek 1915. szeptember 1-én írott jelentésében arról számolt be, hogy a tiszavölgyi, szigeti, ökörmézői, sugatagi, técsői, taracvizi és huszti járások szenvedték el a legnagyobb károkat. A szarvasmarha állomány 30-70%-al csökkent, a sertés és baromfi még attól is nagyobb arányban. Ezért a minisztérium a hegyvidéki kirendeltségre bízta az állatok részleges pótlását és 82 000 korona hitelt utalt ki a költségek biztosítására.

Ung megyében elsősorban a bereznai járás szenvedett a hadi eseményektől. Az alispán jelentésében az „*igás munkaerő óriási hiányára*” panaszkodott. A tavaszi munkák elvégzéséhez, a vetéshez, a lerombolt lakóházak helyreállításához és a tűzifa begyűjtéséhez szükségesek lettek volna az igavonó állatok, az emberek képtelenek voltak saját erejükből elvégezni a munkákat. A járás területén a katonaság által hátrahagyott, de katonai célokra fel nem használható 119 ló maradt. Az alispán kérte a földművelésügyi minisztert, hogy a lovak megmaradhassanak azoknak az embereknek a tulajdonában, akik addig is gondozták és ápolták

6 MNL. K 184. 1916–111–1629.

7 MNL. K 26. 1915-XVI-1452.

az állatokat. Nem volt elegendő zab vetőmagnak, amiből a hegyvidéki emberek a kenyeret készítették, valamint kölesre is nagy szükség volt. Panaszkodott még az alispán a nép tunyaságára és a kocsmákra is. Ung vármegye 1915 tavaszán kapott 5000 q tengerit segélyként.

Bereg vármegyében a szolyvai és az alsóvereckeai járások számára 1500 q tengerit és ugyanannyi burgonyát utaltak ki.

A háború végéig a hegyvidéki miniszteri kirendeltség egyik fontos feladata volt az élelmiszerhiány felmérése és a segélyek kiosztásának megszervezése. Annak ellenére, hogy harcok nem folytatódtak a Kárpátok magyarországi részein az orosz csapatok kiűzése után, a lakosság élelmiszerhiánya egyre nagyobb volt és a segélyek mértéke is növekedett.

A kárpáti harcok híre egészen az Egyesült Államokig is eljutott. Az ottani görögkatolikusok Ortinsky Szótér philadelphiai püspök szervezésében gyűjtést rendeztek. A pénzüsszeget eljuttatták a washingtoni nagykövetséghez, s onnan a Honvédelmi Minisztériumnak küldték át. Az adományként eljuttatott, Amerikában összegyűjtött pénzüsszeg árfolyamnak megfelelő egyenértékét az osztrák-magyar banknál lehetett felvenni.

1915 áprilisában 7410 korona érkezett két részletben (2470 és 4940 korona), majd július végén 8828 korona 96 fillér érkezett. Az összeget a földművelésügyi minisztériumon keresztül a Hegyvidéki Miniszteri Kirendeltségre bízták. A támogatást azonban a földművelésügyi minisztérium rendelete alapján nem pénzüsszegben, hanem élelmiszerben vagy más áruban (ruházati cikk, gazdasági eszköz) kapták meg. A rászoruló legfeljebb 10 korona segélyben részesültek. A segélyeket a főszolgabírók révén juttatták el a lakosságnak. A kiosztás – a rendelet alapján – a hadiállapot folytán legjobban sújtott vidéken lakók kapták meg: Ung vármegye nagybereznai járása, Bereg vármegye alsóvereckeai és Máramaros vármegye ökörmézói járása.⁸

1915. július 19-én azonban a földművelésügyi minisztériumhoz Bécsből levél érkezett a Galíciai és Bukovinai menekülteket segélyező bizottságtól Leo Levickij képviselőnek és Julian Romancsik, a képviselőház elnökének az aláírásával. Beszámoltak róla, hogy Ortinsky püspök előbb 4000, majd 2000 dollárt küldött a Honvédelmi Minisztérium részére, s abból három alkalommal 500, 1000 és 1333 dollárt már átutaltak földművelésügyi minisztérium számára. Viszont az összegek „... *mindenekelőtt a szükségét szenvedő ukrainai (ruthén) menekülteknek vannak száánva, ezek*

8 MNL. K 184. 1916-111-43 826.

pedig kizárólag csak Galiziából vagy Bukovinából vannak...”⁹ A Bécsben működő, államilag elismert Segélyező Bizottság is azok számára juttatta el a segélyeket. Ezért arra kérte a földművelésügyi minisztériumot, hogy a számukra tévesen kiutalt összegeket a Segélyező Bizottság részére utalják vissza, s ha a korábban átutalt 500 és 1000 dollár esetében ez nem lehetséges, akkor legalább a legutoljára kiadott 1333 dollárt juttassák vissza.

A Kárpátokban folytatott súlyos harcok következménye volt a bizalom megingása a hegyvidéken élők iránt. Az ellenséges hadsereg támogatásával gyanúsították a lakosságot. Különösen a német déli hadsereg tisztjei számára voltak ismeretlenek a helyi viszonyok. A szláv nyelvű lakosságban, de különösen az ószláv nyelvű liturgiát végző és imakönyveket használó görögkatolikus papokban ellenséget láttak.

1915. április 19-én Tisza István miniszterelnök levélben fordult Gulácsy István Bereg megyei alispánhoz és értesítette őt arról, hogy a német hadseregpáncsnokság szóbeli üzenete alapján egy rutén pap és fia internálását, illetve a Szent Bazil kolostor megfigyelését, annak átkutatását tervezik. Megkérte az alispánt, hogy személyesen és kellő tapintattal intézkedjen, mivel jól ismeri a helyi embereket, viszonyokat, és megfelelően informálja a katonai hatóságokat. *„Irányadó szempontul veendő, hogy a németek által hadseregük biztonsága szempontjából kívánt intézkedéseket a legmesszeemenőbb előzékenységgel kell fontolóra venni és olyanokkal szemben fogantatosítandó övrendszabályokat, akiket te nem tartasz bűnös vagy megbízhatatlan alakoknak, olyan módon kell fogantatosítani, amely a katonai érdekeket megóvjá anélkül, hogy az illetőket sértő, megbélyegző bánásmódnak tenné ki. Igy pld. ha a szóbanforgó rutén papot te tisztességes embernek ismered, akkor valamely hadműveletektől jó távol eső helyre való internálását úgy kellene vele egyetértőleg keresztülvinni, hogy az az önkéntes eltávozás jellegével birjon... Tulajdonképpen felesleges is ennyit beszélni a dolgról. Meg vagyok róla győződve, hogy te tartalom és módor dolgában el fogod találni minden egyes konkrét kérdésre nézve a kellő megoldást.”*¹⁰

A meggyanúsított görögkatolikus pap Nátolya Mihály dombostelki lelkész volt.

1915. április 22-én a német hadsereg egyik autója jelent meg a házuk előtt és az ő távollétében házkatatást tartottak. A lelkész szemének gyógykezelése végett Budapestre utazott, és csak a fia, illetve betegségeből lábadozó felesége tartózkodott otthon. A fia beszámolója alapján a katonák a ház átvizsgálása után a polenai hitelszövetkezet irodáját

9 Uo.

10 MNL. K 26. 1915 – XVI – 2146.

is átkutatták – a lelkész a hitelszövetkezet elnöke volt –, majd pedig a templomban is vizsgálódtak. Mindenütt orosz nyelvű leveleket kerestek és rendkívül gyanúsak voltak az ószláv nyelvű imádságos könyvek („Molitoszlov”) és egyéb, liturgikus célokra kiadott anyagok. A kutatást a templom tornyára is kiterjesztették.

A lelkész fiát Munkácsra vitték, az „Armee Oberkommando” hivatalos helyiségébe. Ott egy hadbíró kihallgatta, majd a Csillag szállóban jelöltek ki számára egy szobát. Még aznap este odaszállították Nátolya Mihály öccsét is, aki a Zemplén megyei Nagygereblyésen volt lelkész. Fogva tartásukról információt nem kaptak, mindössze azt válaszolták: „... *ez a háború*”.¹¹

Másnap Budapestről Munkácsra érkezett Nátolya Mihály, akit délután a katonai hatóságok Dombostelekre vittek és még egyszer átvizsgálták a templomot. Beszélgetés közben kiderült, hogy a német katonaság a görögkatolikus papokat ruszofileknek tartotta, akikről azt gondolták, hogy segítik az orosz hadsereget és a lakosságot is arra biztatják. Magát Papp Antalt is ruszofilnek nevezték, akiről Nátolya Mihály kijelentette, hogy a püspök úr színmagyar Szabolcs megyei ember, aki nagy megerőltetéssel tud csak szlávul beszélni. Ezek után visszavitték őt Munkácsra, majd a rendőrség által közölték vele és fiával, hogy a városban ugyan szabadon mozoghatnak, de azt nem hagyhatják el. Kérdésükre a munkácsi alrendőrkapitány kijelentette, hogy ez nem letartóztatás, hanem a város területére való internálás, aminek ő az okát nem tudja.¹²

A munkácsi püspök, Papp Antal az eljárás megkezdése után lelkésze védelmében azonnal beadványokat intézett a katonai hatóságokhoz, sőt, magához Tisza István miniszterelnökhöz is. Gulácsy István Bereg megyei alispán maga járt el az ügyben. Stolzmann tábornokkal, a német déli hadsereg vezérkari főnökével és báró Koraisel cs. és kir. közös hadsereg vezérkari századosával is külön tárgyalt, amiből kiderült, hogy Nátolya Mihályt csak gyanúsítják, bizonyítékok nincsenek ellene. Báró Perényi Zsigmond államtitkártól az alispán megtudta, hogy a munkácsi püspök nem volt hajlandó arra, hogy Nátolyát felszólítsa községe ideiglenes elhagyására.

Gulácsy vizsgálódásából kiderült, hogy a lelkész ellen az a gyanú merült fel, hogy a templom tornyába két olyan ablakot vágatott, ahonnan meg lehet figyelni a környéket és fényjelek adhatóak, illetve párkányuk van, ahová gépfegyvereket lehet felszerelni. Az alispán a helyszínen tar-

11 Uo.

12 MNL. K 26. 1915 – XVI – 2146.

tott vizsgálata után bebizonyosodott, hogy ezek teljesen alaptalan feltételezések. Az ablakokat már korábban, a torony építéskor készítették, a javításkor alakítottak rajta. Az ablakok észak felé néztek, ahonnan a torony volt a templomhoz építve, a torony padlózatától kb. 4 méterre, amihez sem létra, sem más feljárat nem vezetett.

Az alispán jellemrajzából azonban kiderült, hogy a dombostelki lelkész „*sem paptársai, sem a nép körében nem bir népszerűséggel, vagyoni helyzeténél fogva mégis élvez bizonyos pozíciót*”. A 200 kat. holdon gazdálkodó Nátolya Mihályt „*kapzsi természetű*” emberként írta le, „*aki a vagyoni előnyöket hajszolván nem válogatós az eszközökben*”, ráadásul vadászatai közben idegen területekre téved.¹³

Minden valószínűség szerint egy névtelen feljelentés alapján kezdtek vizsgálandni a katonai hatóságok. Nátolya Mihálynak életvitele miatt irigyei lehettek, akik kihasználták a helyi viszonyokat nem ismerő német hadsereg bizalmatlanságát a lakosság és a nép vezető rétege, a görögkatolikus lelkészek iránt.

Végül Nátolya Mihály rövid időn belül, belügyminiszteri határozat alapján, már május elején visszatérhetett községébe és folytathatta a szolgálatát. Papp Antal püspök – a miniszterelnök kérésére – viselkedése miatt megrovásban részesítette lelkészét, „*hogy a jövőben mindennemű kifogásolható cselekedettől tartózkodjék*”.

A hadsereg részéről a bizalmatlanságot, a haza iránti hűség kétségbevonását érezték a hegyvidéki emberek és lelkészeik. Nagyon világosan jelzi az akkori érzéseket és gondolkodásmódot az a levél, amit Kabaczy Rezső latorcafői lelkész írt maga és hívei nevében Papp Antal püspöknek, aki aztán továbbította Tisza István miniszterelnöknek. „*Ezen nehéz idők alatt híveim a legszebb példáját adták a magyar hazaszeretetek. Sokan kiüntek dicséretreméltó cselekedetekben. Már megunták azt a sok üldözést, amiben folytonosan részük van, s véget akarnak vetni azon, reájuk nézve megszegyenítő elnevezésnek, hogy ők oroszok, hogy ők ruthének, rusznyákok, hogy ők tebát muszkák vagy moszkofiliták, s azért azt kívánják, hogy őket ezután ne nevezzék oroszoknak, hanem gör. kath. magyaroknak. Mert bár nyelvük ruthén, de azért szívvel, lélekkel magyarok. Továbbá kéri, hogy a kalendáriumot is rendezzék, szóval hogy minél előbb a helyesebb időszámítás hozassék be...*”¹⁴

A nagy történelmi események jelentős társadalom-átalakító szereppel rendelkeznek. Erős konfliktusok esetén a társadalomban meglévő enyhe, megbúvó, kevésbé észrevehető ellentétek felerősödnek és a minden-

13 Uo.

14 MNL. K 26. 1915-XVI-1452.

napi élet meghatározó tényezőivé válnak. Amikor lezárul a történelem egy meghatározó szakasza, akkor olyan átrendeződések történnek meg, amelyek következtében a korábbi élethelyzetek végérvényesen megváltoznak és az előző viszonyoknak legfeljebb csak egyes elemei épülnek be az új rendszerbe. Különösen Közép- és Kelet-Európában tapasztaljuk azt, hogy az új berendezkedések nem a korábbi rendszerek folytatása, hanem egy teljesen más korszak kezdetét jelentik. A régi korok – nemcsak az idő távlata miatt – elérhetetlen messzeségbe tűnnek.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papságának helyzete az első világháború idején

BENDÁSZ DÁNIEL

A Munkácsi Egyházmegye megalakulásának gyökerei az ezeréves történelem homályában rejtőznek el. Alapítására vonatkozólag okmányilag is bizonyítható adatunk nincs. Ilyen csak a XV. századból létezik, az 1458-ban Hunyadi Mátyás által kiadott adománylevélben, mely a Munkácsi kolostor alapítását bizonyítja. A néphagyomány szerint az egyházmegye már a tatárjárás ideje előtt (1241) létezett.¹

1646-ban az Ungvári unió felvétele után a Munkácsi püspökséget Taraszovics Bazil (1633-1648), Párthén Péter (1648-1670), De Camelis János József (1690-1706), Olsávszky Manuel (1743-1767) vezették, de külön figyelmet érdemel az áldott emlékű Bacsinzky András (1772-1809) és utódainak működése, akik tudásuk legjavát adták a Munkácsi görögkatolikus egyházmegye felvirágoztatásáért, annak ellenére, hogy megalakulása óta kegyetlen skizmatikus és felekezeti valamint nemzetiségi harcok gyengítettek létét, melyet Firczák Gyula (1891-1912) és Papp Antal (1912-1924) püspököknek kellett megvívni. Jóval az I. Világháború kitörése előtt az Amerikai Egyesült Államokba kivándorolt ruszin görögkatolikusokat az orosz pravoszláv egyház és az orosz politika mint agitátorokat próbálta kihasználni a pravoszlávia terjesztésére. A körmonfont gonoszság meghozta a kegyetlen valóságot, mivel a pravoszláviával megfertőzött Kárpátaljára hazatérő tudatlan rutén hívek Izán és Nagylucskán egyhamar megszervezték a pravoszláviára való tömeges áttérést. A sajnálatos események a Máramarosi skizmatikus perként vult be a történelembe.

1 Schematismus cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsensis ad annum domini 1908. 10, 18-19.

Az orosz vezetőség a Bobrinszki-féle² izgatásokkal és főként pénzelésekkel már azt hitte, hogy rátette lábát a rurthénekre, tért foglalt északkelet Magyarországon, de nagy lett a csalódása, mert a ruthén papság és hívei, habár nagy nyomorban és elmaradottságban éltek a becsületük volt a fegyverük.

A háború kitörése folytán óriási megpróbáltatások érték nemcsak a szegény sorsú kárpátaljai ruszinokat és magyarokat, de a Munkácsi Egyházmegye papságát is.

Az orosz csapatok első betörése Uzsoki és a Vereckei – hágó környéki falvakat, valamint Máramaros vármegye nagyobb részét érintette. Kőrösmező és Máramarossziget között meglévő vasúti szolgálati épületeit fögyújtották. Az orosz hadvezetés célja a magyar alföld megszállása volt. A Kárpátok gerincének peremén 83 települést sikerült elfoglalniuk. A Kárpátaljai orosz megszállás ravasz módon a rutének felszabadítását hangoztatta az érkező pópák propagandájával, de csak keveseket tudtak megteveszteni.³ Musztyánovits Emil tarujfalusi gör. kath. adminisztrátor írta, hogy a magyarországi ruthén nép hazafias és magyar érzelmű, ez csupán a magyar görögkatolikus ruthén papság és kántortanítóság érdeme. Igen félre lettek vezetve az intéző körök a becstelen rágalma-zók által akkor, amikor a háború kezdetén bosszút lihegve papságunk ellen, alaptalan okból bevádolták őket, aminek a következménye az lett, hogy 46 papunkat csendőri fegyveres fedezet alatt fogságba internáltak, minden előzetes vizsgálat nélkül lealázó s megbecstelenítő módon börtönbe vetették, meggyalázták s napokon át ott tartották, ártatlanul meghurcolták.⁴

Miniszterelnökünknek, Tisza Istvánnak köszönhetjük, hogy nem csak a 46 meghurcolt pap, de édes hazánk összes görögkatolikus papsága is e borzasztó vád ellen rehabilitálva lett, sőt kiemelte a legfőbb tény, hogy éppen a magyar hazafias görögkatolikus papság és értelmiség volt egyik legfőbb akadálya annak, hogy az orosz hadsereg sikert elérni nem tudott a Munkácsi Egyházmegye területén.

Hasonló képen emlékezik vissza ezekről az eseményekről Nyáry Iván alezredes, ki szemtanúja volt ezeknek az eseményeknek: „Az első be-

2 Gróf Volodimir Bobrinszky (1867 – 1927) a „Galíciai Orosz társaság” elnöke Szentpétervárot, aki pénzelte a ruszafilokat és a pravoszláviát Galiciában és Kárpátalján.

3 Botlik József. Hármaskereszt Alatt. Görögkatolikus Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646 – 1997). Budapest. 1997. 192 – 193.

4 Kivonat a felsőverchovinai Máramaros megyében fekvő esperesi kerület 1916. június 13-án megtartott papgyűléséből. Görög Katolikus Szemle. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. 1916. július 7. 2.

törés 1914. szeptember 24-től október 22-ig tartott. A ruszinok elpártolására jó alkalom nyílt volna. Ehelyett azonban csak az agitációról hullott le a lepel. A nép hűségé és hazafiassága, az üldözés és gyanúsítás dacára, az orosz betörés egész tartama alatt megingathatatlan volt. Az amúgy szegény területeken az ellenség igen nagy károkat okozott, 28 magyarorosz (ruszin) község berendezését összerombolta, több házat felgyújtott, a lakosság marháját, szénáját, élelmiszereit elvitte, vagy elpusztította. A szegény ruszinokat a legnagyobb éhínség fenyegette. És ezek az egyszerű, meggyötört emberek, örömtől könnyes szemmel tódultak akkor is az utcára, amikor 1914 október első napjaiban megindult az ellentámadás a hágók visszaszerzésére. 1914 október végén már nem volt ellenség Kárpátalján. Szorgos munkáskezek a romok eltakarításához, az élet újbóli felépítéséhez fogtak.⁵

A békés munkát 1914 november 17-től 1915 január 28-ig egy újabb, nagyobb arányú, orosz betörés zavarta meg, mely aránylag hosszú ideig, több mint két hónapig tartott és 83 községet érintett igen súlyosan. Újból, most már másodízben látott a mindenükből kifosztott, agyonkínzott ruszin nép a még füstölgő romok eltakarításához. Sokáig most sem folytathatott építő munkát. Alig múltak el az újév első napjai és január 28-a után megkezdődött az utolsó orosz betörés, mely Kárpátaljának az Uzsoktól nyugat felé eső részét érte súlyosabban. Itt meg kell említeni, hogy a győzelem dicsősége ezekben a harcokban, mint az első úgy a második betörés alkalmával is, kitűnt a dicsőséggel küzdő lángelkű József főherceg és vitéz uzsoki báró Szurmay Sándor önfeláldozó csapatai. Elsősorban nekik köszönhető, hogy az ellenség folyton erősödő és hevesebbé váló rohamait megtörték és csodálatraméltó ellentámadásaikkal a Kárpátok túlsó oldalára, Galiciába verték vissza. Az oroszok kiverése után megrendítően szomorú kép maradt ismét vissza. Ez alkalommal 34 községet érintette a pusztulás.

Ezalatt a harmadik orosz betörés alatt Mezőlaborc (Krasznibród) mellett, a vadregényes szépségű kolostor és temploma a harcok áldozatul esett. Erről azért szeretnék megemlékezni itt, mert ez a kolostor és a mellette felépült templom szerepet játszott a Munkácsi Egyházmegye unió felvételében. Homonnai Drugeth György (1583-1620) az akkori Ung és Zemplén megye leghatalmasabb földesura meghívta Atanaszj Krupeckyjt, Premysli keleti szertartású katolikus püspökét, hogy ura-

5 Nyáry Iván. Kárpátalja hűséges népe a hadtörténelem tükrében. A Felvidék és Kárpátalja hadtörténete 1914 – 1918. Vitéz uzsoki báró Szurmay Sándor gyalogsági tábornok, ny. Honvédelmi miniszter bevezető soraival. – 56-59.

dalmaiban az egyház egységének helyreállításán fáradozzék. Krupeckyj püspök eleget tett a meghívásnak és hét jezsuita szerzetessel 1613. szeptemberében azonnal megkezdte az uniós munkáját. A krasznibródi kolostor mellett Drugeth egy szép templomot építtetett a Szentlélek tiszteletére és felkérte Krupeckyj püspököt, hogy pünkösdi ünnepén a templomot szentelje fel. A püspök ezt az ünnepséget akarta felhasználni az unió kihirdetésére. De az unió ellenségei, akik az ünnepségen megjelentek, fellázították a népet. Azt híresztelték, hogy még imádkozni sem lehet szabadon, ha unióra lépnek. A fellázított tömeg szidalmazni kezdte a püspököt, betörték a templomba és botokkal támadtak a püspöknek és kíséretére. Köszönhető, hogy még idejében megérkezett Drugeth gróf és gárdája, így megmentették a püspököt és kíséretet.⁶ Okulva a krasznibródi sikertelen unió felvételéből Hodinka Antal ezeket írja világhírű művében, hogy „...a hazai ruthének uniója (1646. április 24-én – B. D.) ezen kívül nem csak vértelenül történt, de még csak erőszakról sem emlékeznek az adatok. Mind amellet ez elég intő példa volt a püspökökre nézve, hogy a papok és a népkellő előkészítése és felvilágosítása nélkül ihyesmit meg ne kísérsenek”.⁷

Miután az orosz csapatokat a magyar haderő kiszorította Kárpátalja területéről azonnal megkezdődött a romok eltakarítása és az újjáépítés. Tisza István miniszterelnök másnap felvidéki körútra indult Miskolc – Kassa – Ungvár – Munkács – Kőrösmező, hogy felmérje az orosz betörés anyagi, belpolitikai, nemzetiségi és egyházi – vallási következményeit és nagy súlyt helyezett az anyagi károk megtérítésére.⁸

A miniszterelnök körútja után levelet intézett Papp Antal munkácsi püspökhöz, amelyben védelmébe vette a görögkatolikus papságot és megállapította, hogy a terület görögkatolikus papsága kivétel nélkül kifogástalan, hazafias magatartást tanúsított. Jól eső érzéssel konstataulta, hogy a lelkészi kar hazafiassága minden megingás nélkül kiállta a közelmúlt válságának próbakövét. „Nekem, jól eső érzés konstataálni, hogy még az orosz csapatok megütélése szerint is törekvéseik útjában álló ellenségnek tekintik a görög katolikus papságot”.⁹

6 Dr. Pirigyi István. A magyarországi görögkatolikus története. Nyiregyháza, 1990. 96-97. ;Атанасій В. Пекар, ЧСВВ. Нариси історії церкви ЗакарпаттяЮ.Е.І.:єпархічне оформлення. Рим-1967. С. 23-25.

7 Hodinka Antal. A Munkácsi görögkatolikus püspökség története.

8 Botlik J.: i. m. 1997. 189.

9 Püspöki körlevelek 1914. november 3-án kelt XVIII. 8134 számú körlevél. 98-99 Miniszterelnöki elismerés. Görög Katolikus Szemle. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. 1914. november 8. 1.

Tisza István miniszterelnök levelében mély sajnálatát fejezi ki, hogy az „*egyres katonai és rendőri közegek könnyelműen hitelt adván nyomorult denuncianso*”¹⁰ *besúgásainak, eljárást indítottak egyes lelkészek ellen. Ezeket az eseteket mégis mélyen sajnálom és felkérem Méltóságodat, hogy sajnálatomat és a szenvedett sérelemért való részvételemet az illetőkkel tudatva, egyúttal közölje velük, miszerint a tudomásomra jött ügyekben megtettem mindent, ami törvényes hatáskörömben áll, a sérelem elbáritására és kellően indokolt panasz esetében készséggel fogok eljárni azok ellen, akiket felelőség terhel valamely e téren elkövetett mulasztásért vagy hibáért*”.¹¹

Számos görögkatolikus lelkész, kántortanító és civil kárpátaljai lakos önfeláldozó, hazafias magatartása lélekemelő volt a megszállás idején. Voltak, akik mártírhalált szenvedtek, mert nem akartak fölvilágosítást adni az ellenségnek. Sokan életük veszélyeztetésével rejtették el és ápolták a sebesült katonákat, mások pedig ellenszegültek a falubeliek fosztogatásainak, akiket erre a tetre az orosz katonai vezetés ösztökelte.

A fent említett Nyáry Iván alezredes megerősíti, hogy „*a magyarorosz nép ebben a háborúban kiválóan viselkedett. Hiába próbálkoztak, az ellenséges csapatokat követő orosz pópák őket hazájuk megtagadására, ősi hitük elhagyására bírni. Csak a legvadabb kényszereszközök árán mutathattak fel, tehetetlen agok, beteg asszonyok, megkínzott gyermekek között, elenyészően csekély eredményt. A többség még látszólag sem tagadta meg hazáját és hitét soba. Tömeges hazaáru-lásról, melyekkel egyesek gyanúsítottak ezt a népet, beszélni sem lehet*”¹²

Itt fel lehet hozni néhány példát Egyházmegyénk görögkatolikus papsága és hiveik magatartásából az első világháború évei alatt.

A papnevelő intézet előjárói a kispapok nagy részét behívták ápolói célokra, mivel hogy az ungvári papnevelőintézet épületei hadi célokra voltak lefoglalva és a tanítás szünetelt.¹³ Az ungvári szeminárium növendékei közül 22-en jöttek be...szükség esetén a többi növendékek is bevonulnak... és teljesíteni fogják nemes hivatásukat.¹⁴

A Bereg megyébe betört oroszoknak egy szotnya kozáksága Kanora faluba is eljutott, ahonnan a férfi lakosság ekkorra már elmenekült. Itt megtudták, hogy a falu közelébe magyar katonaság van. Mivel a terepet nem ismerték, felszólították Haluscuk Mária kanorai ruthén asszonyt,

10 Denunciál: bevádol, besug, árulkodik.

11 U.o. Püspöki körlevelek 1914. november 3-án kelt XVIII. 8134 számú körlevél. 98-99.

12 Nyáry I.: i. m. 58.

13 Papnövendékek bevonulása. Görög Katolikus Szemle. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. 1914. szeptember 13. 23.

14 A háború és a kispapok. Görög Katolikus Szemle. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. 1914. augusztus 23. 4.

hogy vezesse őket a magyar csapat háta mögé. A fiatal asszony a kozákok parancsa ellenére közvetlenül a magyar hadállás elé vezette őket, ahonnan egyszerre sortűz fogadta az oroszokat. Mikor ezt a kozákok észrevették, a hős asszonyt összekaszabolták és menekülni kezdtek a honvédek elől. Holoscuk Máriát a magyar katonák temették el.¹⁵

A „Budapesti Hírlap” többször is beszámol cikkeiben¹⁶ az oroszok betöréseiről és két közleményében foglalkozik Ungmegye felső részének egyik községével, melyet az oroszok több héten át megszállva tartottak. Reagálva ezekre a cikkekre a magyar felszabadító hadsereg tisztje, kinek nevét, sajnos, a hírlap elmulasztotta közölni így emlékszik vissza :

„Tekintetes Szerkesztőség! A Budapesti Hírlapban már a második közlemény jelent meg Bacsinszky Tivadar görögkatolikus lelkészről, s mindegyike ennek a derék lelképásztornak hősi és férfias magaviseletéről tesz tanúbizonyítást. Én, mint katonatiszt kerültem az oroszoknak első kiveretése alkalmából Havasközre és megismertem Bacsinszkyt, mint magyar embert és jó papot. Azon a vidékén hazánkban nem tud senki magyarul, hanem mindenki ruténul beszél és bizony rosszul esik a jó magyar embernek, hogy mindenkivel csak a tolmács segítségével beszélhet. Képzelteti hát, szerkesztő úr, az én léírhatatlan örömet, mikor Havasközre bevonulva, az első gyermek engem magyarul köszöntött. Csodálkozva kérdeztem, hogy hol tanult magyarul, mikor a gyerek büszkén mondta, hogy az iskolában és mesélt nekem az őke papjukról, a két szeretet a községben mindenki, akár keresztény, akár zsidó. És rövid ott tartózkodásom alatt meggyőződtem arról, hogy ez bizony igaz, tapasztaltam, hogy minden fiatal lány (fiatalember most nincs arra) és gyerek beszél szép magyarsággal és az az öreg, aki nem tud magyarul, annál is biztonságban lehet a magyar katonán, mert ott mindenki magyar, mindenki tudja, mi a hazája. Bacsinszky falujában nincs áruló. És láttam, hogy a rutén nép helyes vezetés mellett nagyon is tiszta és ha tanítjuk, tanul is és hasznát tudja annak venni. És az a vendégszeretet, amelyben ott részünk volt, páratlan. Az én derék bakáim, akik mind harcedzett legények, majdnem sírtak annak az előzékeny bánásmódnak a láttára, a melyben részesültek. Magamról nem is szólok, mert úgy laktam a főúr házában, mint egy kis király. Mindenét odaadta és minden nyitva volt, ha katonának kellett valami”.

Nem akarom azt külön erényének fölszámítani, mikor az orosz betörés hírére minden intelligencia elmenekült a faluból, csak ő maradt ott a derék jegyzővel, segédjegyzővel és egy papnövendék. Nem erény ez,

15 A hős ruthén asszony. Görög Katolikus Szemle. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. 1914. november Nyáry I.: i. m. 58.

16 Miklós napja a Havasközben. Budapesti Hírlap. 1914. december 27. 10 és 20; Hőslelkű görögkatolikus lelkész. Budapesti Hírlap. 1915.január 3. 15.

mondotta Bacsinszky, hanem kötelesség, mert a pásztornak éppen akkor kell a nyájánál lenni, mikor veszedelem van. Igaza van, de áldja meg az Isten minden jóval és boldogsággal azért, amit népéért tett. Vajha sok ilyen lelkipásztorunk lenne a nemzetiségi vidékeken akkor tudom, hogy csak magyar lenne széles ez országban. Kalapot kell emelni Bacsinszkiné előtt is, aki ugyan nem dicsekszik semmivel, de mondhatom, többet szolgál a hazának és több jót tesz a mi derék katonáinkkal, mint sokan, a kik szerepelnek.¹⁷

A következő levél is a magyar hazafiasságnak szép példája.

Gulyánics Mihály izai állami tanító november 29-én New-Yorkban lakó öccsétől, aki az ottani iskolának és a dalárdának a vezetője, levelében többek között írja : „... *Én már kétszer jelentkeztem a Főkonzultatuson, de sehogysem tudnak bennünket szállítani, pedig ami a számunkat illeti, hát elég szép, mert én még szeptember végén jelentkeztem s a számom 14 ezredik s úgy gondolom, hogy 14 ezren csak tudnánk egy néhány muszkát elleptetni a másvilágra. Örömmel olvastam ma (A levél keltezése 1914. október 31. – B.D.) az angol lapokban, hogy az első muszkát Magyarországon Magdinecz János munkácsi szemlész¹⁸ volt osztálytársad és falubelink küldte a másvilágra (Gulyánics és Magdinecz család Felsőveresmartról származott.- B. D.) – a mibez jó magam is gratulálok neki. . . csak az az egy bánt, hogy nem lehetek ottan, de büszke vagyok reá itten, hogy Pál öcsém és a két sógor a küzdők táborába vannak. Végre egyszer már megtudja nemcsak a barbár muszka és a félvad szerb, de a civilizált francia is, meg a higgadt angol, hogy a magyarnak bárány türelme van, de aztán ha üt, akkor már egészségesen üt ! Itt minden áldott vasárnap imádkozunk fegyvereink győzelméért. Segítse az egek ura fegyvereinket győzelemre. . . és a muszka csorda pedig, félvad pártfogoltjával a szerbvel megfogja kapni méltó büntetését.*”¹⁹

Több magyarországi napilapban s így a mi „Görög Katólikus Szemle”-ben is leközölték egy főhadnagy írását, melyben többek között ezeket írja: „*A kárpátalji betöréskör a zempléni harcok idején Kontratovics Irénusz kiskoloni gör.kath.lelkész önként jelentkezett a tábori lelkészi terbes, de magasztos teendők elvállalására. Mikor az emlékezetes november 24 – 26-iki Kiskolon – Takcsany – szinnai véres harcoknál a sebesültek százai kívántak lelkivigaszt, lankadatlanul, mondhatni emberi erőt felülmúló módon minden idejét valláskülönbség nélkül a súlyosan sebesültek ápolására és vigasztalására fordította. Közben még arra is ráért, hogy golyózápor közepette közvetlenül a tűzvonalból magával cipeljen súlyo-*

17 A Havasköz papja. Budapesti Hirlap. 1915.február 7. 7.

18 Szemlész: 1952 előtt a pénzügyőrségnél : a vigyázónál kettővel magasabb rendfokozatú segédtiszt.

19 Egy amerikai levél. Görög Katólikus Szemle. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. 1914.december 6. 3.

san sebesülteket a kötözőhelyre. Egyike hősi halált halt századosunk eltemetésénél olyan srápnelzárporba került, hogy még a hivatásos katonák is fedezék után néztek, ő azonban mindvégig a sírnál maradt, míg csak a szertartást be nem fejezte. Sebesült székegy honvédeink s a bécsi népfelkelők szenvedéseiket egyszerre elfelejtették, amikor szikár alakja az ideiglenes korbáczban megjelent, még az orosz sebesültek is látható örömmel fogadták látogatását.”²⁰

Több mint valószínű, hogy a hadvezetőség másnemű és fontosabb elfoglaltsága miatt sok görögkatolikus lelkészünk hősie és áldozatkész működését csak később tudta kellően méltányolni. Így csak 1915. márciusában olvashattuk, „hogy a király Bacsinszky Tivadar havasközi lelkésznek – a községnek az ellenség által történt, megszállása idejében bátor és sikeres működése elismerésül - a Ferencz József rend lovagkeresztjét adományozta.”²¹ „Úgyszintén a király Csernyák Mihály perebázi lakosnak, Lizanecz Gergely aklósi törvény bírónak és Holonics János szászókaai község bírónak az ellenség betörése alkalmával tanúsított elszánt magatartásuk, illetve sikeres működésük elismerésül koronás ezüst érdemkeresztet adományozta.”²²

A Munkácsi egyházmegye papsága a harctéren is teljesítette kötelességét a magyar hazával szemben. Medve Mihály a dolhai káplán, Voliniában az Ikva folyó mellett teljesítette katonai szolgálatát, kétféle kitüntetést kapott: a katona lelkészi érdemkeresztet vörös-fehér szalagon és a II. osztályú hadi ékitményes vöröskereszt kitüntetését a vitézségi szalagon. A nagy háborúban részt vett táborig lelkészek kitüntetései: Petricskó Viktor táborig lelkész, ki az ungvári 1.sz. tartalékkorházban teljesít szolgálatot, a vöröskereszt II.osztályú tiszti keresztjével, Szkiba Teofán táborig lelkész, ki az erdélyi fronton teljesít szolgálatot, a II-od osztályú német vaskereszttel lett kitüntetve. Berecz István táborig lelkész, ki az északi harctérrre volt beosztva, 18 havi frontszolgálat után Kassára lett áthelyezve.²³

Ungvármegye és Ungvár városának közönsége 1917. június 23-án a keleti fronton küldöttségileg meglátogatta a 66. cs.és kir. háziezredét. Az egyházmegye küldöttségében Matyaczkó Tivadar nagyprépostunk is részt vett. Június 24-én reggel 8 órakor ott a katonaság jelenlétében sz.

20 Budapesti Közlöny. Hivatalos Lap. 1915. március 12; Hős lelkész.Görög Katolikus Szemle. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. 1914. november 20. 3.

21 Kitüntetés. Görög Katolikus Szemle. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. 12. sz. 1915. március 21. 2.

22 Kitüntetés. Görög Katolikus Szemle. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. 13. sz. 1915. március 28. 2.

23 A táborig lelkészek köréből. Görög Katolikus Szemle. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. 1917. június 8. 3.

misét mondott, magyar és ruthén nyelven prédikációt tartott. A küldött-ség a harctéren a katonai Otthonban volt elszállásolva, amely egy erdő közepén fekszik. Az esti sz. mise előtti imák végzése alatt óriási ágyú-dörgés zavarta meg áhítatát, mely 6 – 8 kilométer távolságból jöhetett az oroszok frontjáról. Egy nagyobb fa mögé állott és higgadt nyugodtsággal az imákat folytatta, majd visszament az Otthonba. A keleti harctér, melyen a látogatás történt Sztaniszlav közelében volt. Nagyprépostunk a püspök úr Ó méltósága és a főtisztelendő Káptalan hazafias szívességéből a Mária Terézia királynő által ajándékozott selyem szövetű és tiszta színarany hímzésű ornátusban végezte a sz. misét. Az út a frontra Stri városán át, visszafelé pedig Lembergen és Szjankin át vezetett. Mindkét vasúti útvonal sírokkal volt tele, amelyek sötét és szomorú földi csillagokként tárultak az ember szemei előtt és azokat fájdalmas könnyekkel töltötték meg.²⁴

Sok papunk volt a Munkácsi egyházmegyében kik irodalmi műveikkel igyekeztek kivédeni a görögkatolikus papságot és a ruszin híveket azoktól a rágalmaktól, amelyeket rájuk zúdítottak a magyar hatósági és közigazgatási közegek, kiket félrevezettek a lelketlen besúgók, de többnyire aljas bosszúállás vagy felekezeti düh vezetett. Itt szeretném megemlíteni a papjaink közül Holozsnyay Tivadart makkosjánosi esperes-lelkészt, ki-nek első műve az „*Ismeretlenek*”²⁵, kortörténeti színmű három felvonásban, előjátékkal a Magyarországi ruthén életből. Szerény véleményem szerint ma is aktuális lenne ezt a művet színpadra vinni, hiszen 100 évvel ezelőtt a Budapesti Hírlap, Egyházi Közlöny, Alkotmány, Pesti Hírlap, Élet, Eperjes mindegyik kivétel nélkül pozitívan nyilatkoztak a mű irodalmi és színpadi értékéről. A tenni akarás adta a pap kezébe a tollat. Szórakoztatva, gyönyörködtetve akart oktatni, felvilágosítani és jobb vélemény kifejezésére bírni a nagyjérdemű közönséget.²⁶ Három év múlva, 1917-ben egy újabb három felvonásos színműve jelent meg a Magyarországon élő ruthének életéből, mintegy folytatása az előző mű-nek „*Akiket megismertek*”.²⁷

24 Breviariumozás ágyuk dörgése közepett. Görög Katolikus Szemle. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. 26. sz. 1917. július 1. 3.

25 Holozsnyay Tivadar. *Ismeretlenek*. Kortörténeti színmű három felvonásban, előjátékkal, a Magyarországi ruthén életből. Budapest, 1914.

26 Szuchy Emil. *Ismeretlenek*. Kortörténelmi színmű három felvonásban, előjátékkal a Magyarországi ruthén életből. Görög Katolikus Szemle. Egyházi, tanügyi és társadalmi hetilap. 1915. augusztus 1. 2.

27 Holozsnyay Tivadar. *Akiket megismertek*. Színmű három felvonásban, a magyarországi ruthének életéből. Ungvár. 1917.

Egyházi iskolák működésére vonatkozó értesítők 1914-ből

KOVÁCS ELEONÓRA

Ez a tanulmány két görögkatolikus oktatási intézmény működésének részleteit taglalja. A téma egyik sajátossága, hogy az 1914-15. évi iskolai tanévről van szó. Ungváron az adott időszakban működött egy görögkatolikus tanítónőképző, valamint görögkatolikus kántor-tanítóképző intézmény. Működésükről, a növendékek és oktatók névjegyzékéről a tanév végén kiadott iskolai értesítő tájékoztat. A tanulmányban nyomatékositom azokat a jelenségeket, melyek az oktatási intézmények munkarendjét tekintve a háború következtében végbementek. Mérlegelem a két intézmény esetében bekövetkezett változásokat, összegzem az eredményeket.

Az évkönyv és iskolai értesítő megjelenése, formai és tartalmi változása

Az iskolai értesítők formai és tartalmi fejlődésének első szakasza az osztályzatok év végi összegzése és nyomtatásban való megjelentetése volt. A 19. század közepétől a középszintű oktatási intézmények számára kötelezővé vált minden évben az értesítő, évkönyv megjelentetése. Az értesítő tartalmilag a következő egységekkel rendelkezett: a tanterv, a könyvtár és szertár gyarapodására vonatkozó adatok, a tanárok és tanulók névsora, utóbbiak érdemjegyei, statisztikák, valamint egy programértékelés, tanulmány is helyet kapott a kiadványban.¹ 1948-1980 között Magyarországon megszakadt az iskolai értesítők kiadása. Az 1990-es évektől rendszeresen jelennek meg ezek a kiadványok Magyarországon.²

1 Ispánovics Csapó Julianna: A magyar iskolai értesítők kialakulása és feltárása. Létünk 2011/3. – 94-97.

2 Ispánovics Csapó Julianna: A magyar iskolai értesítők kialakulása és feltárása. Létünk 2011/3. - 97.

A magyar iskolai értesítők bibliográfiáját 1996-2006 között Gráberné Bősze Klára és Lécés Károly jelentette meg tizennégy kötetben. Tartalmazta a történelmi Magyarország területén működött iskolák értesítőit; az 1918-ban elcsatolt területekre vonatkozó adatok sajnos nem kerültek a bibliográfiába³.

A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás történetével kapcsolatban több tanulmány és disszertáció született. Az időhatárt tekintve elsősorban a huszadik század második felére és a huszonegyedik század elejére vonatkozó kutatási eredményekkel szembesülhetünk. Szűkebb témánkat, az iskolai értesítőket tekintve az 1938-39-es tanévre vonatkozó középiskolai értesítők említésével is találkozhatunk.⁴ A szerző iskolavárosként nevezi meg Ungvárt és Munkácsot.⁵

Szamborovszkyné Nagy Ibolya kutatása esetében az 1945-2010 közötti időszak kerül előtérbe az oktatáspolitikai, valamint a történelemtanítás gyakorlati megvalósítása tekintetében. Utóbbi vonatkozásában többek között a *Magyar nép története* c. tantárgy oktatásának sajátosságait tekinti át az 1988-2014 közötti időszakban.⁶

Azért volt szükséges a fenti kitérő, hogy hangsúlyozzuk: zajlottak a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás történetére vonatkozó kutatások a múltban. Ezen tanulmány keretei nem teszik lehetővé a kutatások eredményeinek bővebb ismertetését.

Témánkhöz illeszkedik a következő tény: Balogh Livia gyűjtötte össze az Országos Széchényi Könyvtár, valamint a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár értesítőállományát. Az adatbázis települések szerint csoportosítva tartalmazza az értesítő címét, jelzetét és az évszámokat, melyekre vonatkozik.⁷

Az 1939 előtti időszak kárpátaljai magyar oktatására vonatkozó iskolai értesítők tartalmi ismertetése és elemzése szükséges, mivel jelenlegi ismereteink szerint ez nem történt meg. Indokolt áttekinteni, hogy a

3 Uo. 99.

4 Fedinec Csilla: Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938-1991). Budapest. Nemzetközi Hungarológiai Központ. 1999. 13.

5 Fedinec Csilla: Nemzetiségi iskolahálózat és magyaroktatás Kárpátalján. Fórum Társadalomtudományi Szemle, III. évfolyam, 2001/1. szám. Internetes elérés: <http://epa.oszk.hu/00000/00033/00006/fedinec.htm>

6 Szamborovszkyné Nagy Ibolya: Tantárgy a periférián. Nemzeti történelmünk tanításának negyedszázada Kárpátalján (1988/89-2013/14). Acta Academiae Bergensiensis 2014/1. 47-63.

7 Balogh Livia: Kárpátaljai magyar iskolai értesítők adatbázisa. Acta Beregsasiensis. 2009/1. 161-170.

háborús helyzet miképpen hatott az iskolák működésére. Ez alkalommal a görögkatolikus oktatási intézmények kerülnek előtérbe.

Az egyházi oktatási intézmények működésével kapcsolatban: „... az egyházalkotmány szerint az egyházi hatóságok bármelyike állíthat fel bárminemű és fokú nevelőintézetet azon feltétel mellett, hogy a felállítandó intézet az országos törvények követelte feltételeknek megfelel, s az intézet felállítását a felsőbb egyházi hatóságok jóváhagyják”.⁸

Ungváron az 1902-03-as tanévben kezdte meg működését a görögkatolikus tanítónőképző. Az igazgatói tisztséget Kaminszky Géza töltötte be, aki 1892-1917 között a kántortanító-képző igazgatója volt.⁹

Az Ungvári Görögkatolikus Tanítónőképző működése az 1914/15. évi tanévben

Tekintsük át, miképpen működött az ungvári görögkatolikus tanítónőképző az 1914-15. évi tanévben, az adott intézményre vonatkozó értesítő alapján.

A tanítónőképző mindennapi életére vonatkozó tényeket többek között a tanév végén kiadott értesítő Adatok a tanintézet 1914-15. évi történetéhez c. tematikus egysége alapján lehet összegezni.

Az egyházmegyei hatóság rendeletének értelmében növendékek beiratkozása a tanítónőképző, a polgári és az elemi iskola esetében 1914. szeptember 7-19. között zajlott. A tanítóképző és az elemi iskola szeptember 21-én vált elérhetővé a tanulók számára. A polgári iskola megnyitását elhalasztották.¹⁰ A helyi tanulók beiratkozása személyes jelentkezés, a vidékiek esetében postai úton történt. Ez a döntés a közlekedési nehézségek miatt született meg.

Az oktatás kezdete a tanítónőképző intézet esetében 1914. szeptember 21-én sem valósulhatott meg, mivel azt kolerajárvány miatt elhalasztották. Ungvár összes iskolája október 15-ig, majd november 15-ig zárva maradt. 1914. november 16-án az elemi iskolát, november 23-án a tanítónőképző IV. osztályát megnyitották. Az érintett osztályok tanulói csaknem kizárólag helyben laktak.

8 Dr. Szémán István: Hitfelekezetei népiskoláink jogi helyzete. Eperjes, Szent Miklós Püspöki Könyvnyomda, 1918. 4.

9 Fedinec Csilla: Az ungvári görögkatolikus tanítóképző kultúrmissziója az északkeleti Felvidéken. 1817. Internetes elérés: http://real.mtak.hu/13174/1/FedinecCs_keresztenyseg3.pdf

10 Ért. 14/15. 13.

Az értesítő beszámol arról, hogy a többi osztályt 1915. január 25-én nyitották meg. Ekkor szabadult fel az intézet a *katonai lefoglalás* alól.¹¹

Az intézet dolgozóinak és növendékeinek munkáját megnehezítette a háború. A tanév rövidebb lett, ennek ellenére a cél változatlan mennyiségű tananyag elsajátítása maradt. A problémát úgy oldották meg, hogy a tantestület módszertani ülésének határozata értelmében minden tanóra végén összefoglaló ismétlést tartottak. Az oktatási folyamatban a rögzítés az új (tanult) ismeretek megszilárdítását jelenti. Ezzel a módszerrel az oktatók az utóbbi folyamat hatékonyságának növelésére törekedtek.

A rövidített tanév tényén kívül 1915-ben is a tantermek hiányával küszködtek: 1915. február 12-én a tantestület helyiségeit, az igazgatói irodát és a szertárakat katonai célok miatt lefoglalták.¹² Ennek következtében a tantestület az internátus épületébe költözött, ahol öt helyiséget használhatott. Délelőtt és délután is zajlott az oktatás:

- délelőtt 8-13 óra között képzőintézeti és elemi iskolai,
- délután 14-18. 00 óra között polgári iskolai előadások zajlottak;
- a délután üresen maradt egy termet képzőintézeti előadásra használtak”.¹³

A háborús helyzet a növendékek mindennapi életére még egy tekintetben hatott: a IV.-V. osztályos képző- és elemi iskola növendékek 25 koronát gyűjtöttek a katonák karácsonyfájára. Az összeget a Hadsegélyező Hivatalhoz továbbították. Az értesítő szövege hangsúlyozza, hogy a diákok is nehéz anyagi körülmények között élnek, ugyanakkor az intézmény szellemiségével összefügg a jótékonyagra nevelés folyamata. A képzőintézeti és polgári iskolai tanulók 98 darab hósapkát, 70 pár csuklövédőt és 35 pár térdmelegítőt készítettek a hadban lévő katonák részére. Ide kapcsolódik, hogy az adott tanévben a női kézimunka tervszerű tanítása megszűnt, helyette a katonák számára hasznos ruhadarabok és felszerelési tárgyak készítése lett engedélyezve a polgári iskolákban.¹⁴ A ruhadarabok Hadsegélyező Hivatalhoz továbbításáról nem szól az értesítő.¹⁵

Az 1914-15-ös tanévben óralátogatás céljából a tanítónőképző vendége volt Matyaczko Tivadar kanonok, egyházmegyei felügyelő. Istvánffy

11 Melles Gyula: Az Ungvári görög katolikus tanítónőképző, polgári és elemi leányiskolák s az ezekkel kapcsolatos nevelőintézetek értesítője at 1914-1915-ik iskolai évről. Ungvár. 1915. 13.

12 Ért. 14/15. 15.

13 Ért. 14/15. 15.

14 Melles Gy.: i.m. 1915. 21.

15 Ért. 14/15. 18.

Gyula polgáriskolai iskolalátogató és Dr. Siegescu József képzőművészeti szakfelügyelő a vasúti közlekedés nehézségei miatt nem jutott el Ungvárra.¹⁶

A háborús helyzethez kapcsolódik, hogy tanulmányi kirándulást a rendkívüli állapotokra való tekintettel nem szerveztek ebben a tanévben.

A diákok egészségét tekintve három esetben tífusz, egy diáknál pedig vöröshimlő tünetei jelentkeztek. Az értesítő tudósítása alapján az érintettek befejezték a tanévet.¹⁷

Kiváltképp azokra a mozzanatokra helyeztem hangsúlyt, melyek a háború következtében változást jelentettek a tanítóképző mindennapjaiban.

Szükséges megemlíteni, hogy a diákok vasárnaponként és az ünnepnapokon az intézet kápolnájában szentmisén vettek részt. Húsvét előtt lelkigyakorlat zajlott Dr. Grigássy Gyula és Zseltvay Viktor vezetésével. Érdemes lenne figyelmet fordítani az 1908-tól működő Mária kongregáció működésére. Ezeket a közösségi életre hatást gyakorló folyamatokat egy másik tanulmány keretein belül részletezhetem.

Az Ungvári Görögkatolikus Tanítónőképző növendékeinek és tanárainak mindennapi életében a háború a következő tekintetben hozott változást:

1. több alkalommal elhalasztották a tanév kezdetének dátumát;
2. a beiratkozás a vidéki tanulók esetében postai úton is megvalósulhatott;
3. 1915 februárjában ismét katonákat szállásoltak el az intézetben, emiatt délelőtt és délután zajlott az oktatás;
4. tífusz- és koleraveszély volt a tanév első félévében;
5. a nehezebb utazási körülménynek miatt két tanfelügyelő nem jutott el az intézménybe;
6. a diákok mindennapjaira rátelepedhetett a távolabb zajló háború gondolata: egy tantárgyat megszüntettek, és karácsonyra a katonáknak készítettek használati tárgyakat;
7. mindezek ellenére a növendékeknek úgy kellett megélni a mindennapokat, hogy a júniusban esedékes vizsgákat eredményesen teljesítsék.

16 Ért. 14/15. 17.

17 Ért. 14/15. 18.

Az Ungvári Kir. Görög Katholikus Kántortanítóképző-Intézet működésének sajátosságai az 1914-15. évi tanévet tekintve

Az iskolai értesítő alapján az adott tanévet tekintve az alábbi jelenségek figyelhetőek meg:

- 1914 augusztusától 1914 november közepéig az átvonuló katonaság elszállásolására használták a kántor-tanítóképző termeit is. Ennek következtében: „*a kár 2700 korona. 24 iskolapadot, 8 asztalt, széket, lócat felégettek.*

A villanyvezetéket tönkretették”¹⁸

- Az egyházmegyei hatóság 1914. szept. 3-án a 7084. sz. rendelet értelmében a beiratkozás szeptember 7-19. között zajlott; a helybeli tanulók személyesen, a vidékiek esetében postai úton vált lehetővé ez a folyamat.

- 1914. november 10-én a tanári testület értekezletet tartott: a tanév megkezdésével kapcsolatban határozatot hozott, melyet az egyházi főhatósággal közölt. Utóbbi 1914. november 20-án, a 8620. sz. rendelet értelmében a tanév megkezdését 1914. december 15-re rendelte el.

- 1914. december 14-én javító és pótvizsgálatok zajlottak.

- 1915. december 16-án kezdődött a tanítás.

- A miniszter a tanév végét május végére tette (1915. május 4-én kelt. 47169. sz. rendelet).

- Nem volt tömeges megbetegedés. Ugyanakkor: Maczkó György képzőintézeti III. osztályos tanuló 1915. április 27-én elhunyt.

- Gazdasági szakoktatás és gyakorlat tekintetében: az Ungvártól északra fekvő Kadlubecz-dűlőben két holdas terület állt rendelkezésre gyümölcsfa-szaporítás, nemesítés, nevelés céljából.

- Megszűnt egy tantárgy oktatása a háború miatt, de más értelemben, mint a tanítónőképzőben: a gazdasági előadások megszűntek, tekintettel a háborúra, valamint arra, hogy Csanády Béla bevonult; a tárgy megszüntését az 1914. szeptember 18-án kelt 8424. sz. rendelet jelezte.¹⁹

A tanítónőképző és a kántor-tanítóképző működésére, belső életére és mindennapjaira hatást gyakorolt a háborús helyzet. Mindkét intézményben később kezdődött és rövidebb lett a tanév, a termeket az átvonuló katonaság elszállásolására használták, egy-egy tantárgy oktatása megszűnt, nem volt lehetőség tanulmányi kirándulás szervezésére. En-

18 Kaminszky Géza: Az Ungvári Kir. Görög Katholikus Kántortanítóképző-Intézet értesítője az 1914-1915. tanévről. Ungvár. 1915. 13-14.

19 Kaminszky G.: i. m. 1915.

nek ellenére a tananyagot közvetíteni kellett a diákok felé, és a vizsgák sem maradtak el, mint ahogyan a tanügyi ellenőrzés sem.

A két értesítő szövege alapján kijelenthető, hogy az intézmények növendékeinek és oktatóinak mindennapjait tekintve az eltérések elsősorban a tantestületben bekövetkezett változásokban nyilvánultak meg. Ezek a háborús helyzet miatt következtek be.

Csanády Béla népfelkelő hadnagyként, Kaminszky László 65. ezredbeli tartalékos hadnagyként vonult be. Helyettesítésük megoldódott: a természetrajzot Bánó József és Szkiba Teofán, a kémiát Volsin Ágoston, a földrajzot Dudinszky István, a német nyelvet Hrabár Bazil és Zseltvay Győző tanította.

Az értesítő közli a növendékek névsorát, akik bevonultak 1914. szeptember 1-jén:

Csóbán Mihály, Harajda István, Markovics János, Mucsicska Gyula, Nyisztor László, Orosz György, Pogány Béla, Rozgonyi János, Scheffer János, Szanics Mihály, Dorogi János, Bodnár István, Helmeczi Mihály, Czizey János.²⁰

Az 1915. május 15-én az 1891.,1895.,1896. évben születettek közül bevonultak a következő tanulók:

- Chajász András, Darabánt Sándor, Haszinec Sándor, Hrács Mihály, Hucecz Gyula, Ihnát Gyula, Juhász Sándor, Koczka András, Lichtej Győző, Marina István, Miron György, Pauló János, Szentipál István, Szvitelszky Szilárd, Tomcsik György 4. évfolyamos hallgatók.

- Bradács Mihály, Gólya Elek, Manjló Mihály, Popovics Enre, Vajdics Mihály, Bascsák Miklós, Bogáthy Imre, Szabagyuk Miklós 3. évfolyamos növendékek.

- Petreczky Emil, Szabó Tivadar 1.évfolyamos diákok.

Összesen: 25 személy.²¹

Az értesítők tanulmányozása azért is indokolt, mert az oktatás történetét a háború perspektívájából mutathatjuk be. Ezen kívül információt szerzünk az első világháborúban részt vett hajdani növendékek névsoráról is.

Az 1914-15. évi iskolai tanévet tekintve az Ungvári Görög Katolikus Tanítónőképző, valamint az Ungvári Görög Katolikus Kántor-tanítóképző intézet működésére egyaránt hatott a háborús helyzet. Utóbbi intézmény esetében oktató és növendék egyaránt (szó szerint idézve) „hadbavonult”. Az értesítő jelentőségét növeli, hogy mindkét esetben

20 Kaminszky G.: i. m. 1915. 30.

21 Kaminszky G.: i. m. 1915. 30.

statisztikai adatokat közöl a növendékek létszámára vonatkozóan, a további éveket tekintve. Ez a kutatás folytatását sugalmazza. A jövőben érdemes hangsúlyt helyezni a háttérben maradt tényekre (az oktatás során használt tankönyvek, a nehéz sorsú növendékek helyzetének javítására tett kísérletek, vallási és kulturális élet a két intézményben). Ezen kívül mindenképpen szükséges az 1914-15. évi tanévtől az 1917-18. évi tanévig áttekinteni a két intézmény értesítőjének szövegét, valamint elemezni azt és összehasonlítani az eltéréseket, levonni a következtetéseket. Az eredmény által a múlt eddig fel nem tárt darabja kerülhet előtérbe.

Tanár:	Tisztség:	Oktatott tantárgy:
Melles Gyula	igazgató, munkács e.m. áldozópap, szentszéki tanácsos, Ung vármegye törvényhatósági és népnevelő bizottságának, az e. m. kántor-tanítók Fegyelmi Tanácsának tagja	Neveléstani tárgyak, II-IV. osztály
Csopey Mária Olga	okl. polg. isk. tanítónő, képzőintézeti tanárnő, az internátus igazgatónője, osztályfő a IV. osztályban	Magyar nyelv és irodalom, valamint alkotmánytan az I-IV. osztályban, heti 16 órában
Izay Margit	okl. polg. isk. tanítónő, képzőintézeti rendes tanárnő, a kémiai és biológiai szertár őre, az ifj. leányegyesület vezetője, osztályfő a II. osztályban	Test-és élettan az I., természetrajz és kémia az I-III., háztartástan az I-IV. Természettan a IV. polg. Osztályban heti 20 órában.
Kovácsné Füredy Erzsébet	okl. zenetenárnő,	Öszhangzattan, zongora, világi ének, heti 7 óra
Kőrössy Margit	okl. tanítónő	Női kézimunka I-IV., rajz a IV. osztályban heti 7 órában

Maruszánics Erzsébet	okl. polg. iskolai tanítónő, képzőintézeti segédtanárnő, a földrajzi szertár őre, a tanári tanácskozmányok jegyzője, osztályfő az I. osztályban	Német nyelv, I. földrajz és történelem az I-III. osztályban heti 18 órában
Dr. Oszvaldné Guthy Irén	okl. polg. isk. és tornatanítónő, képzőintézetű rendes tanárnő, a fizikai szertár őre osztályfő a III. osztályban	Mennyiségtan, I-IV., Fizika, I-IV. Egészségtan, IV. osztály, heti 18 órában
Révész József	okl. egyetemi tanító és okl. képzőintézeti szlőjd tanító	Szlőjd heti négy órán át
Roleizek Mátyás	kir. kath. főgimnáziumi rendes tanár	Rajz az I-III testgyakorlat az I-IV. osztályban, heti 9 órán át
Sima Gizella	okl. tanítónő és nyelvmes-ternő	Német nyelv II-IV. osztályban, heti 6 óra
Zseltvay Győző	munkács e. m. áldozópap, fiúképző intézeti tanár, internátusi lelkiigazgató, a Mária kongregáció vezetője	Hittan és ruthén, heti 10 óra

Az Ungvári Görög Katolikus Tanítónőképző tantestülete (tanári testület)²²

22 Melles Gy.: i. m. 1915. 23-24.

Fővé- dő:	Intézeti igazgató:	Tanítóképzői tanárok:	A felső nép- iskolában tanítottak:	A gyakorló iskolában tanítottak:
Papp Antal	Kaminszky Géza	Kaminszky Géza, Bánó József, Csanády Béla, Dudinszky István, Hrabár Bazil, Kaminszky László, Malinics Jó- zsef, Torbics Mi- hály, Volosin Ágos- ton, munkács- egyházmegyei áldozópap Zseltvay Győ- ző, Dr. Levy Jó- zsef	Csanády Béla, Dudinszky István, Hrabár Bazil, Kaminszky László, Malinics Jó- zsef, P. Szkiba Teo- fán, Torbics Mihály	P. Szkiba Teo- fán, Torbics Mi- hály

Az Ungvári Kir. Görög Katolikus Kántor-tanítóképző tantestülete²³

23 Kaminszky G.: i. m. 1915. 16-17.

„A béke után...” - A Munkácsi Egyházmegye útkeresése az I. világháborút követően

SZKOROPÁDSZKY PÉTER

A munkácsi görögkatolikus egyházmegye létezésének eddigi legnagyobb válságát élte át az első világháborút követő határmódosításokkal. Az egyházmegye 1771-es felállítását követően a munkácsi püspökök szinte folyamatosan élvezték az magyar állam erkölcsi és anyagi támogatását. A dualizmus korában sikerült Kárpátalját egy fejlődési pályára állítani mind gazdaságilag, mind kulturális téren.

Talán egyértelműnek tűnik, hogy Kárpátalja népében is mekkora kárt tettek az I. világháború borzalmai. Trianon tragédiája a ruszin nemzet tragédiája is volt, hisz egy közel 1000 éves békés együttélést szakított meg. Hiába várták sokan a cseh „felszabadítókat”, azok nem békét hoztak ennek a hányatott sorsú népnek, hanem a tovább mélyítették az emberek között, sokszor önmaguk által ásott szakadékot.

Kárpátalja területe az első világháborút lezáró párizsi békekonferencia döntése értelmében a nagyrészt az újonnan létrehozott Csehszlovák Köztársasághoz került. A vidék a „Podkarpatszka Rusz” elnevezést kapta. Elvileg a ruszinokat is megillette volna az autonómia, de ennek megadására csak 1938-ban került sor. A cseh uralom legfőbb törekvése a Kárpátalján évszázadok óta együtt élő nemzetek megosztása volt, mint vallási, mint nemzetiségi téren. Különböző elveket valló irányzatok csatároztak szétforgácsolva ezzel a ruszinok erejét. De ugyancsak törekedtek az eddig vallásilag homogén nemzet vallási megosztására is. Ugyanis legfőképpen a görögkatolikus hitnek volt köszönhetően a ruszin nép egysége, ez az egység az új cseh hatalom számára a szeparatizmus veszélyét hordozta magában, hisz az egységes nép könnyebben fel tudott volna lépni az új, rákényszerített hatalommal szemben. Sajnos ez az egység korábban bomlani kezdett már az első világháborút megelőzően, ugyanis külső és belső okok miatt skizmatikus mozgalom indult meg a vallásilag eddig homogén Kárpátalján.

A csehek a görögkatolikus egyházra úgy tekintettek, mint az ellenséges magyar államhoz hű szervezetre és ezért a pravoszláv egyház megerősítését támogatták. A skizmatikus mozgalom jó eszköznek bizonyult a csehek kezében arra, hogy megtörjék a görögkatolikus egyház és a ruszin nép egységét. Az 1910-es népszámlálás szerint Kárpátalján mindössze 577 pravoszláv vallású ember élt, az 1922-es adatok szerint a 76 ortodox paróchiához már 70 ezer hívő tartozott.¹

A munkácsi egyházmegye felsőpapságát és Papp Antal püspököt váratlanul érte az őszirózsás forradalom győzelme és a Monarchia bukása. Kárpátalja sorsáról végül Párizsban döntöttek, 1919. március 13-án. Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék nagy részét Csehszlovákiához csatolták. Május 8-án az egyesített Központi Rutén Ráda, melynek számos felső papsághoz tartozó klerikus is tagja volt, Ungváron cseh nyomásra maga is elfogadta az új állapotokat.² A Ráda 100 tagú küldöttséget küldött Prágába Masaryk elnökhöz. Mielőtt találkoztak volna az elnökkel május 23-án, görögkatolikus Szent Liturgiát celebráltak a Szent Vitus székesegyházban.³ Hiába való volt görögkatolikus egyházi vezetők minden próbálkozása, az elkövetkezendő esztendőekben nagy megpróbáltatásokon, ment keresztül a munkácsi egyházmegye. Ezeknek a megpróbáltatásoknak elsősorban a csehszlovák kormányzat volt az okozója, amely minden oldalról gyengíteni szerette volna a görögkatolikus egyház befolyását.

A görögkatolikus egyház iránt érzett ellenszenvük a csehek katolikus ellenességéből is fakadt, melyet csak az egységbe kovácsolódott katolikus pártok 1925-ös választási győzelme tudott csillapítani. A huszita háborúk idején elszenvedett vereség után érzett több évszázados sérelem mellett további ellenérzést keltett a csehekben a katolikus egyházzal szemben az is, hogy a Habsburg uralmat összekapcsolták a pápasággal. Masaryk későbbi köztársasági elnök, már politikai pályafutása elején programjának egyik jelszavává tette a távolodást Rómától. Olyan államot szeretett volna létrehozni, amelyben az egyház semmilyen befolyással nem bír a politikára. Céljai megvalósításának egyik eszköze volt a huszitizmus eszméjének feltámasztása, Kárpátalján ennek az eszköznek

1 Botlik József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I., Nyíregyháza. 2005. 219.

2 Botlik József: Hármaskereszt alatt. Budapest. 1997. 225-226

3 ВОЛОШИН АВГУСТИН. Перша авдієнія русинів у пана президента-визвольника Вибрані твори, Ужгород 2002, [Online]. Elérhetőség: < <http://litopys.org.ua/volosh/volosh16.htm> > [2010.03.01.].

az ortodoxia bizonyult.⁴ A cseh hatóságok hozzáállását a katolikus ellenes, liberális nézeteken kívül az a tény is befolyásolta, hogy Papp Antal püspök nem volt hajlandó letenni a hűségesküt, és magatartásában a papság egy része is követte.

Az első világháborút követő határváltozások tovább növelték a cseh kormány és a katolikus egyház közötti feszültségeket, hisz a területváltozásokat nem követte az egyházmegyei határok megváltoztatása. A csehek célja az volt, hogy elérjék az egyházmegyei határok rendezését a Szentszék részéről, hogy ezzel is legitimálják a trianoni határváltoztatásokat, ugyanakkor létrehozzák a szlovák katolikus nemzeti egyházat. Az eszköz a már jól bevált adminisztrációs módszer volt. Lefoglalták az egyházi birtokokat, visszatartották a papok járandóságait, hogy ezzel bírják rá a Szentszékot a megegyezésre.⁵

Első sorban az egyház állami támogatásának korlátozása az, amivel az állam próbálkozott. A cseh éra előtt görögkatolikus papok anyagilag biztos helyzetben voltak, mivel az alapfizetésüket az államtól kapták, amit egy 1863-as püspöki rendelet szabályozott. A parochiális lakást, a gazdasági épületeket, a termőföldet az egyház biztosította. Emellett a híveket terhelte az ún. koblina, ami két véka terményjáradék volt, és a rokovina, ami heti egy nap ingyen munkát írt elő a lelkész részére. A stóladíjakat sokszor a pap határozta meg, ez is visszaélésekre adhatott okot.⁶ Ez a jövedelmi státusz sokszorosan felülmúlta a hívek nagy részének siralmas körülményeit, ami érthető okokból sokakban visszatetszést keltett. A hatóságok 1920. április 14-én bármiféle kárpótlás nélkül beszüntették a görögkatolikus papoknak járó koblinát és rokovinát.⁷

Az anyagi ellehetetlenítés másik pillére az egyházi oktatási rendszer megszüntetésére való törekvés volt. Sztankay Gyula kanonok, egyházmegyei főtanfelügyelő 1928. április 19-én kelt levelében vázolta a püspöknek az egyházi iskolák helyzetét 1918-tól. A levél jól összefoglalja azokat a folyamatokat, amelyek oda vezettek, hogy az egyházmegyét

4 PEKAR ATHANASIUS: Bishop Peter Gebey – Champion of the Holy Union, *Miscellanea in honorem cardinalis Isidori*, (cura di Patrylo Isidorius, *Analecta OSBM*, Series II, Sectio II, Vol. IV, Fasc 1-2) Romae. 1963, 302.

5 Rácz Kálmán: A magyar katolikus püspökség kérdése Csehszlovákiában 1918 – 1938. *Kút* 3-4 (2003) 176-178.

6 Gönczi Andrea: Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején, *Ungvár-Beregszász*. 2007, 26-27.

7 Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944, *Nostra Tempora*, vol. VII (szerk. Tóth Károly), Galánta-Dunaszerdahely. 2002. 60.

szinte teljesen kiszorították a közoktatásban betöltött korábbi pozíciójából.

A jelentés szerint az egyházmegye fenntartásában Kárpátalja területén 1918-ban 334 elemi iskola működött, ebből 18-ban tisztán ruszin nyelven, 256-ban ruszin és magyar nyelven, 60-ban pedig tisztán magyar nyelven folyt az oktatás. A csehszlovák hatóságok mindent megtettek, hogy a ruszin területeken tisztán ruszin nyelven folyják az oktatás, és arra törekedtek, hogy minél kevesebb egyházi iskola működjön. Az egyházi iskolákat, mint magán iskolákat kezelték, és 1924-ig semmilyen juttatást nem biztosítottak az egyházi iskolákban működő tanítóknak, és ezután is sokkal kevesebb fizetést kaptak, noha a hatályos magyar törvények egyenlő elbírálás alá vonták a civil és az egyházi iskolákban dolgozókat. Ennek következtében a tanítók sorra mentek át állami szolgálatba. Az egyházi hatóságok nem tudtak új tanítókat kinevezni a megüresedett helyekre, ezért oda a Tanügyi Hivatal állami tanítókat nevezett ki. 1927 végén már csak 46 ruszin és 6 magyar tannyelvű iskola működött ténylegesen. Az állam csak azoknak az iskoláknak a felújítását biztosította, amelyeket az egyház állami kezelésbe adott.⁸ Sőt a Tanügyi Hatóság már azzal fenyegeti meg a püspökséget, hogy bezáratja azokat az iskolákat, amelyek nincsenek megfelelő állapotban és helyükre állami iskolákat épít.⁹

A csehszlovák kormányzat feltételeket szabott a teológiai líceum támogatására vonatkozólag is. Mindamellet, hogy népies szellemű nevelést, és ruszin nyelven történő oktatást követelt J. Pešek tanügyi referens 1919. november 15-én kelt levelében, szorgalmazta, hogy a tanárok hűségesküt tegyenek a Csehszlovák államra és államilag kinevezett dékánt, illetve tanári kart követelt. Papp Antal püspök és líceum vezetősege ezt az utolsó kitévelt elfogadhatatlannak tartotta, hisz ezzel az államnak szinte korlátlan beszólása lett volna ez egyházi ügyekben.¹⁰

Ugyan ez a Pešek nevezetű tanügyi referens 1920. január 17-én levelet intézett Pap Antal püspökhöz, melyben kifogásolja, hogy a katedrálisban olykor magyar nyelvű prédikációk hangzanak el. Bár a konzisztórium ülésen úgy határoznak, hogy a levélre ne válaszoljanak, Gebé Péter, a katedrális akkori paróchusa mégis válaszolt és kiállt a magyar nyelvű prédikációk mellet. Ezt azzal indokolja, hogy ruszin hívek mel-

8 ДАЗО (Державний архів Закарпатської області, Ужгород – Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Ungvár, Beregszászi fiók) Фонд 151., Опись 13., Единица хранения 1015.

9 Душпастьыр, 4. szám, V. évfolyam (1928. április), 88-89.

10 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения 123.

lett, magyar hívek is tartoznak a paróchia kötelékében, ugyanakkor a Jézus Szíve ájtatosság népszerű a római katolikus hívek körében, akik szintén magyarok, ebből kifolyólag van létjogosultsága a magyar nyelvű prédikációknak.¹¹

A papság nagy része ekkor magyar ajkú volt. Bár tökéletesen beszéltek mind a két nyelven, otthon a társalgás nyelve a magyar volt, mert ez számított az intelligencia nyelvének. A csehszlovák hatóságok mindenféle eszközzel próbálták gátolni a magyar nyelv használatát. Panasz érkezett például a tanügyi referens részéről az egyházmegyei hatóság felé, hogy a szemináriumban a papnövendékek egymás között magyarul beszélnek. A konzisztórium 1924. július 9-én mintegy látszatintézkedésként, határozatot hozott, amiben felszólította a szeminárium előljáróit, hogy figyelmeztessék a papnövendékeket saját népnyelvük használatára. Érdekes, hogy a határozat nem a ruszin nyelvet említi, hanem mintegy semleges módon népnyelvet.¹²

Ugyancsak a nyelvhasználat miatt veszélybe került két magyar tany nyelvű egyházi iskola is Tiszaújhelyben és Tiszabökényben. Tiszaúj helyben az tanügyi referens a Kampó Sándor tanító áthelyezését kérte, és egy ruszin nyelvű tanító kinevezését szeretne volna elérni.¹³ Tiszabökényben 1925-ben a nagyszőlősi tanfelügyelői hivatal leirata keltett felháborodást, melyben a ruszin tanítási nyelvet írta elő az iskola részére és a magyar nyelvet, csak mint kiegészítő nyelvet használhatják az elkövetkezendőkben, és itt is a tanító áthelyezését szerették volna elérni. A következő évben ismét a tiszaújhelyi iskola szúrta szemet a cseh hatóságoknak. Mindkét helyen nagy felháborodást váltott ki a hatóságok erőszakos szlávósító intézkedése, és jegyzőkönyvben tiltakoztak a püspöknél. Gebé Péter püspök bölcsen intézkedett. Nem engedett az állami nyomásnak, ugyanakkor felszólította az iskolákat, hogy vegyék komolyabban a ruszin nyelv oktatását, így sikerült megmenteni a magyar iskolát mind két helyen.¹⁴

Ugyancsak egy adalék Tiszaújhelyből a magyar nyelv használatára vonatkozólag az a feljelentés, amit Hurczig József tiszaújlaki lakos írt magyar nyelven 1924. szeptember 22-én. Ebben a levélben panaszt emel a püspöknél amiatt, hogy az egy nappal korábban Tiszaújhelyben végzett templomi alapkömegáldást teljesen magyar nyelven végezte Jeles Jenő

11 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения 405.

12 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения 1771.

13 Уо.

14 ДАЗО. Фонд 151., Опись 13., Единица хранения 509.

esperes-paróchus. Az újhelyiek tiltakozásul válaszlevelet fogalmaztak meg, melyben tiltakoznak bármiféle támadás ellen, és demokratikus jogukat hangoztatják a magyar nyelv használatához. Levelükben kifejtik, hogy ha nincs Szent Liturgia helyben, akkor inkább mennek a távolabb eső tiszaujlaki római katolikus templomba, mintsem a görögbe, mert ott magyar nyelven végzik a szertartást.¹⁵ Sajnos a levéltári iratanyagból eddig nem derült ki, hogy történt-e valamilyen intézkedés az ügyben a püspök részéről.

Érdekes viszont a Gebé püspök 1928. február 3-án kelt bizalmas levele, melyet egy névtelen feljelentés nyomán írt, melyben felszólítja a szeminárium, kántortanító és tanítónó képző intézetek vezetőit, hogy szigorúan büntessék azokat, akik egymás között a magyar nyelvet használják, még ha az magánbeszélgetésben történik is.¹⁶

Az anyagi támogatás megkurtítása és az oktatási-nevelési tevékenység mellett talán még nagyobb veszélyt jelentett a pravoszlávia terjedése. Miután a magyar honvédségnek fel kellett adnia Kárpátalja területét, a skizmatikus mozgalom eddigi legszélesebb körű támogatottságot élvezhetett. Megindult a lakosság egy részének áttérése a pravoszláv hitre, melyet nem akadályozott többé semmilyen törvény, sőt sokszor a cseh hatóságok föllépése segítette is folyamatokat. E mögött a segítség mögött azonban ott lakozott a pánszláv idea, mely egy Vlagyivosztoktól Prágáig terjedő szláv birodalmat képzelt el, és ennek létrejöttében csak egy akadályt láttak Kárpátalján, a görögkatolikus hitet.¹⁷ 1921-re már 40 templomot foglaltak el a pravoszlávok a hatóságok bármiféle beavatkozása nélkül. 1921 szeptemberében Gebé Péter kanonok vezetésével delegáció jelent meg Ehrenfeld alkormányzónál. A delegáció tagjai kifejezték lojalitásukat a köztársaság felé, ugyanakkor tiltakoztak az ellen, hogy az egyházat jogvédelemből teljesen kizárták, és így formális üldözésnek van kitéve a skizma terjedése által.¹⁸

Így értékeli a kialakult helyzetet Gavriil igumen atya a kárpátaljai pravoszlávok XX. századi történetét feldolgozó művében:

„A mostani Kárpátontúli terület és Eperjes környéke, a saint-germaini békeszerződés értelmében 1919. szeptember 10-től az újonnan alakult Csehszlovák Köztársaság része lett és a hivatalos neve ekkortól kezdve „Podkarpatszka Rusz”. A békeszerződés és a csehszlovák alkotmány értelmében a területnek teljes auto-

15 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения 151.

16 ДАЗО. Фонд 151., Опись 13., Единица хранения 573.

17 Vodlík J.: i. m. 2005. 223.

18 ПЕКАР АТАНАСИЙ: Нариси історії Церкви Закарпаття, (Analecta OSBM, Series II, Sectio I.) Romae. 1967. 130-131.

*nómiát garantált és az állam nem avatkozott bele az egyházi ügyekbe. Úgy tűnt, hogy végre, a több száz éves üldözés után a pravoszláv kárpáti-ruszinok üldözése megszűnt.*¹⁹

Valóban, az új helyzet kedvező körülményeket teremtett a pravoszlávia terjedésére, ugyanakkor az igazsághoz hozzá tartozik, hogy cseh hatóságok minden eszközzel támogatták a pravoszláv egyházat. Kezdetben nem tettek semmit az erőszakos templomfoglalások, a papokat, hívőket ért zaklatások ellen. Sorra alakulhattak a pravoszláv kolostorok, sokszor állami támogatással, és hívők ezreit tévesztette meg az állami támogatással működő, belső feszültségektől sem mentes pravoszláv agitációs gépezet.

A cseh hatóságok sokszor semmit sem tettek a hívők körében sokszor kisebbségben levő pravoszláv csoportok garázdálkodása ellen, akik hol papokat, híveket bántalmaztak, hol templomokat gyújtottak fel. A munkácsi egyházmegye levéltárában számtalan papok által írt jelentés található az ekkor zajló eseményekről. Csak egy példa Egressy Emil zárnyai paróchus esete. Először is az egyházi földeket a pravoszláv csoport felparcellázta, majd a lelkész fizetését minimálisra csökkentette, amely már nem volt elegendő a megélhetéshez sem. A püspök többszöri tiltakozása ellenére sem tett az állami hatóság semmit, amikor ugyan ez a csoport felmondott a paróchusnak és kilakoltatta őt és családját a paróchia épületéből. Sőt miután az a faluban lévő saját házába költözött, ott továbbra is zaklatták, mígnem a község elhagyására kényszerült.²⁰

Hasonló módon zajlott ez több más egyházközségben is. Papp Antal püspök 1924. január 20-i keltezésű, a Szentszéknek küldött jelentése szerint 54 paróchián és 14 filiális egyházközségben ütötte fel a fejét, melyekben 45 skizmatikus pópa működött. Ezek a pópák sokszor tanulatlan egyénekből verbuválódtak, és csak a szertartások nagyobb hibák nélküli elvégzésére voltak képesek.²¹

A skizmatikus mozgalom terjedésére vonatkozólag talán, a papok által 1927-ben beküldött, de sematizmusban meg nem jelent adatok szerint talán érdekes, hogy sok esetben a filiális egyházközségekben terjedt a skizma, míg az anyaegyházban nem volt számottevő a pravoszlávok aránya, vagy többségben maradtak a görögkatolikusok. Ilyen volt Dolha filiája Szuhabaranka, Kenézpatak filiája Oláhcsertész, Makarja filiája

19 КРИЗИНА ГАВРИИЛ: Православная Церковь Закарпатье (век XX), Киев. 1999. 50.

20 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения 251.

21 ДАЗО. Фонд 151., Опись 25., Единица хранения 2750.

Bárdháza, Munkács filiája Alsóschönborn, Újdávidháza filiája Ódávidháza, Gyertyánliget filiája Rászócska, Volóc filiája Kanora, Misztice filiája Lukova, Ignéc filiája Cserlanő és Zsukó filiája Csapolcz.²² Ezek a települések szinte mind 500 fő körüli lakossággal bírtak, vagyis az akkori körülmények között el tudtak volna önállóan is tartani egy papot, de mivel nem volt elég görögkatolikus pap, pópát szereztek maguknak és így pravoszlávok lettek. Az ungvári várban működő szemináriumban 1924-ben csak mindössze 26 kispap készült a papi hivatásra.²³

Milyen materiális bázissal rendelkeztek a pravoszlávok? Mindenekelőtt biztos, hogy 96 görögkatolikus templomot foglaltak el, amit 1931 tavaszára vissza kellett adniuk.²⁴ De az állam sorra építette számukra templomokat, vagy a már nem használt görögkatolikus fatemplomokat adta át részükre. A számos fatemplom mellett Mihajlo Szirohman könyve szerint már több mint 20 pravoszláv építésű kőtemplom is állt 1931-ben.²⁵

A templomépitések mellett sorra jelentek meg a pravoszláv kolostorok is Kárpátalján, 1921-ben Izán férfi, majd ugyan itt 1924-ben női kolostort is alapítottak. Talaborfalun 1923-tól voltak jelen a szerzetesek. A másik női kolostort, amelyik még a kommunista időkben is működhetett, 1925-ben alapították Csománfalván. Jelentős volt még Lipcsei férfi kolostor (1925-ös alapítású). Ezek mellett még 5 férfi és 3 női szkiti működött Kárpátalján 1931-ben.²⁶

Papp Antal püspök hosszú időn át próbálta megvívni a maga harcát a munkácsi egyházmegye székében a cseh hatalom érdekeivel szemben. Az Eduárd Beneš által vezetett külügyi tárca többször próbálta kieszközölni Rómától a számukra nem megfelelő, magyar nemzetiségű görögkatolikus püspök lemondatását. Beneš 1921 februárjában személyesen próbálkozott magánál XV. Benedek pápánál elérni, hogy távolítsa el a magyarbarátnak vélt püspököt, de minden próbálkozása eredménytelen maradt.²⁷ Próbálkoztak adminisztratív eszközökkel is. 1923. május 23-án levelet kap Ungvár város helyhatóságától, melyben közlik vele, hogy nem rendelkezik csehszlovák állampolgársággal. Megalázó módon, há-

22 ДАЗО. Фонд 151., Опись 13., Единица хранения 709, 710.

23 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения 1676.

24 Кárpáti Figyelő, II. évfolyam (1931. április 19.), 3.

25 СИРОХМАН МИХАЙЛО: Церкви України. Закарпаття, Львів 2000. 624-807.

26 ПАГИРЯ ВАСИЛЬ: Монастири Закарпаття (1360-1939), Мукачєво. 1994. 52-68.

27 Botlik J.: i. m. 1997. 234.

rom napon belül kellett bizonyítania, hogy már 33 éve Ungvári lakos, és hogy fizetett községi pótdadót.²⁸

Róma bizalma töretlen maradt a csehek mindenféle mesterkedései ellenére is. 1923-ban Rómában jár, hogy tisztázza magát az álnok cseh vádak ellen, miszerint a skizma terjedésének ő lenne a legfőbb oka. Sajnos annak ellenére sem javult a helyzete, hogy XI. Pius kedvezően nyilatkozott személyéről. A pápa Marmaggi prágai nunciushoz külön felhatalmazást adott, hogy rendezze helyzetet, aki viszont meghódolt Beneš álláspontja előtt.²⁹ Nemsokára, 1924. január 28. és február 21. között Papp Antal ismét Rómában tartózkodik. Miután hazatért, a Szentszék rövid időn belül felszólította, hogy mondjon le. Marmaggi nuncius június 4-én az eperjesi és munkácsi egyházmegyék Magyarországon maradt paróchiáiból megalapítja a miskolci apostoli exarchátust, melynek apostoli kormányzójává küzikői címzetes érseki címmel Papp Antalt nevezi ki a pápa.³⁰ Addig, amíg megfelelő körülményeket tudtak neki biztosítani Miskolcon, még egy évig Ungvánon marad, remeteként, a püspöki palota két szobájában. A súrlódások elkerülése végett még volt papjait sem fogadta. De az egyházmegye átadása zökkenőmentesen ment végbe.³¹ A munkácsi egyházmegye irányítását rövid időre a káptalan veszi át. A káptalan Suba György kanonokot bízta meg a vikáriusi teendővel.³²

Időközben levél érkezett Prágából 1924. június 20-i keltezéssel Gebé Péter részére, melyben Marmaggi nuncius arról tájékoztatja a nagyprépostot, hogy XI. Pius pápa a munkácsi egyházmegye püspökének jelölte. Július elsejére Prágába kéri, pár nap múlva, július 16-án kelt bullájával a pápa kinevezi munkácsi megyéspüspöknek.³³

Az eredeti tervek szerint a püspökszentelésre az egyházmegye ősi fészkeben, Munkács-Csernekhegyen került volna sor augusztus 24-én, Vasárnap,³⁴ de végül a szentelésre csehországi Velehrádban került sor, Szent Cirill és Metód ősi zarándokhelyén. A kinevezett püspököt sürgönyileg hívták a Velehrádban megrendezett uniós kongresszusra. A főszentelő Nyárádi Dénes kőrösi megyéspüspök, eperjesi apostoli adminisztrátor volt, a társszentelők pedig Jozafát Kocilovszkij przemysli és

28 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения 1194.

29 Botlik J.: i. m. 1997. 236-237.

30 Pirigy István: A magyarországi görögkatolikusok története, Nyíregyháza. 1990, II. köt., 207.

31 Marina Gyula: Ruténsors Kárpátalja végzete, Nagyszőlős. 1999. 236-237.

32 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения

33 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения 1601.

34 Görögkatolikus Tudósító, IV. évfolyam (1924. szeptember 7.), 2.

Fischer-Colbrie Ágoston kassai püspökök, de rajtuk kívül még mintegy 20 püspök vett részt a szentelésen. A koronát Fenczik István helyezte az újszentelt püspök fejére, a pásztorbotot Hadzsega Gyula adta át, a megjelent mintegy 400 pap és 10-12 ezer ember előtt.³⁵

A megyéspüspök beiktatására 1924. augusztus 31-én került sor az ungvári székesegyházban. A szószékről elhangzott szentbeszédében kifejtette, hogy két ok miatt vállalta a püspökséget, egyrészt a Szentatyának tartozó engedelmességből, másrészt a ruszin nép iránt érzett szeretetből, továbbá kijelentette, hogy minden erejéből küzdeni fog azokért, aki elhagyták a nyáját, hogy egy akol legyen és egy pásztor, beszédében felhívta az állami hatóságok figyelmét az igazságosságra, mert szerinte e-nélkül nem valósulhat meg a konszolidáció.

Gebé Péter elődje passzív ellenálló politikájával szemben az állammal való együttműködés híve volt. Már rövidesen a beiktatását követően, szeptember 9-én találkozott a Nagytapolcsányban tartózkodó Masaryk köztársasági elnökkel, ahol megbeszélést folytatott vele, majd Prágába utazott.³⁶ Bár a beiktatáson nem jelent meg, Gebé püspök szeptember 16-án kelt levelében kifejezi az együttműködés reményét Beszkid Antonnak, Kárpátalja kormányzójának. A szeptember 25-én kelt válaszában a kormányzó köszönti az új püspököt és kijelenti, hogy a püspök számára fontos ügyekben benne együttműködő partnerre találhat.³⁷

A következő hónap novemberében ismét Prágában tartózkodik, hogy személyesen nyújtsa át az illetékes minisztériumokban a memorandumát, melyben további állami támogatás biztosítását kéri a papság részére az eltörölt koblina helyett.³⁸ Végül 1925. március 19-én maga is hajlandó volt letenni a hűségesküt Antonín Rozsypal alkormányzó előtt, akivel nagyon jó viszonyt alakított ki, és nem keveset köszönhetett neki, hisz nagyon sokat segített céljai elérésében.³⁹

Már szolgálatba lépését követően törekedett Gebé Péter püspök annak a szakadéknak a betömésére, ami hívek és a papság között tántogott. Ennek a szakadéknak a felszámolására egy módot látott, az intenzív pasztorációt, amely elsősorban a személyes jelenlétben nyilvánul meg. Ezért amikor csak lehetősége volt mindig mindenhova elment, ahova hívták, sőt még oda is, ahova nem. Működését egy grandiózus célkitűzéssel kezdte. El akart jutni az egyházmegye minden, több mint

35 Душпастьрь, I. évfolyam (1924. szeptember), 346-347.

36 Благовѣстник, IV. évfolyam (1924. október), 258.

37 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения

38 Душпастьрь, II. évfolyam (1925. január-február), 68.

39 Fedinec Cs.: i. m. 138.

háromszáz, parochiájára. Az egyházmegye hivatalos sajtóorgánuma, a Duspasztir (Lelkipásztor) beszámolóí szerint működésének első esztendejében összesen 120 paróchián járt, volt amelyikben többször is. Ez nem kis teljesítmény volt a hatvanegy éves főpásztortól.

Szinte legelső intézkedései között papjai számára is előírta, hogy lelkiismeretük terhe mellett minden vásár- és ünnepnap tartsanak szentbeszédet, és felhívta a figyelmet a hitoktatás fontosságára is, különösen azokon a helyeken, ahol nincs sem egyházi, sem állami iskola.⁴⁰

A görögkatolikus egyház megújulása lelki újjászületést is feltételezett. Gebé püspök 1926-os újévi üzenetének címe, és mintegy püspöki programja, ez volt: „*Instaurare omnia in Christo*” – vagyis „*Mindent megújítani Krisztusban*”. Az első világháborút követő demoralizáció, bizalomhiány, szakadás és hitelenség szerinte új eszközöket igényel. Ebben a körlevélben ismerte el először, hogy a legnagyobb veszélyt a kommunista agitáció jelenti. Sajnálattal konstatálja, hogy míg a hívek püspöki körútja során nagy szeretettel, virággal kidíszített kapukkal fogadták, addig az 1925-ös választásokon a kommunisták mellett tették le voksaikat. A püspök ismételten felszólította papjait, hogy ezeknek a sebeknek csak egyetlen gyógymódja lehetséges, az intenzív pasztorizáció.

„*Elmúltak azok az idők, amikor a hívők közösségét az egyházközségi irodából lehetett „irányítani”. Ma már nem elég, ha a pap csak „teljesíti a kötelességeit”, ahogy eddig szokás szerint figyelmeztették, ha panaszt tettek rá, és nem érte semmilyen szigorú kánoni büntetés...*

...Ma már nem elég csak prédikálni és az iskolában hittanórát tartani. Ma a legszebb prédikációnak a pap életének és tevékenységének kell lennie, a népek apostolának interpretációja nyomán, hogy ő legyen: *omnium omnia.*”

A püspök elismerte, hogy a repozíciós folyamatok során nem elég csak a bírósági fórumokra támaszkodni, hanem mindent egy lelki megújulással kell kezdeni, hisz a harc elsősorban a lelkekért indult meg, és ehhez elengedhetetlenek a lelki eszközök. Ennek egyik formája volt az egyházközségi missziók megszervezése, amit a bazilita atyákra bízott.⁴¹

Ennek az újjászületésnek hathatós eszköze lett az egyházközségi népmissziók tartása, amelyek megszervezésébe a baziliták után, nem sokkal később a redemptoristák is bekapcsolódtak. Az első ilyen missziót Gøj-

40 Душпастыр, I. évfolyam (1924. november), 463-465.

41 Душпастыр, III. évfolyam (1926. január), 10-13.

dics Péter, Polikarp Bulik és Sztepan Resetiló atyák tartották az ugoicsai Feketeardóban, 1924. május 24 és 29 között.⁴²

A paróchusoknak két-három hónappal a misszió tervezett időpontja előtt kellett jelentkezni a bazilita igumennél vagy a redemptorista atyáknál. A jelentkezéshez csatolni kellett egy bő jelentést az egyházközség életéről, melyben vázolni kellett többek között a skizmatikusok helyzetét, a hívek erkölcsi állapotát, az egyházközség körülményeit a misszió tartására vonatkozólag. A missziós hét előtti vasárnapokon fel kellett készítenie a papoknak a híveket a misszióra, és értesíteniük kellett a szomszédos egyházközségeket is. Általában szombaton kezdődött és csütörtökön végződött a misszió, minden nap négy prédikáció hangzott el különböző témákban, különböző szertartásokon. Fontos volt az gyermekek és ifjúság bekapcsolása is. A missziós atyák folyamatosan gyóntattak és áldoztattak, majd az utolsó napon a felállították a missziós keresztet. Érdekes hagyomány a megtisztulást jelképező szenteltvízzel való meghintés is, ami mindennapos program volt. Ma is igen kedvelt rítus ez a kárpátaljaiak körében.⁴³

Statisztikai adatok szerint a bazilita atyák 1924 és 1932. október 30. között összesen 110 missziót és 132 rekollekciót tartottak, melyen 1675 prédikáció hangzott el és 112 960-an részesültek az eukarisztia szentségében.⁴⁴

Gebé Péter már hivatalába lépése előtt is szíven viselte a hitoktatás ügyét, és első intézkedései között a papság figyelmét is a hitoktatás fontosságára irányította.⁴⁵ Látva a papok hanyag hozzáállását 1927-ben egy teljes körlevelet szánt az ügynek, ugyanis úgy vélte, hogy a kommunizmussal, a skizmával és az istentelenséggel már egész kicsi korban fel kell venni a harcot, és ennek legjobb módja lehet a rendszeres hitoktatás, mert amilyen a fiatalság, olyan lesz a nép is. A skizma és az istentelen tanok terjedésének az okát abban látta, hogy a nép nincs tisztában még alapvetően sem a saját hitével, ez a lelkiismeretes hitoktatás hiányának következménye.

A püspök szerint a hitoktatásnak kovászként kell működni, hisz a gyermek által a felnőttekre is lehet hatni. Nem elég, ha az csak a templomban történik, mert nem mindenki van ott. Viszont az iskolában minden gyerek ott van, ezért a legfontosabb feladat az iskolai hittan

42 Рекар А.; i. m. 316-317.

43 Душпастырь, II. évfolyam (1925. június), 280-282.

44 Календарь Благовѣстника 1933. VII. évfolyam (1932), 73.

45 Душпастырь, I. évfolyam (1924. november), 463-465.

megszervezése. A püspök, felhívva hitoktatás fontosságára figyelmet, a következőket rendelte el: 1. Heti 2 óra hittanóra kötelező megtartása; 2. A tanulókat évente négyszer szentgyónáshoz és szentáldozáshoz vezetni; 3. Terjesztetni az Szent Cirill és Metód illetve az Imaapostolság mozgalmát; 4. Megtanítani őket az alapvető imádságokra; 5. Külön Szent Liturgiát és prédikációt tartani a számukra; 6. Ellenőrizni a templomba járást; 7. Templombavezetés ünnepén megáldani a gyermekeket, amikor is meggyónnak és megáldoznak a szülőkkel együtt, legyen ez egy iskolai ünnep; 8. Személyes felkészítés az első gyónásra és szentáldozásra; 9. Távol tartani tőlük mindenféle egyházellenes hatást; 10. Tartani a kapcsolatot az iskolát végzettekkel is. Továbbá a püspök előírta, hogy rendszeres jelentést tegyenek az Egyházmegyei Hatóság felé a hitoktatás helyzetéről.⁴⁶

Miután hosszú időt töltött el Gebé Péter püspök korábban a papnevelésben rájött, hogy erős, hithű és odaadó papságot csak a papnevelés útján tud létrehozni. Működésének kezdetén egy szinte üres szemináriumot vett át. Az ungvári várban működő szemináriumban 1924-ben csak mindössze 26 kispap készült a papi hivatásra.⁴⁷ A püspök látta, hogy ilyen létszám mellett nem igen fog tudni utánpótlást biztosítani az egyházmegye közel 320 paróchiájára, ezért működése során a papnövendékek létszámának növelésére törekedett.

Ahhoz hogy megfelelő számú utánpótlás legyen, ahhoz biztosítani kellett a megfelelő körülményeket is. A csehek, mint mindenütt, itt is meghúzták a nadrágszíjat. A szeminárium 1922-es költségvetésében közel 250 ezer koronás hiány mutatkozott. Az állam a 240 ezer koronás éves költségvetésnek csupán a felét állta azzal, hogy kifizette a teológiai tanárok bérét.⁴⁸ A püspök 1925-ben megpróbálta elérni Antonín Rozsypal alkormányzónál, hogy a szeminárium időnkénti segélyek helyett rendszeres támogatásban részesüljön.⁴⁹ Természetesen a püspök ez irányú kérése is süket fülekre talált, mivel az ellenkezett a csehek egyházellenes politikájával.

A püspöknek más megoldás után kellett néznie. Kénytelen volt megadóztatnia a működő lelkészeket, illetve az egyházközségeket. Minden papnak évi 100, a paróchiáknak 30, a filiáknak 20 koronával kellett hozzájárulnia szeminárium fenntartásához. Sajnos ezeket a pénzeket nehéz

46 Душпастырь, IV. évfolyam (1927. május), 242-246.

47 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения 1676.

48 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения 1340.

49 ДАЗО. Фонд 151., Опись 7., Единица хранения 2038.

volt behajtani mind a papok, mind a hívek nehéz anyagi körülményei miatt, 1930-ra a szeminárium adóssága elérte 325 ezer koronát. A lelkészek közel 70 ezer, az egyházközségek 27 ezer koronával tartoztak. A püspöknek ismét a papsághoz kellett fordulnia. Emlékeztette őket, hogy a szeminárium volt az alma materük, aminek köszönhetően sikerült elérniük azt a megtisztelő pozíciót, amelyben most vannak. Kénytelen volt szigorúan fellépni a tartozók ellen, büntetéssel fenyegetve meg azokat, akik szeptember 1-ig nem fizetik be tartozásaikat. Továbbá gyűjtést rendelt el Szent Miklós ünnepére. Kérte, hogy a jobb termőfölddel rendelkező egyházközségek gabonával is segítsék a szeminárium fenntartását. A papnövéndékeket is fizetésre kellett köteleznie, minden kispapnak évi 100 koronát kellett fizetnie bútorhasználat címén az 1930/31-es tanévtől kezdődően, illetve 50 koronát havonta. Megbízta Marina Gyula vice-rektort, hogy további memorandumokat készítsen elő, amikkel melegen lehetett tartani a szeminárium ügyét az illetékes minisztériumoknál.⁵⁰

A nehéz anyagi körülmények ellenére folyamatosan növekedett a papnövéndékek létszáma. Az amerikai görögkatolikusok püspöke, Takács Bazil 1930-ban 13 papnövéndékét küldte Ungvárra tanulni, ezzel a kispapok létszáma az ungvári szemináriumban már több mint 80 fő volt.⁵¹ Az elvesztett négy budapesti és két esztergomi ösztöndíj helyett a tehetségesebb papnövéndékek 1927-től a prágai szemináriumban nyertek elhelyezést.⁵²

A püspök már a működése kezdetén felismerte, hogy szinte semmit nem ér az a sok memorandum, tiltakozó levél, amit különböző állami hivataloknak, minisztériumoknak küldött a skizma erőszakos terjedése, törvénytelenége, vandalizmusa ellen protestálva. Hiába számolt be közel két oldalas levélben 1924. október 24-én Beneš miniszter úrnak a cseh hivatalok törvénytelenégeiről, és hiába kérte a miniszter segítségét.⁵³ Tudta, hogy ezek a törvénytelenések nem valósulhatnak meg az ő tudta és támogatása nélkül. Rájött, hogy a jelenleg regnáló hatalomra csak a közvélemény nyomásával tud hatni, ezért Nyárádi Dénes eperjesi adminisztrátorral közösen 1925 februárjában létrehozta a Központi Hitvédelmi Irodát (ruszinul: Центральна Канцеларія Оборони Вѣры, rövidítve: ЦКОВ), melynek Ilniczky Sándor szentszéki jegyzőt bízta meg.⁵⁴ Az Iroda tagjai voltak: Sztojka Sándor, Selykó Viktor, Zselt-

50 Душпастьрь, VII. évfolyam (1930. augusztus-szeptember), 207-209.

51 Душпастьрь, VII. évfolyam (1930. október), 287.

52 Душпастьрь, IV. évfolyam (1927. november), 542.

53 ДАЗО, Фонд 151., Опись 7., Единица хранения 1530.

54 Душпастьрь, II. évfolyam (1925. március), 101-102.

vay Viktor, Chira Sándor, Boksay Emil, Petrik Jenő és Jaczkovits János ügyvéd.⁵⁵

Az Iroda elsődleges feladatai közé tartozott, hogy összehangolja a skizma ellenes munkát. A legfőbb cél az volt, hogy a közvélemény széles körben tudomást szerezzen a pravoszlávok garázdálkodásáról, törvénytelenül elfoglalt templomokról, egyházi ingatlanokról. Ehhez a csehszlovák országos sajtót vették igénybe, ahová rendszeresen írtak tényfeltáró cikkeket, leginkább a katolikus elköteleződésű „Lidovich Listech” – ben, a Csehszlovák Néppárt lapjában jelentek meg ezek, de ugyanúgy felhasználták erre a magyar sajtót is, a „Prágai Magyar Hírlap”-ot és az „Új Közlönyt”. Az Iroda feladata volt, hogy összehangolja ezt a sajtóhadjáratot, részletes beszámolókat, cikkeket várt a papságtól. A csehszlovák sajtó után az európai sajtóhoz is fordultak, hogy feltárják a törvénytelenégeket.

A sajtó használata mellett a másik fontos eszköz az irodalom volt. Sorra születtek apologetikus művek, pamfletek. A papságot is ellátták megfelelő mennyiségű irodalommal, hogy azokat is fel tudják használni a hitvédelem céljából, illetve elkészítették a görögkatolikus egyházba történő visszalépést kérvényező formanyomtatványt is, amit 1931-ig háromszor kellett újranyomtatni több mint ezer példányban. A Központi Hitvédelmi Iroda két év alatt több mint 40 ezer brosúrát osztott szét az emberek között.⁵⁶ Az Iroda tevékenységéről tájékoztattak az egyházmegye hivatalos lapjában a Duspasztírban és Blahovisznikben is, ahol rendszeresen beszámoltak a skizmatikusok tevékenységéről is, sokszor maró gúnnyal. A Blahovisznikben az ennek szánt fejezetnek a címe is sokatmondó: Изъ схизматичко-большевицкаго раю – A skizmatikus-bolsevik menyországból...

A Hitvédelmi Iroda tevékenysége mellett a püspök is folytatta a maga harcát a csehszlovák kormányzattal. Rendszeresen járt Prágában és maga is megpróbálta kieszközölni a törvényes intézkedéseket, hogy végre létrejöjjön Kárpátalján a vallások konszolidációja. A közvélemény nyomása és a püspök erélyes fellépése eredményre vezetett. A csehszlovák törvényhozás 1926. május 9-én elfogadott törvénye szabályozta a különböző felekezetek közötti kapcsolatot. Bár Sztojka Sándor magyarázata szerint a törvény lényegesen nem tér el az eddig hatályos magyar

55 Благовѣстник, 12. szám, V. évfolyam (1925), 184.

56 Pekar A.: i. m. 316.

törvényektől a cseh hatóságok mégis szívesebben kezdték alkalmazni azt.⁵⁷

A törvény alapján legtöbb esetben a munkácsi egyházmegye jogi útra terelte az elfoglalt templomok és ingatlanok ügyét. Már 1925 végére 8 egyházközség templomát és ingatlan vagyonát sikerült visszaszerezni a pravoszlávoktól, de ugyanekkor még 43 helyen voltak pravoszláv kézen templomok, parochiák vagy iskolaépületek.⁵⁸

A következő évtől látványosan megváltozott a csehszlovák politika hozzáállása is. Jellemző az a cinikus magatartás, amit a skizmatikus mozgalom nagy támogatója Eduard Beneš külügyminiszter tanúsított. Már 1926-ban úgy nyilatkozott, hogy elhibázott lépésnek tartja mind az ukranizációt, mind a moszkvai pravoszlávia támogatását.⁵⁹

Az egyházi épületek átadása sem ment zökkenőmentesen. Csak egy példa erre a rahói templom visszavétele, melyről Danielovics István helyi lelkész számolt be a Blahovisznik hasábján keresztül. A beszámoló szerint a visszavételhez kivezenyelték a cseh zsendárokat, amikor be akartak menni a templomba a pravoszláv sekrestyés félreverte a harangokat. Ennek hallatára összesereglett a nép és verekedés tört ki, amit csak karhatalmi erővel sikerült megfékezni. Szemtanúk szerint a pravoszlávok készültek az akcióra, hisz a templomban köveket, baltákat, különböző vasakat halmoztak fel, hogy erőszakkal akadályozzák meg a templom visszavételét.⁶⁰

A görögkatolikus papság a koblina és a rokovina elvesztésével anyagiilag bizonytalan helyzetbe került. A tanügyi referátus 1924. március 21-én kelt határozatával az eddigi segélyezési rendszer átalakítását kezdeményezte, mi szerint a papság részére havi 240 koronás segélyt utalt ki.⁶¹ Ez az összeg nem volt egy kimagasló juttatás, viszont a papság anyagi helyzetét valamilyen szinten stabilizálta. Az új püspök tervei között szerepelt, hogy papjai számára biztosítsa megfelelő körülményeket, ugyanakkor tudta, hogy a vallási harcok miatt pattanásig feszült közhangulatban a koblina és rokovina nem lehet megoldást, ezért azok kiesése miatt egy olyan törvényi keretek között szabályozott rendszer kialakítására törekedett, ami biztosítani tudja a kiesett jövedelmek állami kompenzációját.

57 Душпастьеръ. II. évfolyam (1925. június), 274-280.

58 Душпастьеръ. II. évfolyam (1925. október), 401.

59 Благовѣстник. VI. évfolyam (1926), 76-77.

60 Благовѣстник. VI. évfolyam (1926), 46-47.

61 Душпастьеръ. I. évfolyam (1924. április), 182.

Már a működése kezdetén, 1924 novemberében Gebé püspök Volosin Ágoston kíséretében Prágában jár, hogy az illetékes minisztériumoknak átadja memorandumát, melyben a koblina és rokovina további anyagi kompenzációját kéri.⁶² A püspök törvényi szabályozást sürgetett, és megelégedettséggel fogadta, amikor a csehszlovák parlament végül is 1925-ben tárgyalni kezdett az ügyről, erről így nyilatkozott a cseh nyelvű Podkarpatske Hlasy lapban:

„Megelégedettséggel értesültem a kedvező hírekről, ami az új elszámolást illeti. Ha ez valóban bevezetésre kerül, akkor megoldódik egyházam egyik legnagyobb problémája. Már a magyar kormányzat idején a koblina eltörlésére törekedtünk. Sajnos ezek a tárgyalások elhúzódtak egészen a háborúig.

Személy szerint én mindig is ellene voltam a koblina intézményének, mivel ez az egyházfenntartási forma szociálisan igazságtalan volt. A koblina eltörlése sok, papság és a hívek közötti, problémát fog megoldani. És akkor a papság még hatásosabban lesz képes az emberekért és az országért dolgozni. Meg vagyok róla győződve, hogy ez új megállapodás eredményeket fog felmutatni itt Kárpátalján is.

A felszentelésem után rögtön a koblina és a rokovina beszüntetésért kezdtem el dolgozni, mivel bebizonyosodott, hogy az inkább káros, mintsem hasznos a papságom számára. Az Elnök úrhoz saját magam nyújtottam be részletesen kidolgozott kérelmet, amelyben kértem őt, hogy legyen szíves a munkáját arra irányítani, hogy minket a koblina terhei alól felszabadítson. Örülök, hogy a petícióimat és beadványaimat figyelembe veszik.

Ki kell emelnem azt, hogy ez a segítség az utolsó órában érkezett. Meg kell értenünk, hogy a papjainknak, és főleg azoknak, akik nagycsaládosok, nincs más jövedelmük, aminek következtében nagyon szegények és szenvednek. De Istennek legyen hála, ez a szomorú szituáció orvosolva lesz.”⁶³

A törvény igen hamar még 1926. június 25-én elfogadásra került, amely visszamenőleges hatállyal 1926. január 1-ig rendezte volna a papok kongruális jövedelmét a szolgálatban eltöltött évek alapján. A tervzet szerint, 35 szolgálati év után lehetőség lett volna nyugdíjba vonulni, a nyugdíj összege megegyezett volna a pap akkori fizetésével. Ugyancsak rendezni kívánta a papözvegyek és árvák ellátását is.⁶⁴ Tényleges életbelépéséhez szükséges magyarázatra még közel más fél évet várni kellett. Folyamatos tárgyalások után, amelyen az egyházmegyét Volosin Ágoston képviselte, csak 1928 januárjában került nyilvánosságra a tervzet. Viszont megkezdték folyósítani az előlegeket.

62 Душпастырь. II. évfolyam (1925. január-február), 68.

63 Pekar A.: i. m. 309.

64 Душпастырь. III. évfolyam (1926. június), 335.

A törvénytervezet szerint egy pap 9000 korona éves kongruára számíthatott, ezenfelül, ha kettőnél több gyermeke volt akkor további 1800 korona családi pótlékot kapott, ha rendelkezett valamilyen egyházi címmel, az további 2 vagy 4 ezer koronát jelentett. A pap szolgálatban eltöltött ideje után is számoltak jövedelem kiegészítést, minden 3 év 972 koronát jelentett. Egy húsz éves szolgálati idővel rendelkező 3 gyermekes pap 16 632 korona éves jövedelemre számíthatott a képlet szerint, a kezdő fizetés 9 972 korona volt.⁶⁵

Nem volt egyszerű ennek a támogatási rendszernek a kiharcolása a törvény megjelenése után sem. A csehszlovák kormányzat szerette volna elérni, hogy a kongruális juttatások mellett az egyházközségekben önkéntes adózási rendszer jöjjön létre. Jogosan váltotta ki a papság és a hívek tiltakozását ez a törekvés, mivel az nem az egyház-finanszírozás kérdését kívánta megoldani, hanem újabb éket szeretett volna ütni a papság és a hívek közé.⁶⁶

Gebé püspöknek nem sikerült elérnie, hogy megoldódjon teljesen egyházi közoktatás helyzet, csak kántortanítók koblina-rokovina kártérítését tudta kicsikarni, de azt is faramuci módon oldotta meg a cseh hatóság 1930 végén. Kiutalt 300 ezer korona kártérítést, de csak abban az esetben vehették fel, ha kántortanítók elfogadják, hogy ezzel végleg kárpótolták őket, mikor ez az összeg csak 1926 végéig biztosította volna a tisztas kárpótlást. Természetesen a tanítók egyesülete nem fogadta el ezt a jogtalanságot.⁶⁷

A Csehszlovákia és a Szentszék között létrejött modus vivendi szerződés aláírását követően szinte azonnal megindult a munka, hogy előkészítsék a végrehajtáshoz szükséges tervezeteket. A munkácsi egyházmegye részéről, 1928. július 16-ra el is készült a modus vivendi kapcsán, az nunciátúra részére benyújtott tervezet, melyet Suba György delegátus vezető neve fémjelez.⁶⁸

Az egyházmegye több fontos területen szeretett volna eredményeket elérni. A legfontosabb volt koblina-rokovina megváltás ügye, a másik fontos kérdés az elvesztett Tapolcai apátság rekompenzációja, ugyanis ez volt a püspökség fő anyagi bázisa a magyar uralom alatt. A püspöki kinevezéskor Beneš külügyminiszter ígéretet tett, hogy a cseh kormány évente 120 ezer korona javadalmat biztosít az új püspöknek. A csehek

65 Душпастьрь. V. évfolyam (1928. január), 5-9.

66 Душпастьрь. V. évfolyam (1928. január), 5-9.

67 Kárpáti Figyelő. II. évfolyam (1931. február 15.), 2.

68 ДАЗО. Фонд 151., Опись 13., Единица хранения 841.

jó szokásához híven évente, külön kérésre 24 ezer koronát biztosított az állam, ezen felül még 12 ezer koronát utal ki a főpásztor részére, annak a juttatásnak a címén, amit még a magyar állam fizetett, amikor még rendelkezett a püspök a Tapolcai apátsággal.⁶⁹

Az egyházmegye szerette volna elérni a földreformmal elvesztett egyházi földek, többek között a koncházai székesegyházi birtok, kárpótlását is. Rendezni kívánta a kanonok javadalmazását, a szeminárium, a tanítóképzők fenntartásának finanszírozását, illetve az egyházi iskolák helyzetét is. Megoldatlan volt az esztergomi érsek metropolitai joghatósága is, amit az még mindig gyakorolhatott a kánonjog szerint.⁷⁰

A cseh kormány azt szerette volna elérni, hogy a Szentszék a delimitáló bullák kiadásával szentesítse a békediktátumban meghatározott határmódosításokat. Ugyanakkor 1929-ben már az is a követelések közé tartozott, hogy a püspök belemenjen a munkácsi egyházmegye mintegy 70 paróchiájának az elcsatolásába, amelyek nem a Podkarpatska Rus, hanem Szlovenszko területén vannak.⁷¹ A püspök természetesen nem egyezett bele ebbe a gyanús üzletbe, ami Ruszinföld területének végleges megcsonkítást eredményezett volna. Sok más kérdés mellett a területrendezések sem oldódtak meg egészen 1937-ig, amikor is a munkácsi egyházmegye megkapta a „*sui iuris*” – státuszt, illet az egyházmegyei határok is módosultak.

Gebé Péter a munkácsi püspöki székben messzemenően túlteljesítette azokat a feladatokat és célkitűzéseket, amiket a munkácsi egyházmegye érdekei, és a Szentlélek kiválasztó ereje elvárt tőle. Püspökségének alig hét éves időszaka alatt sikerült széllal szemben fejlődő pályára állítani a munkácsi egyházmegyét, mindenféle szinten. Egy olyan egyházat hagyott hátra utódainak, amely képes volt fennmaradni, és az egyetemes egyházat lelki kincsekkel gazdagítani még a negyven éves kommunista egyházüldözés időszaka alatt is. Köszönhető mindez a püspök előrelátásának, modern egyházi gondolkodásának, bölcsességének és providenciális jellemének.

A hol erősebben, hol gyengébben fújó szembeszélben sikerült elérni, hogy a görögkatolikus hívek között nem terjedt tovább, és bizonyos mértékben vissza is szorult a pravoszlávia. Mindezt hosszú és türelmes munkával sikerült csak véghezvinni.

69 ДАЗО. Фонд 151., Опись 13., Единица хранения 842.

70 ДАЗО. Фонд 151., Опись 13., Единица хранения 841.

71 ДАЗО. Фонд 151., Опись 13., Единица хранения 842.

Ezek az eredmények hosszú időre meghatározták a munkácsi egyházmegye jövőjét. Az egész világ előtt nyilvánvalóvá vált, hogy van létjogosultsága a görögkatolikusságnak itt a Kárpátok tövében. Ha nem lett volna Gebé Péter püspök az I. világháborút követően a munkácsi egyházmegye történetében, akkor ma talán egy maroknyi kis csoport vallaná magát görögkatolikusnak Ukrajna Kárpátontúli területén. Nem kis érdeme van abban, hogy pár év alatt növekedésnek indult az a mag a verhovinai parasztoktól kezdve, a formálódó ruszin intelligencián át, egészen az alföld magyarjainak szívéig, amit a görögkatolikus identitás jelent. És nem kis érdeme van abban sem, hogy püspöksége idején egy olyan papi generációt sikerült nevelnie, amely később a kommunista üldöztetések idején akár a vértanúságot is vállalni tudta.

Az időszak összetettsége és az anyagok rendezetlensége miatt még sok kérdés megválaszolatlan maradt ezzel az időszakkal és Gebé Péter püspökkel kapcsolatban. Ilyen kérdések például azok, hogy milyen kapcsolatban állt a csehekkel, és milyen volt a viszonya a galíciai ukránokkal, milyen is volt a tényleges hozzáállása a magyar görögkatolikussághoz, hogy sikerült viszonylag rövid idő alatt visszaszerezni a görögkatolikus egyház lefoglalt ingatlanait, milyen tervei és elképzelései voltak a Gebé püspöknek a munkácsi egyházmegye jövőjére vonatkozólag. Ezeknek, és még sok más egyéb kérdések is, a megválaszolás nem lehetetlen, de ez viszont már a szakképzett egyháztörténészek feladata.

Az I. világháború következményei a romániai magyar görögkatolikusok¹ szemszögéből

PALLAI BÉLA

Egy rövid történelmi áttekintés keretén belül, valamint a korabeli román sajtóvisszhang segítségével vázolom a korabeli helyzetet. Majd a Hajdúdorogi Egyházmegye központjától távol eső egyházközségek létének bemutatása következik, azokon a partiumi és erdélyi részeken, ahol sok, más, olykor többségben lévő, vallási felekezet volt jelen. Olyan helyzetet kell figyelemmel kísérni, ahol nem egyszerűen a nyelvi sajátosságok adta különbözőség, hanem a liturgikus szertartások keretén belül megélt vallásosság buzgó őrzése és a hozzá tanúsított ragaszkodás okozott konfliktusokat. A székelyföldi külhelynökség léte is szorosan ide csatlakozik. Végezetül pedig a lecsatolt részek helyzete kerül bemutatásra.

A Hajdúdorogi Egyházmegye létesítése román szemszögből

Időrendi sorrendben még a háború előtt vagyunk. Sőt még a Hajdúdorogi egyházmegye hivatalos felállítása sem történt meg. A Keresztény Kultúra (Cultura Creștină) balázsfalvi, havonta megjelenő folyóirat 1912 május 10-én megjelent számában tisztázás címen arról tudósít, hogy ha létrejönne az új magyar görögkatolikus püspökség, kétségkívül erős csapás lenne a román görögkatolikus egyházra nézve, még akkor is, ha az akkori érseki provincia érintetlen maradna. Az egyes parókiáknak a tervezett leválasztásával a szétdarabolás még súlyosbítaná ezt az üteget.² A romániai görögkatolikus egyház által nem várt vatikáni döntés

-
- 1 Romániai magyar görögkatolikusok: a mai magyar-román határ, román oldalán élő, magyar görögkatolikus hívek.
 - 2 Cultura Creștină. 1912. május 10. 251.

azonban megszületett. Az augusztusi híradások első sora közli a hírt, mi szerint „*A hajdúdorogi magyar püspökség megalakult.*”³ S ezt oly fájdalmas szomorúsággal teszi, hogy a címben a „*gyűlöletes bulla kibirdetése után*” kifejezéssel él, kifejezve azt a reménytelen ellenpróbálkozást, amit sem a gyulafehérvári nagy kongresszus,⁴ amelyen 20000-es létszám bizonyította a román nyelvhez és Rómához való töretlen kötődést, de egyházuk nagy előjáróinak sem sikerült megakadályozni. 83 parókia került ki a román görögkatolikus egyház kezéből. „*Mérgező tövis*”, mely kínzó fájdalmat okoz és addig nem ismert keserűség volt ez a román egyház számára. Két és fél hónapig állandó téma ez a román sajtóban, amelyben jót és rosszat (pozitívumokat és negatívumokat) párhuzamosan olvashatott az akkori olvasó. Ezen belül más két téma köré is csoportosult a megjelent információáradat. Egyrészt azokat az okokat tárgyalta, amelyek sikertelen próbálkozásokat tartalmaztak a román egyház részéről, másik oldalról pedig arra a kérdésre keresett választ, mit kell tenni a bulla kibirdetése után.

A negatív visszhangok között még olyat is találunk, amelyben a nagyváradi püspököt a rossz nyelvek ámulással vádolják, mi szerint ígéretet kapott püspökségének javadalmi érintetlenül hagyására, valamint a szamosújvári püspöknek a magyar kormánytól kapott anyagi támogatást vették ámulásnak. A vádaskodások sora nem szűnt meg, mindamellett, hogy egynek sem bizonyosodott be a megalapozottsága. A román görögkatolikus egyház nézőpontját tekintve ezzel a lépésével Róma ropant nagy hibát követett el. Nagy jelentősége volt viszont annak, hogy mit lehet ezek után tenni. A románok abban bíztak, hogy a gyulafehérvári nagygyűlés 50 tagú bizottságának határozatából, amiből határozottan érthető egyfajta erős békétlenség, a bécsi nunciusnál keresnek jogorvoslatot. Az összes akadály és veszély elhárítása, ami a román oldalt érintette, rejtegetett némi reményt, de már a főpásztorokat sem lehetett felelőssé tenni. A közvélemény azt mutatta, hogy ha már Rómánál nem lehet közbelépni és a bulla Romániára vonatkozó részének változásait nem lehet kieszközölni, a hívek továbbra sem veszítik majd el hitüket, legfeljebb új román parókiákba tömörülnek. Ha pedig Róma a saját nyelven végzendő liturgikus nyelvet is szem előtt tartja nem fog ellenkezni, ha a románok ugyanezen ürügy kapcsán újra román parókia kebelében imádkoznának a számukra érthető nyelven. Ha pedig ezt

3 Cultura Creștină. 1912. szeptember 10. 385.

4 Tulajdonképpen a magyar egyházmegye felállítása elleni tüntetést célozta. Vö.: Cultura Creștină 1912.06.10.,

sikerül elérni, akkor csak azokat a híveket veszítik el akik amúgy sem voltak az övéik, de megmentettek 30-40 ezret. „*Ha pedig visszaszereztük ezeket, ... nem veszítettünk semmit!*”⁵ – olvashatjuk az akkori vigasztalást. Zárszóként a havilap közli teljes egészében és eredetiben a bulla latin szövegét – természetesen román fordítással – majd néhány dogmatikus, jogi, liturgikus és történelmi magyarázatot is csatol.⁶

Romániai magyar görögkatolikus parókiák a kárpátok gyűréjében

A még szervezés alatt álló magyarországi egyházmegye – nem elég, hogy ellenszenvre talál az erdélyi⁷ egyházak részéről – a püspökség létesítéséhez szükséges, Rómától kapott parókiákat is elveszíteni látszik, ugyanis a háború végeztével a földrajzi feldaraboltság az egyházmegye határait is súlyosan érinteni fogja. Az időközben csillapodni látszó román-magyar ellentét újból fellángolt, amikor kiderült, hogy román kéz is vétke a debreceni tragédiának, amely püspököt, nemzetet egyaránt érintett, célzottan „*később a világháború első ütközetének tartották.*”⁸ A háború mégjobban megnehezítette a püspökség életét: fontos kérdésekben a Szentszékkal való értekezés lehetetlen volt, a székelyföldi egyházközségek részére – a központi egyházi szervekhez való nagy távolság és a folyamatos elszegényedés miatt – külön gyűjtéseket kellett eszközölni,⁹ nem utolsó sorban pedig már csak az imádság segített az elszakított testvéreken, mivel a trianoni csonkítás következtében a liturgia ekténiái is az elveszítettekért szóltak.¹⁰

A fegyverszünet sajnos nem könnyen vetett véget a háborúnak. A határok két oldalán állók elleszenve jó tápatlajt talált a magyarság és az „*utódállamok*” nemzetiségei közötti ellentétben. Ez nemcsak politikai téren éreztette a hatását, de az egyházi berkekben is, és az elidegenedés mind jobban erősödött. Egyes egyházközségek önkényesen kimondták a Hajdúdorogi Egyházmegyétől való elszakadásukat. A román csapatok a

5 Cultura Creștină 1912. szeptember 10. 390.

6 Cultura Creștină 1912. szeptember 10. 390-411.

7 Erdély

8 Pirigyi István: A debreceni bombamerénylet. Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma 1999. Nyíregyháza 1998. 65.

9 Hajdúdorogi Egyházmegyei Körlevél V. (1917) 3903/1917

10 “Elrendelem tehát, hogy június 4-én délután 4 órakor egyházmegyém minden templomában az összes harangok szóljanak”, azt követően a liturgiában a „minden jó kérés” ekténiát mondják el idegenbe szakadt hazánkfiáért.” Hajdúdorogi Egyházmegyei Körlevél III. (1927) 1078/1927

magyarországi püspököt Debrecenbe hurcolták és arra kényszerítették, hogy mondjon le a románoktól kapott parókiákról. A Szentszék ezeket a nagyváradai püspök joghatósága alá rendelte, majd a székelyföldi külhelynökség parókiáit a fogaras-gyulafehérvári főegyházmegyéhez sorolták vissza, kezdetben mindkettő csak apostoli delegátusként kormányozva ezeket.¹¹ Mondhatni – jogosan vagy jogtalanul a történelem szolgáltatott igazságot a románoknak. A korábbi egyházjogi helyzet visszaállt. De közben a háború következménye, a népvándorlás, az elszegényesedés is rányomta bélyegét a változásra. A görögkatolikus magyarok tömegével kezdték elhagyni rítusukat és félve attól, hogy oláhoknak nevezik majd őket, a református vagy a római katolikus egyházhoz csatlakoztak. A hatóságok lábbal tiporták a lelkiismereti szabadságot és a vallásszabadságot, gyakori volt az erőszakos áttérítés, és a magyar nemzetiségű papok zaklatása.¹²

1920-ban „*a román királyság tudomásul vette és kész tényként elfogadta*”¹³ a román görögkatolikusokat, de mivel az ortodox vallás számított államvallásnak ezért csak megtúrták őket, a joghatóságuk alá tartozó magyarokat szinte nem is említik. Mondhatni elfelejtették őket, ami pozitív hatással volt a jóval későbbi kommunizmus időszakának kezdetén megjelenő üldözésre, ugyanis akkor pár évvel tovább működhetnek szabadon (1948-1953). 1922-ig pár parókia még Hajdúdorognál maradt, de végül a román uralom alá került parókiáknak, mindnek találtak helyet, ugyanis később a Szentszék új exarchátust létesített és ebbe rendelte azokat. Ezt követően a magyar püspök tudomásul vette a sajnálatos döntést, ugyanakkor fontosnak tartotta kijelenteni, hogy ezek az egyházközségek nem rutének, hanem kifejezetten magyarok.

1927-ben a Szentszéknek Romániával való konkordátuma végleg megpecsételte a romániai magyar görögkatolikusok sorsát. A tárgyalások fő kezdeményezői a görögkatolikusok voltak, ugyanis a magát kizárólagos román nemzeti egyháznak valló ortodoxia ott loholt a sarkukban, s igazolniuk kellett magukat ország-világ előtt.¹⁴ A görögkatolikus püspökök a magyar püspököknek 1941-ben küldött kiegészítő hozzászólásukban bevallották, hogy „*A közelmúltban sok kellemtelenségnek voltunk*

11 Pirigy István: A magyarországi görögkatolikusok története II., Nyíregyháza. 1990. 123.

12 Salaczg.: A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt, München. 1975. 55-57.

13 Timkó István: Keleti kereszténység, keleti egyházak, Budapest. 1971, 480.

14 Gergely Jenő: Az Észak-erdélyi görögkatolikus egyházmegyék jogállása és sérelmei 1940–1944. Magyar Egyháztörténeti vázlatok. V. 3–4., 84–85.

kitéve azért, mert katolikusok voltunk”.¹⁵ Radu Demeter nagyváradai görögkatolikus püspök szorgalmazására már jóval korábban megindultak az egyezkedések a konkordátum megkötése érdekében. Végül a Szentszék Nagybánya székhellyel felállította a máramarosi görögkatolikus püspökséget, majd ehhez csatolta a szireti apostoli kormányzó, a szamosújvári és a nagyváradai püspökök hajdúdorogtól származtatott paróchiáit és a székelyföldi valamint az eredetileg nagyváradai egyházmegyés, román területen lévő paróchiáit visszarendelte az anyaegyházmegyék joghatósága alá.¹⁶ A konkordátum mindenben inkább a románoknak kedvezett, biztosította a püspökök szabad tevékenységét, Rómával való kapcsolattartását és jogi személynek ismerte el az egyházi intézményeket és szerzetesrendeket.¹⁷ A magyarságukhoz ragaszkodó hívek kétszeresen is kisebbségi sorsban éltek. Görögkatolikus voltukat semmiképpen nem lehetett hangoztatni, mert még a népszámlálások alkalmával sem vették őket figyelembe, hisz „ha görögök, akkor csak románok lehetnek” megbélyegzés címén még számításba sem kerültek. Ekkor indult el az a folyamat, amelyben a rítusváltoztatás bizonyult a legmegfelelőbb védelemnek, mert magyarságukat nem adták fel és Rómához is hűek maradtak. Sajnos az őket szolgáló papoknak sem volt más lehetőségük. Egyesek elmenekültek, mások pedig hamarosan még a harangot sem volt kinek meghúzzák templomaikban, hisz az egyházközségek a kezdetben római egyházhoz történő egyéni átszivárgásokon túl, nemhogy tömegesen, de teljes egészével áttértek, bár ez sok előnnyel nem járt.

Egy másik fontos ok a naptárkérdés ügye volt. A görögkatolikus magyarok többsége vegyes szertartású, illetve vegyes vallású vidékeken élt. A Júlián-naptárról a Gergely-naptárra történő áttérés 1916 június 24-én megtörtént, de a háború kitörése miatt nem sikerült hatékonyan keresztülvinni. Ez a székely falvakban komoly gondot okozott a böjtök megtartása miatt is, de legfőképpen a latin naptárral nem egybeeső ünnepek megtartása, ami odáig fajult, hogy esperesi gyűlések témája lett és komolyan aggasztotta a hívő népet. Ugyanakkor Orománia területén a naptárreformot Rómához való közeledésnek minősítették.

15 Balázs András: Román uralom évei, 1919-1925, Dicsőszentmárton 1925. 337–338.

16 Pirigy I.: i. m. 124.

17 Lukács Imre: A görögkatolikusok helyzete erdélyben az első világháború után, Iustum Aequum Salutare VI. 2010/1., 70.

Székelyföldi görögkatolikusok

A Hajdúdorogi Egyházmegye felállításakor a tárgyilagosabb románok maguk is elismerték, hogy a hajdúdorogi püspökséghez csatolt vagy csatolandó hívek már nem románok. A Deșteptarea brassói hetilap így magyarázza ezt: *„ez a püspökség a magyar népnek csak védelmi és nem támadó intézménye akar lenni [...]. Ennek ellenére – állapítja meg – reánk, románokra nézve mégis bizonyos veszedelmeket rejt magában. A bekebelezendő hívek között nagyon kevés román van, mert a 35 székely parókián a hívek anyanyelve ugyanis magyar volt. Ha már az egyesült egyháznak 200 év alatt nem sikerült ezeket elrománosítani, úgy a jövőben sem sikerült volna.”*¹⁸ Az 1921-es agrárreform csak az ortodoxoknak kedvezett, a római, görögkatolikus és református egyházak vagyónának nagy részéről le kellett mondjon. A kisajátítás fájóan érintette a magyar egyházakat is. Ezen felül ott volt az erőszakos románosítás, amely a székelyföldi területeket érintette igazán, mivel arra ösztönözte a magyarokat, hogy Magyarországra telepedjenek.¹⁹ Az 1927-es konkordátum a székelyek helyzetét is rendezte, amit a román főpásztorok igen hamar, a magyar püspök által kinevezett espereseket elmozdításával végre is hajtott, bezárva ezzel a lehetőséget az újrakezdés előtt. A nagy távolság, de legfőképpen a rítusváltoztatás pecsételte meg sorsukat, s bár ma még akad halvány reményt dédelgető próbálkozás, úgy tűnik jelenlétük a görögkatolikuság történelmi színpadán ezzel a felvonással véget ért.

Hámori Péter Székely-oláh görögkatolikus sorstörténet címmel megjelent munkája egyike azoknak a leírásoknak, amiben jól dokumentáltan sikerül közreadni a székelyföldi görögkatolikuság helyzetét. Azért is említem meg, mert az itt közölt levelek alapján, amelyeket a nyíregyházi levéltár őriz, valós képet kapunk arról, mit jelentett a híveknek, az ott szolgáló papoknak az akkori helyzet, először a biztos tudat, hogy tartoznak valakihez és az nyelvükben is sajátjuk, majd a háború borzalmai, s végül az elrománosítás megaláztatásai, s ez végül vesztüket okozta.

Ha körbetekintünk a földrajzi területeken, a partiumi határvidék mentén dél felé haladva, érinve Nagyváradot, egészen Aradig, majd Marosvásárhelyt, a Székelyföldet, aztán nagy ugrással a máramarosi püspökséghez jutunk. Itt még ma is jelen van az a magyar görögkatolikus réteg, akik annak idején a hajdúdorogi egyházmegyéhez tartoztak. Nemcsak

18 Deșteptarea. 1912. július 8.

19 1918 és 1924 között 197 000 – zömében tisztviselő hagyta el Romániát. Vö. Erdély története. III. 1742–1743.

Székelyföldön harcoltak a megmaradásért, de olyan vidékeken is, mint például Arad vagy Brassó, ahol számottevő magyar közösség bízott abban, hogy a magyar görögkatolikus egyház átveszi őket, csak sajnos kicsúsztak a Vatikán látszögéből. Számos próbálkozásuk kudarcba fulladt, veszteségük nem egyoldalú, hisz legtöbbet a magyar görögkatolikuság veszített velük, a háború eseményei pedig még jobban megnehezítették helyzetüket. De amikor kellett ők is odaajánlották templomaik harangjai, amikor csapatok dúlták fel otthonaikat, s a háború az ő gyermekeiket is hadba hívta és nem adta vissza, a templomi imádságok, a temetési szertartások viszont akkor is abban a rítusban, hagyományban és magyar nyelven szólaltak meg, amibe beleszülettek és éltek.

A Hajdúdorogi egyházmegye 1914-ben

JANKA GYÖRGY

MTA-SzAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport

A Hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegyét I Ferenc József apostoli király 1912. május 6-án legfelsőbb kegyúri joga alapján állította fel, Szent X. Piusz pápa 1912. június 8-án „Christifideles Graeci” kezdetű bullájával kanonizálta. Az alapító bulla név szerint 162 egyházközséget osztott be az egyházmegyébe, melynek metropolitája az esztergomi érsek, székesegyháza a hajdúdorogi templom, liturgikus nyelve pedig az ógörög lett. Az alapításkor Papp Antal munkácsi püspököt bízta meg a pápa, hogy apostoli kormányzóként vezesse az új egyházmegye életét.¹

Hosszas tárgyalások után, csaknem egy év múlva 1913. április 21-én Szent X. Piusz pápa Miklósy István sátoraljaújhelyi parókuszt, zempléni főesperest nevezte ki hajdúdorogi püspökké.² Majdnem fél év elteltével, 1913. október 5-én került sor a kinevezett püspök felszentelésére Hajdúdorogon.³

Az új püspök sokak meglepetésére nem Hajdúdorogon rendezkedett be, hanem ideiglenesen Debrecent választotta lakhelyéül. Valószínűleg az is vezette döntésében, hogy a kormánnyal –mely vállalta az egyházmegyei intézmények felépítését– közösen tudja a végleges székhelyt kijelölni, amely fekvésénél fogva könnyen megközelíthető, és oktatási és kulturális intézményeit tekintve is megfelel az egyházmegye pap-, kántor- és tanítóképzésre vonatkozó igényeinek. A püspökszentelést követően tíz nappal 1913. október 15-én vonult be ünnepélyesen Debrecenbe, ahol a vasútállomáson nagy népsokaság, a város és az intézmények

- 1 Pirigy István: A magyarországi görögkatolikusok története. II. Nyíregyháza. 1990. 108-110.
- 2 Végheő Tamás - Katkó Márton Áron (szerk.): Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. (Collectanea Athanasiana) II. /4/3. 1912-1916. Nyíregyháza. 2019. 421-422.
- 3 Végheő T. - Katkó M.: i.m. 2019. 506-509.

vezetői, a különböző vallások képviselői fogadták, s mindnyájuk nevében a polgármester köszöntötte.⁴

1914. február 21-én egy levél érkezett a püspökségre Bukovina fővárosából Csernovitzból. A levél feladója Kovács Anna rossz helyesírással azt írta, hogy 100 koronát fog küldeni a püspöknek és kéri, hogy elhunytjaiért imádkozzon.

Február 23-án megérkezett a pénzüsszeg és vele együtt egy 18 kilós csomag is, ami a szállítólevél szerint aranyozott templomi csillárt és leopárdbőrt tartalmazott. Az ekrazittal és dinamittal megtöltött ládát Slepkovszky János püspöki titkár baltával bontotta ki, ami olyan detonációt okozott, hogy őt magát és a szobában tartózkodó Jaczkovics Mihály helynököt darabokra szaggatta, Csath Sándor egyházmegyei ügyészt halálosan megsebesítette. Dávid József joghallgató, valamint Bihon Miklós és Kriskó Elek egyházmegyei írnokok súlyosan megsérültek. Miklósy püspök, aki nem volt jelen a csomagbontáskor sértetlen maradt, noha a ház lakói közül harminchárman megsérültek, mert oldalfalak dőltek ki és mennyezetek szakadtak le. Az épületben 300 000 koronás kár keletkezett. Miklósy a robbanást követően előbb egy tanár barátjánál, majd a római katolikus plébánián húzta meg magát, ezt követően egy másik házat bérelt ki, ahol egyedül lakott.⁵

A merénylet országos döbbenetet váltott ki: Ferenc József király, gróf Tisza István miniszterelnök, Baltazár Dezső református püspök részvétéről biztosította a hajdúdorogi püspököt és részvétáviratok sokasága fejezte ki az együttérzést az ország különböző vidékeiről, sőt külföldről is.

Debrecenben 1914. február 25-én került sor a temetésre, ami tömegdemonstráció lett nemcsak a hősi halottak, hanem a magyar görögkatolikus püspökség mellett is. A gyászliturgiát követően a három koporsó a görögkatolikus templom előtti téren volt felravatalozva. A Miklósy püspök által vezetett szertartáson 30 000 ember vett részt, az iskolák és az üzletek bezártak. A gyászbeszédet Papp János hajdúböszörményi parókus tartotta, aki a debreceni egyházközség megszervezője és első önálló parókusa volt.⁶

A merényletet követően azonnal nyomozás kezdődött nemcsak Magyarországon, hanem a Romániában is. Az igazi tettesekhez az ál-leo-

4 Végheő T. - Katkó M.: i.m. 2019. 514-517

5 Végheő T. - Katkó M.: i. m. 2019. 608-620.

6 Pirigy István- Ivancsó István: A debreceni görögkatolikus egyház története. Debrecen. 1993. 53-55.

párdbőr vezette el a hatóságokat, melyről kiderült, hogy festett kecskebőr, és a rajta lévő képből és feliratból a szálak egy algíri kereskedőn keresztül Ilja Catarau orosz román kettős ügynökhöz és cimborájához Timoftei Kirilovhoz vezettek. Az első világháború kitörése megakadályozta felelősségre vonásukat és eltűntek a hatóságok látóköréből. 1937-ben derült ki, hogy Catarau végül San Franciscóba emigrált és ott halála előtt két héttel bevallotta, hogy ő volt a tettes.⁷

A kitörő világháború fényében a kortársak a merényletet a világháború első ütközetének, az áldozatokat a világháború első hősi halottainak tekintették. A nyomozással kapcsolatos levelezések, jelentések és értékelések egész év folyamán folytatódtak az igazságügyi, a külügyminisztérium, a nunciatúra, a belügyminisztérium, a rendőrség, az ügyészség között, és több alkalommal a magyar parlamentben vita és felszólalás tárgyát képezte.⁸

A bombamerénylet egy olyan problémát próbált újra napirendre venni, ami már az egyházmegye felállítását követően elkezdődött és 1914 folyamán végig jelen volt a hivatalos fórumokon, ez pedig az egyházmegye parókiáinak felülvizsgálása nemzetiségi szempontból.

A „Christifideles Graeci” alapító bulla ugyanis nemcsak színmagyar egyházközségeket sorolt be a parókiák közé, hanem a 183.757 magyar hívő mellett 26 823 román, 1623 szlovák 968 ruszin és 2509 egyéb anyanyelvű hívőt is, miközben 120 747 lélek, a magyar görögkatolikusok 40%-a nem került be a hajdúdorogi egyházmegyébe. E magyar görögkatolikus hívek kétharmada szláv, egyharmada pedig a román egyházmegyénél maradt. A román püspökök elsősorban Radu Demeter nagyváradi görögkatolikus megyéspüspökkel az élen tiltakozó hadjáratot indítottak a Szentszéknél az általuk románoknak tartott egyházközségek visszacsatolása érdekében, amibe bevonták a román szélsőséges nacionalista pártokat és a sajtót is. Közben olyan városokban, ahol magyar görögkatolikusok ezrei éltek (Arad, Torda, Brassó, Kolozsvár, Nagybánya, Felsőbánya) felmerült önálló magyar egyházközség alapítása és annak a hajdúdorogi egyházmegyéhez való csatolása. Jankovich Béla kultuszminiszter, ill. Tisza István miniszterelnök, csak a reciprocitás alapján volt hajlandó a revízióról tárgyalni, - azaz, hogy cseréljenek ki román

7 Katkó Márton Áron: Az 1914-es debreceni merénylet. In: Symbolae. A görögkatolikus örökségkutatás útjai. A Nikolaus Nilles SJ halálának 100. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Szerk. Véghseő Tamás.

8 Véghseő T. - Katkó M.: i.m. 2019. 668-692.

egyházközségeket a magyarokkal-, amiről viszont a román püspökök hallani sem akartak.⁹

Minden esetre a bombamerénylet újra felszította a revíziós kedélyeket és a nemzetiségi ellentéteket románok és magyarok között, amit hűen tükrözött a Debreceni Újság rendkívüli kiadásának szalagcíme: „Oláh merénylet a gör. kath. püspökség ellen”.

1914 első hónapjaiban egy másik ügy is napirendre került Radu nagyváradai román görögkatolikus püspök jóvoltából, aki feljelentette a bécsi nunciaturán Miklósyt, hogy a szertartási utasítást magyar nyelven adta ki egyházmegyéje számára. A nunciatura felkérte Csernoch János esztergomi érseket az ügy kivizsgálására, és Miklósy püspöktől is magyarázatot kért az ügyben. A hajdúdorogi püspök kifejtette, hogy mivel a papok és kántorok a magyar nyelvet használják, nem lett volna értelme másik nyelvet használni, annál is inkább, mivel az alapító bulla is három év türelmi időt adott a görög liturgikus nyelv bevezetésére.

Az esztergomi érsek ugyanezt támasztotta alá, így a szertartási utasítás ügye lekerült a napirendről, de a jelenség jól érzékeltette a kialakult helyzetet.¹⁰

A bombamerénylet újra felvetette a püspökség székhelyének végleges rendezését. Miklósy püspök 1914. március elején megbízta Melles Emil budapesti parókust, hogy a kultuszminisztériumban tárgyaljon a kanonok, a főesperesek és a székelyföldi vikárius kinevezésével kapcsolatban. Melles Emil 1914. március 10-én találkozott és sikeres tárgyalásokat folytatott Klébelsberg Kunó államtitkárral és két miniszteri tanácsossal, melynek eredményeként három kanonoki kinevezésről, a főesperesi és a vikáriusi kinevezésekről is biztató hírekkel szolgált. Az erről írt levélben hangot adott annak a véleményének is, hogy a püspökség székhelyét Nyíregyházán lenne célszerű kialakítani, amit már Miklósy püspök is fontolgatott.¹¹

Miklósy István 1914. március 21-én Tisza István miniszterelnökkel és Jankovich Béla kultuszminiszterrel folytatott tárgyalásokat, ahol az a megegyezés született, hogy az egyházmegye székhelyét Nyíregyházán kell kialakítani.¹² Bár Hajdúdorog mindent megtett, hogy az alapító bulla szerint székhely lehessen, s Szatmár vármegye is már 1913-ban ajánlott Nagyváradban a görögkatolikus püspöki székhelynek otthont

9 Pirigy I.: i. m. 1990. 112-115.

10 Véghseő T. - Katkó M.: i.m. 2019. 599-601, 603-604, 631.

11 Véghseő T. - Katkó M.: i.m. 2019. 648.

12 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. XI. 3371/1914. sz. 61.

adni, az Országos Bizottság és a papság nagy része Szabolcs megye központját támogatta.¹³

A főpásztor 1914. szeptember 19-én körlevelében tudatta a papsággal és a hívekkel, hogy szeptember 23-án Nyíregyházára fog költözni hivatalával együtt, s a helyi egyházközség bérpalotájában fog berendezkedni. A főpásztor a városnak az egyházmegye szempontjából központi elhelyezkedésével, előnyös vasúti összeköttetéseiével, lendületes fejlődésével, jó vizével, egészséges levegőjével, polgárainak a kulturális haladás iránti fogékonyságával, és a püspökség odaköltözésével kapcsolatos „határtalan lelkesedésével” indokolta a választást.¹⁴

Nyíregyháza jelentőségét növelte, hogy a kultuszminiszter közölte a püspökkel, a városban internátussal is összekapcsolt Állami Tanítóképző Intézetet fog nyitni, melynek tantervébe a görögkatolikus kántortanítói képzés is szerepelni fog, ahova várják az alkalmas görögkatolikus ifjak jelentkezését is.¹⁵

Ferenc József apostoli király 1914. május 20-án nevezte ki a hattagú káptalan első három tagját: olvasókanonokságra Damjanovics Tivadar kökényesdi esperes lelkészt, éneklőkanonokságra Bányay Jenő máramarosszigeti főgimnáziumi hittanárt és órkanonokságra Mitrovics Elek nagykárolyi esperes lelkészt.¹⁶

Néhány nappal később, 1914. május 25-én az uralkodó öt főespereséget létesített a hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegyében, mégpedig a Székesegyházi, Zemplén vármegyei, Szabolcs vármegyei, Szatmár vármegyei és Székelyföldi főesperességeket.¹⁷

1914. július 14-én Debrecenben tartotta a hajdúdorogi egyházmegye első szentszéki ülését, melyre 23 kinevezett tagot hívott meg a püspök, akik névsorát az ugyanezen napon kiadott körlevélben közölte. Szépgesztusa volt az első ülésnek, hogy a jelenlévő ülnökök misealapítvány létrehozását határozták el, melynek alapját a helyszínen 190 koronát gyűjtöttek.¹⁸

Az esztendő nagy részére mondhatni a világ- és egyházpolitikai fordulatok nyomták rá bélyegüket.

1914. június 29-én az egyházmegye főpásztora a szarajevói merényletről és a trónörökösnek és feleségének haláláról adott ki drámai hangú

13 Pirigy I.: i. m. 1990. 115-118.

14 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. XI. 3371/1914. sz. 61.

15 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. VI. 2941/1914 sz. 40-41.

16 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. II. 2030/1914 sz. 11.

17 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. IV. 2176/1914 sz. 29.

18 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. IV. 33.

körlevelet. Szinte prófétai módon jelezte, hogy amikor Ferenc Ferdinánd és neje Hohenberg Zsófia életének világa kialudt, akkor a magyar haza fiaira a „legnagyobb és legsötétebb gyász borult.” A gyász külső jeleként az egyházi épületekre a fekete lobogó kitűzését, a temetésig délben félórás harangszót, a temetés napján reggel, délben és délután négy órakor félórás harangszót rendelt, s ezen a napon ünnepélyes panachidás gyászmisét végezzenek, melyre a helyi hatóságok vezetőit is hívják meg.¹⁹

1914. augusztus 11-én a hadüzenetet és a háború kitörését követően Miklósy püspök körlevelében úgy fogalmazott, hogy „igazságos, önvédelmi harcot folytatunk nemzeti létünk ádáz ellenségeivel szemben. Őfelsége hazánk fennállását, békés, nyugodt fejlődését akarja biztosítani, amikor fiainkat csatasorba állítja.” A papság figyelmét felhívta, hogy a behívott férfiak a bűnbánat és az eucharisztia szentségének felvétele után induljanak nehéz útjukra. A katonák családrait minden módon – beleértve az anyagi támogatást, népkonyhák, napközi otthonok megszervezését- segítsék. Imádkozzanak a gyors és teljes győzelemért, a liturgiában ekténiákkal, az ambóni ima után térdenállva három Miatyánk és Üdvözlégy, valamint az Oltalmad alá sietünk kezdetű imával. A behívott tábori lelkészek parókiáit lássák el.²⁰

1914 augusztusában gyászkeretes körlevél adta tudtul a magyar görögkatolikus egyházmegye papságának X. Piusz pápa halálát. Miklósy püspök nekrológiájában kiemelte, hogy nehéz időkben vezette az elhunyt pápa az Anyaszentegyházat, amikor a „modernség köntösébe öltözött hitetlenség ezer alakban ostromolta”. Az egyházmegye megalapításával minket, magyar görögkatolikusokat örök hálára kötelezett. Az elhunyt Péter utódról három napig délben félórás harangszóval a temetés napján reggel, délben, este félórás harangszóval, ünnepélyes gyászliturgiával emlékezzenek meg, majd következő vasárnap az eredményes pápaválasztásért imádkozzanak.²¹

1914. szeptember 6-án már az új pápa, XV. Benedek megválasztását adta hírül a főpásztor az egyházmegye híveinek. Kidomborította, hogy a megválasztott bolognai érsek, Della Chiesa, „ragyogó főpapi erényei, széleskörű mély tudása, s az egyetemes egyház közigazgatása terén szerzett értékes tapasztalatai” a biztosíték, hogy az eléje tornyosuló problémákkal: a véres háború, a terjedő hitetlenség, meg fog birkózni.²²

19 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. III. 2364/1914 sz. 1.

20 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. V. 2962/1914 sz. 35-36.

21 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. VIII. 3087/1914 sz. 47-48.

22 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. IX. 3223/1914 sz. 51-52.

A háborús helyzet kezelését, a fronton harcolók segítségét célozta meg az iskolások körében meghirdetett szederlevél gyűjtés tea készítéséhez,²³ karácsonyi gyűjtés, aminek fejében az adakozó iskolás gyermekek emléklapot kaphattak,²⁴ szeretetadomány gyűjtés a hadiözvegyek és árvák számára.²⁵

A hősi halottak megbecsülését fejezte ki az az intézkedés, mely a hazaszállított hősök számára díszsírhelyet, a távolban eltemetettek számára pedig emlékmű állítását írta elő a nevek felvésésével.²⁶ Előre mutató intézkedés volt a proszforához szükséges tiszta búzaliszt beszerzése a következő évre, hogy ha nehezedne a búzaliszt beszerzése, az ne okozzon gondot a papok számára.²⁷

A történelem iránti megbecsülés jele volt, hogy Miklósy püspök felszólította papjait: a háborús eseményekkel kapcsolatos iratokat, valamint a parókiájukat közelebbről érintő események tárgyilagos leírását a lelkészi irattárban különösen gondosan őrizték meg.²⁸

Még az év krónikájához tartozik, hogy a július 2-án megtartott konkurzuson 11 ifjút vett fel a püspök papnövendéknek, hármat pedig a püspöki irodába írtnoknak.²⁹ Az év folyamán Miklósy István megyéspüspök öt papot szentelt a hajdúdorogi egyházmegye számára,³⁰ s 1914-ben hét pap távozott az élők sorából.³¹

A papság figyelmébe ajánlott görögkatolikus művek: Bihun Pál sa-lánki lelkész: A görög szertartású katolikus Anyaszentegyház szent Liturgiájának értelmezése,³² Melles Emil: Görög Katolikus Szertartástan (Liturgika), Szemán István: A Görög Katolikus Szertartástan Elemei,³³ Rusznák Miklós: Purgatórium és a keleti egyház³⁴ című könyvei a saját szertartás ápolásáról tanúskodnak, még a nehézségek közepette is.

A Nagy Háború kitörésének éve sok szempontból döntő jelentőségű volt a fiatal hajdúdorogi magyar görögkatolikus egyházmegye számára. Az esztendő drámai bombamerénnyel kezdődött, melynek három ál-

23 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. XV. 4034/1914 sz. 78.

24 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. XV. 4060/1914 sz. 78-79.

25 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. XVI. 4415/1914 sz. 81.

26 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. XV. 4089/1914 sz. 79.

27 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. XVI. 4415/1914 sz. 82.

28 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. XV. 4100/1914 sz. 80.

29 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. II. 2413/1914 sz. 30.

30 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. II. 2532/1914 sz. 30.

31 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. XVI. 4445/1914 sz. 83.

32 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. I. 1147/1914 sz. 4.

33 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. VII. 3030/1914 sz. 44.

34 Hajdúdorogi egyházmegyei körlevél 1914. XIII. 3605/1914 sz. 72.

dozatát a kortársak a világháború első hősi halottjainak tekintették. Ezt követően a püspökség székhelye Debrecenből Nyíregyházára került át. Az uralkodó kinevezte a székeskáptalan első tagjait, és létrehozta a főesperességeket. A püspök kinevezte az egyházmegyei szentszék tagjait. Ugyanakkor erősen beárnyékolta a püspökség létét a román görögkatolikus püspökök törekvése, akik mindent megtettek, hogy visszanyerjék a tőlük elcsatolt parókiákat.

A háború kitörése szintén nagyon nehéz helyzetbe hozta az új püspökséget, s további megrendülést okozott az egyházmegye alapítójának, X. Piusz pápának halála. Miklósy István püspök jelmondatához hűen igyekezett kitartani, és a Gondviselésnek, valamint ennek köszönhetően az egyházmegye életben tudott maradni.

A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség Levéltárának iratai (1914-1918) (részlet egy kéziratból)

CSATÁRY GYÖRGY, PhD

A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség levéltárát ma a Kárpátaljai állami Levéltár (KÁL) beregszászi részlegén őrzik. Ez az irategyüttes az itt elhelyezett fondokat tekintve a legterjedelmesebb és a leggazdagabb, mivel nemcsak az unió kezdetétől (1646) de jóval korábbi időkből is tartalmaz iratokat. A közel 60 ezer levéltári egységet (odinica zberihanja) magába foglaló püspöki levéltár érdemleges kutatása a szovjet időszakban a jól ismert okok miatt nem történhetett meg. A korabeli szovjet „tudományos” kiadványok csupán a görögkatolikus egyház „népellenes” voltát kívánták bizonyítani, így kerülhetett kiadásra több ateista szellemű okmánygyűjtemény.

A görögkatolikus levéltári anyag kutatásairól Hodinka Antal (1864-1946) jeles ruszin egyháztörténészt emelhetjük ki. Művei ismertek a történetírók előtt bár vannak kéziratai, amit még az MTA Kézirattárába őriznek. A továbbiakban Bendász István (1903-1991) görögkatolikus kanonok munkásságának jelentős része kötődik ezen iratanyag tanulmányozásához. Az Ő hagyatékának közkinccsé tétele görögkatolikus esperes fia –Bendász Dániel–által jelenleg is folyik. A téma avatott kutatója Botlik József, aki külön kötetben foglalta össze és tovább vitte a püspökség történetének tanulmányozását egészen napjainkig.

Az iratok tematikája teljesen felöleli a korszak társadalmi mozgásainak részleteit. Leírásunk az adott levéltári opiszon belül az összes meglévő iratanyagot megjeleníti függetlenül attól, hogy tematikája kötődik e közvetlen az I világháborúhoz. Az ország korabeli társadalmi mozgásai azonban számos alkalommal lecsapódnak az iratokban, mint a világháború háttérházi következményei. A jegyzékben fellelhető levelezések, jegyzőkönyvek, utasítások, hűen tükrözik a görögkatolikus egyház hazafias hozzáállását a világháború ügyéhez.

Jelenleg az egykori püspöki levéltár, immár a szovjet levéltári rendszer szerint kialakított aktáinak (levéltári egységek - (od.zb.), tartalmi kivonataiból az első világháborúra vonatkozókkal foglalkozunk. Célunk egy olyan iratjegyzék összeállítása, amely tükrözi a püspökségben folyó ügyek forrásait történelmünk e viharos korszakában. Ezúttal ennek a terjedelmes munkának egy szeletét közöljük.

S/sz	A levéltári irategységek (odinicá zberihanyja) tartalmi kivonatai	Időszak
	A MUNKÁCSI Görögkatolikus PÜSPÖKSÉG IRATAI. UNGVÁR 1914-1918 F. 151, op. 25, od. zb. 2207-2649	
2207	Papp Antal pasztorális levele a görögkatolikus papság hazafias viselkedéséről a cári hadsereg magyarországi betörése idején. 3 lap.	1914.X.25- 1914.XI.10
2208	A szentszék üléseinek jegyzőkönyve. 97 lap.	1914.VII.11- 1919.XI.8
2209	A Szentszéki Tanács üléseinek jegyzőkönyve közigazgatási és vallásügyi kérdésekben. 5 lap.	1914.III.21- 1914. IV.24
2210	A szentszéki bizottság tagjainak névsora. 14 lap.	1914.IV.30- 1915.V.4.
2211	Jegyzőkönyv a bodzalujszki esperesség egyházközségeinek az ellenőrzéséről. 9 lap.	1914.I.26- 1914.VI.20
2212	Jegyzőkönyv a szobránci járás papságának és egyházközségi tanítóinak üléséről; az itt elhangzott püspöki figyelmeztetésről. 9 lap.	1914.VI.11- 1914.X.31
2213	Kosszej Elek munkácsi főesperes jelentései a püspökhöz a munkácsi és borzsovai esperesség papságának és egyházközségi tanítóinak üléseiről. 38 lap.	1914.VI.27- 1914.VIII.18
2214	Hadzsega László kanonok jelentése a fenyvesvölgyi görögkatolikus papi gyűlés menetéről. 5 lap.	1914.VII.9- 1914.VII.20
2215	Püspöki értesítés az espereseknek a nagyszőlősi járás papsága által szervezett ülés jegyzőkönyvének jóváhagyásáról. 4 lap.	1914.VII.31- 1914.VIII.3
2216	Püspöki jelentés a Vallás- és Közoktatási Minisztérium miniszteréhez a Bazilita rend szerzeteseinek általános és teológiai képzéséről. 3 lap.	1914.II.28- 1914.III.7.
2217	Holozsnyai Tivadar makkosjánosi községi pap folyamodványa a püspöki körlevelek és határozatok megküldéséről egy gyűjtemény összeállítása céljából. 2 lap.	1914.XI.20

2218	A Magyar Katolikus Szövetség igazgatóságának meghívója a püspök számára a lurdi zárándoklatban való részvételről. 5 lap.	1914.VI.14- 1914.VII.9
2219	Jelentés a szentszéki bizottsághoz az egyházi liturgia szabályainak betartásáról Magyaromjáton. 2 lap.	1914.IX.14
2220	Máramarosi jelentés a Brantner Dimitró által adományozott földterületről, ahol út menti keresztet szándékoznak felállítani. 4 lap.	1914.V.10- 1914.VI.22
2221	Püspöki felhatalmazás Dudics János rákóczi lelkésznek a Zemplén megyei Szuha és más falvak templomának felszenteléséről. 4 lap.	1914.VI.18- 1914.VI.28
2222	Meghatalmazás Méhes Mihály hejkei görögkatolikus pap részére a magyarsági és más falvak harangjainak felszentelésére. 5 lap.	1914.VI.15- 1914.VII.10
2223	Kompordai Károly, bezői görögkatolikus pap folyamodványa az ungvári püspökhöz kápolna felszentelése ügyében. 3 lap.	1914.VII.7- 1914.VII.13
2224	Levelezés az ungvári és hajdudorogi görögkatolikus püspök valamint rákóc esperese között a református vallásról. 5 lap.	1914
2225	Püspöki határozat Ruzs Gábor ungvári lakos esküje alóli részleges felmentéséről, amit az alkoholfogyasztással kapcsolatosan tett. 3 lap.	1914.VI.10-16
2226	A püspöki értesítés Matyapkó Tivadar kanonoknak családtagjai felmentéséről a húsvét előtti böjt alól. 1 lap.	1914.III.5
2227	Bacsinszky András görögkatolikus pap levele Amerikából az ungvári püspökhöz a bűneinek megbocsájtásáról, és hazatérési szándékáról. 3 lap.	1914.IX.7
2228	Iratok az ungvári püspökség részvételéről a Ferenc Ferdinánd trónörökös halála emlékére a magyar kormány által szervezett gyászmenetben. 8 lap.	1914.VI.30- 1914.VII.9
2229	Rabár János nagykomjátí főesperes jelentése a szentszék üléséről, ahol megvitatták az adózás és az egyházi kongrua kérdéseit. 5 lap.	1914.VII.5- 1914.VIII.4
2230	A repenyei görög pap folyamodványa az ungvári püspökhöz állami támogatás kieszközléséről a vízközi templom befedése céljából. 2 lap.	1914.V.17- 1914.V.21
2231	Bereg megye alispánjának meghívója az ungvári püspökhöz a ragályos betegségek felszámolása céljából alakult bizottságban való részvételről. 5 lap.	1914.VI.11- 1914.VII.9
2232	Az ungvári Unió nyomda panaszlevele a beregrákosi esperesre a megrendelt úrlapok és más nyomtatványok költségeinek megtérítéséről. 3 lap.	1914.V.12- 1914.V.19
2233	Mihajlovics Sándor tervező ajánlása az ungvári püspökhöz számológépek beszerzéséről. 2 lap.	1914.III.2

2234	A magyarországi jezsuita rend levele az ungvári püspökhöz a jezsuita szerzetesek címlistájának megküldéséről. 1 lap.	1914.I.21- 1914.XII.1- 1914.XII.18
2235	Az ungvári püspöki hivatal iktatókönyvének maradványai. 8 lap	1914.VI.7- 1914.X.12
2236	A Földművelésügyi Minisztérium felhívása a papság és a tanítószegély képzéséről a gyógynövények felhasználásával kapcsolatosan, amit a Kolozsvári Mezőgazdasági Akadémián szerveznek meg. 2 lap.	1914.VI.10- 1914.VI.18
2237	Az ungvári püspök folyamodványa az ungvári városi tanácshoz vízvezeték lefektetéséről az ungvári várban. 4 lap.	1913.XII.26- 1914.V.22
2238	Ung megye közgyűlésének a jegyzőkönyve Matyackó Tivadar kanonok megválasztásáról a szavazók névsorát összeállító bizottságba. 2 lap.	1914.V.7- 1914.V.11.
2239	Az ungvári püspök meghatalmazásai a papság képviselői számára, amelyben feljogosítja őket a templomok szentelésére, és a beteg papok helyettesítésére. 4 lap.	1914.VI.9- 1914.VI.16
2240	A Vallás – és Közoktatási Minisztérium nyilatkozata az ungvári püspökhöz a statisztikai adatok beküldéséről, a papokról és szerzetesekről Horn Emil magyar-francia írónak. 3 lap.	1914.VI.17- 1914.VII.13
2241	Az ungvári püspök értesítése a máramarosi vikáriushoz (helynökhöz) Popovics Emil szabadságoltatásáról betegsége miatt. 9 lap.	1914.VI.16- 1914.VII.9
2242	Az ungvári püspök értesítése a máramarosi vikáriushoz és a szászfalui espereshez Szikszai Ignác kistarnai pap kinevezéséről Iza faluba.	1914
2243	Az ungvári püspök értesítése Grigási Gyula kinevezéséről az ungvári papi szeminárium igazgatójának.	1914
2244	A Vallás - és Közoktatási Minisztérium értesítése az ungvári püspökhöz, amelyben megtiltja a magyar katolikus kongrua tanácsnak, hogy a dávidfalvai pap lovainak fenntartására pénzt utaljanak ki az alapból. 1 lap.	1914.IV.23- 1914.V.1
2245	Papp Antal ungvári püspök értesítése Szabó Simon teológiai professzor kinevezéséről kanonoknak. 1 lap.	1914
2246	A görögkatolikus papok folyamodványai az ungvári püspökhöz kinevezésükről az Ungvár-ceholnyai plébános tisztségébe. 18 lap.	1914
2247	A görögkatolikus papok folyamodványai a püspökhöz szabadságoltatásuk ügyében. 13 lap.	1914
2248	A makkosjánosi káplán folyamodványa a Holozsnyai Tivadar plébánost ért rágalmak cáfolásáról. 2 lap.	1914.VI.26
2249	A toronyai hívők folyamodványa az ungvári püspökhöz Popovics Miklós káplánná való kinevezéséről. 3 lap.	1914

2250	Amerikából hazatért misszionárius pap folyamodványa áthelyezéséről a Hajdúdorogi püspökséghez, hivatkozva hiányzó ruszin nyelvtudására. 3 lap.	1914.II.6- 1914.III.19
2251	A munkácsi püspök igazolása Grigási Gyula papi szemináriumot végzett személy kinevezéséről Petrik községbe káplánnak. 2 lap.	1914.VI.18
2252	Várady Árpád kalocsai érsek meghívója beiktatási szertartására. 3 lap.	1914.VI.30- 1914.VII.13
2253	A budapesti Ceisler kereskedelmi vállalat panaszlevele az ungvári püspökhöz Dudics Endre beregszászi pap adóságának ügyében. 3 lap.	1914.I.26- 1914.XI.4
2254	A szolyvai szolgabíró értesítése az ungvári püspöknek, amelyben a papokra panaszkodik, hogy nem hajlandóak levelezni vele. 3 lap.	1914.VII.2- 1915.VII.14.
2255	Az újdávidházi görögkatolikus pap jelentése a községi egyházi kórus helyzetéről. 7 lap.	1914.II.17- 1914.VI.26
2256	Az alsódomonyai, szerednyei és más falvak egyházi körének tagnévsora. 5 lap.	1914.I.14- 1914.XII.31
2257	A püspöki jogtanácsos javaslata a bereznai egyházközség határozatának jóváhagyásáról a hívek megadóztatásáról, amit az egyházi épületek, paplakok, tanítóházak javítására használnának. 4 lap.	1913.XI.23- 1914.I.23
2258	A kassai keresztény szocialista szervezet felhívása az ungvári püspökhöz pénzsegély ügyében. 2 lap.	1914.VI.13
2259	A budapesti katolikus középiskolai tanárok egyesületének felhívása az ungvári püspökhöz az egyesületbe való tagfelvételéről. 4 lap.	1916.V.29- 1915.VI.19
2260	Az ungvári püspök levelezése az erdélyi római katolikus püspökkel görögkatolikus, szláv szertartású egyházközség szervezéséről Lupen bányafaluban. 20 lap.	1914.XII.25- 1914.XII.28
2261	Az ungvári püspök levelezése a budapesti Szent István Egyesület kiadójának igazgatóságával és az ungvári Unió nyomda képviselőjével könyvek megrendeléséről az egyházi iskolák alsó osztályai számára. 22 old.	1914.III.26- 1915.VIII.1
2262	Jegyzőkönyvek Dudics János esperes által ellenőrzött nagymihályi esperesség pénztáráról. 7 lap.	1914.II.2- 1914.VIII.14
2263	Iratok az ungvári püspök által a szerednyei plébánia udvarában építendő gazdasági épületek engedélyezéséről. 8 old.	1914.VI.12- 1914.VI.25
2264	A munkácsi püspök folyamodványa az esztergomi érsekhez, Magyarország hercegprímásához Zahor község anyakönyvében fogantatosítandó javítások engedélyezéséről. 8 lap.	1914
2265	A községi papság folyamodványa az ungvári püspökhöz rokonok közötti házasság engedélyezéséről. 22 lap.	1914

2266	Az ignéci görögkatolikus plébános folyamodványa az ungvári püspökhöz az anyakönyvi bejegyzések (születés, házasság) tárgyában. 3 lap.	1914
2267	Az ignéci görögkatolikus plébános értesítése az ungvári püspökhöz Dankánics Mihály és Havriska Mária közötti Amerikában kötött házasság regisztrálásáról. 5 lap.	1914
2268	A bécsi pápai nuncius értesítése az ungvári püspöknek Mudra János tőketerebesi lakos rokoni házasságának engedélyezéséről. 8 lap.	1914
2269	Jelentés a munkácsi püspöknek a tiszaujhelyi Méhes Mária együttéléséről mostohaapjával Sáradi Jánossal. 3 lap.	1914.III.17- 1914.III.24
2270	Vécse község görögkatolikus papjának folyamodványa a munkácsi püspökhöz pótbejegyzések engedélyezéséről az anyakönyvekbe az örökbefogadott gyerekek szüleinek házasságai miatt. 3 lap.	1914
2271	Sipovicsovics Anna beregfogarasi lakos panaszlevele a dombosteleki görögkatolikus papra, Natolja Mihályra törvénytelen fia keresztlésének megtagadása miatt. 2 lap.	1914
2272	A Munkácsi Gyámhivatal panaszlevele a munkácsi püspöknek a vezérszálláson szolgáló görögkatolikus papra az anyakönyvi kivonatok kiküldésének elmulasztásáról. 3 lap.	1914
2273	Távirat az ungvári püspöktől a gálszécsi görögkatolikus paphoz temetési szertartás megtiltásáról. 1 lap.	1914
2274	A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium honorárium megállapításáról Novák Andrásnak a higiénia tantárgy előadásaiért a papi szemináriumban. 1 lap.	1914.I.28
2275	A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelete és értesítések a teológusok külföldi tanulmányutjairól. 2 lap.	1914.VI.26- 1914.VII.3
2276	Papp Antal munkácsi püspök körlevele a teológusok felvételének feltételeiről a papi szemináriumba, a papok árváinak felvételéről az ungvári árvaházba. 1 lap.	1914.VI.6
2277	Az ungvári papi szeminárium igazgatójának kimutatása a papnövendékek tanulmányi eredményeiről és erkölcsi magatartásukról. 16 lap.	1914.VI.17
2278	Legeza Irénusz Kelén község görögkatolikus papjának jelentése a végzős papnövendékek házasságkötésével kapcsolatos gyakorlat szabályozásáról. 7 lap.	1914
2279	A budapesti Központi Papi Szeminárium igazgatójának levele az ungvári püspökhöz a papnövendékek tanulmányi eredményeiről. 7 lap.	1914.VI.12- 1914.VII. 17
2280	A Vallás- és Közoktatási Minisztérium értesítése az ungvári papi szemináriumba áthelyezett két teológushallgató anyagi támogatásáról. 4 lap.	1914.VII.1- 1914.XI.7

2281	Az ungvári püspök értesítése a hajdúdorogi püspökhöz az ungvári papi szeminárium működésének ideiglenes szüneteltetéséről, a katonaság elszállásolása miatt. 2 lap.	1914. IX.7-10
2282	Dudinszki Nesztornak, az ungvári papi szeminárium teológus hallgatójának folyamodványa a munkácsi püspökhöz etika vizsgájának idő előtti leadásáról. 9 lap.	1914.VI.15- 1914.VII.9
2283	Érettségiző diákok folyamodványa az ungvári püspökhöz felvételükkel kapcsolatosan a papi szemináriumba. 28 lap.	1914.I.21- 1914.VII.27
2284	Puza István gombosi és Danilovics István rákóci káplánok folyamodványa az ungvári püspökhöz igazolás kiadásáról a papi szeminárium elvégzéséről a katonaság számára. 5 lap.	1914.VI.10
2285	A teológusok és a tanítóképző hallgatóinak folyamodványai a budapesti teológia ellenőrzéséről, az internátusba való felvételtől. 9 lap.	1914. VI.29- 1914.VII.17
2286	A tanulók szüleinek folyamodványa gyermekük felvételéről a püspökség internátusába. 9 lap.	1914.VI.30- 1914.VIII.21
2287	A gimnázium végzőseinek folyamodvány a munkácsi püspökhöz felvételükkel kapcsolatosan a papi szemináriumba. 6 lap.	1914.VI.25- 1914.VII.17
2288	Iratok az ungvári püspöki hivatalba munkára felvett növendékek egészségügyi állapotáról. 4 lap.	1914.VI.28- 1914.VII.13
2289	Az ungvári papi szeminárium és a budapesti papi szemináriumba küldött hallgatók névsora az 1914-1915. évben. 2 lap.	1914.VI.23
2290	A papi szeminárium hallgatóinak személyi adatainak jegyzéke az 1914-1915. évre. 12 lap.	1914-1915
2291	Johan Mihalovicsnak, az ungvári papi szeminárium hallgatójának igazolása az 1914-1915. évről. 5 lap.	1914.I.21- 1914.VII.10
2292	Fenczik Jenő teológus búcsúlevele az ungvári püspökhöz a szemináriumból való kilépése alapján rokkantsága miatt. 2 lap.	1914.I.21- 1914.VII.10
2293	Levelezés a hajdúdorogi püspökkel Cmor Béla elbocsátásáról az ungvári püspökség kötelékéből. 3 lap.	1914.VI.18
2294	Levelezés a munkácsi püspök és a bécsi „Auguszti-num” nevű teológia igazgatójával Gensik István felvételéről az ungvári papi szemináriumba. 17 lap.	1914.VI.18- 1914.IX.18
2295	Levelezés a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal a kézimunka bevezetéséről a tanítóképzőben oktatott tantárgyak közé. 4 lap.	1914.IV.22- 1914.VI.22
2296	A munkácsi püspök levelezése a budapesti központi katolikus szeminárium igazgatójával a tandíjak fizetéséről. 7 lap.	1914.VII.1- 1914.XII.21
2297	Iratok vízvezető árok kiépítéséről Herskovics Bernát borpince tulajdonos által a papi szeminárium kertjén keresztül. 7 lap.	1914.III.24- 1914.VI.28

2298	Az ungvári papi szeminárium igazgatójának beszámolója a szeminárium pénztárának kiadásáról és bevételéről az 1913-1914. tanévre. 2 lap.	1915.VIII.31
2299	Kivonat a nagybereznai esperesség bevételi-kiadási kimutatásából. 26 lap.	1914.II.28- 1915.VI.18
2300	A nagypásztélyi egyházközség beszámolója a bevételekről. 2 lap.	1914.I.1- 1915.II.28
2301	A Csrnekhegyi bazilita kolostor kimutatásai a bevételeiről és a kiadásairól. 6 lap.	1914
2302	A Nagybereznai Járási Bíróság felhívása Ligetes község földtulajdonosainak jelenlétéről földjük telekkönyvi bejegyzése alkalmával, stb. 6 lap.	1914.III.26- 1914.VIII.30
2303	Az Ungvári Adóhivatal értesítése a kanonokok lakóházának adóztatásáról. 2 lap.	1914.XI.28
2304	Levelezés a hajdudorogi püspökkel az egyházközségi adózás hiányairól. 4 lap.	1914.XI.19- 1914.XII.12
2305	Igazgatói jelentés az egyházi tanítók „Erzsébet” árvaházának állapotáról. 16 lap.	1913.VI.29- 1914.VIII.10
2306	Az ungvári püspökség papi nyugdíjalapjának alapszabály tervezete. 11 lap.	1913.II.25- 1914.IV.29
2307	Jenkovszki Ágoston száldobosi esperes folyamodványa nyugdíjazása ügyében. 6 lap.	1914
2308	Szabó Román özvegyének folyamodványa az ungvári püspökhöz a férje után járó nyugdíj megállapításáról. 3 lap.	1914
2309	A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium értesítése az állami támogatás felhasználásáról a repedei görögkatolikus templomra. 12 lap.	1914.VII.4- 1914.IX.17
2310	Iratok azon görögkatolikus papok és egyházi tanítók anyagi támogatásáról, akik elhagyták Magyarországot és az orosz hadseregnél szolgálnak. 15 lap.	1914.XII.15- 1914.XII.24
2311	A dolhai egyházközség papjának a folyamodványa az ungvári püspökhöz annak továbbításáról a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz templomépítési támogatás céljából. 2 lap.	1914.VI.22
2312	Papok és más személyek folyamodványai az ungvári püspökhöz pénzsegély kieszközlése céljából. 92 lap.	1914.III.11- 1914. IX.13
2313		
2314	A Máramaros megyei polgári lövészegyesület elnökének felhívása az ungvári püspökhöz pénzügyi támogatás céljából. 2 lap.	1914.I.27- 1914.I.31
2315	A turócszentmártoni magyar kör folyamodványa kultúrház építési költségeinek támogatására. 3 lap.	1914.I.27- 1914.I.31

2316	Adománylevél földterület átadásáról a görögkatolikus egyháznak Leszna községbe, Inár János által.	1914.V.- 1914.VI.22
2317	A nyíregyházi egyházközség ülésének jegyzőkönyve az egyházi földek bérbeadásáról. 3 lap.	1914.V.24- 1914.VI.26
2317/a	A munkácsi közjegyző által feljegyzett jegyzőkönyv Haliut Joper egykori balászfalvi lakos végrendeletéről, amelyben 800 koronát adományoz az egyháznak.	1915.XI.16- 1915.VI.03
2318	A zsukói görögkatolikus pap jelentése az ungvári püspökhöz bírósági per indításáról a Zsúko és Csetolc községekben törvénytelenül elfoglalt egyházi földterületek ügyében. 5 lap.	1914.V.2- 1914.VI.9
2319	Iratok egyházi földek elárverezéséről Gázló községben.	1914.IV.28- 1914.XII.24
2320	Iratok egyházi földek elárverezéséről Gombás községben.	1914.VII.2- 1915.VI.27
2321	Iratok egyházi földek bérbe adásáról Gerincse községben Ruszin Illés nejének, valamint a bérlő panasza a bérleti díj indokolatlanul magas voltáról. 9 lap.	1914.III.19- 1914.V.21
2322	Iratok a kalinfalvai egyházi földek eladásáról a községi előjárásnak. 13 lap.	1913.I.21- 1914.VII.25
2323	Iratok Mikulaninec Miklós és Szabó Sándor lelkészek közötti perről Patakos község kiadásairól és bevételeiről. 17 lap.	1913.III.15- 1914.IX.25
2324	A szentszéki tanács határozata a zsukó egyházközség bevételeinek megosztásáról Máté Miklós gör. katolikus pap és Boksai József káplán között. 3 lap.	1913.XI.1- 1914.I.27
2325	Az ungvári püspök jogászának végzése	
2326	A munkácsi püspökség jogászának végzése Bacsó község előjárása által a gör. katolikus egyháztól elvett földterületek ügyében. 11 lap.	1914.VII.5- 1915.X.31
2327	Az ungvári püspökség jogászának végzése Miskolc város folyamodványa és Mihovics Károly földhasználatának ügyében. 7 lap.	1915.X.31
2328	A zsukói görögkatolikus pap folyamodványa a ungvári püspökhöz az egyházi földek felvásárlásáról. 1 lap.	1914.VI.25
2329	A köbléri egyházi előjáróság folyamodványa a ungvári püspökhöz Romzsa Nestor vagyonával és örökségével kapcsolatosan. 1 lap.	1914.I.10
2330	A Vallás- és a Közoktatási Minisztérium határozata az egyházi tanítók által használt tankönyvekről. 32 old.	1909.V.19- 1914.VII.17
2331	Püspöki utasítások az alappénztár pénztárosához, az egyházi gyűlésen meg nem jelent tanítók pénzbeli büntetéséről. 2 lap.	1914.VI.13- 1914.VIII.31
2332	A Vallás- és a Közoktatási Minisztérium rendelete az Ungvári Adóhivatalhoz Medvegy Péter bacsói lakos és egyházi tanár állami segélye ügyében. 2 lap.	1914.VI.18- 1914.VI.19
2333	A nagycsebi egyházi elemi iskola tanárainak jövedelemvizsgálatáról. 4 lap.	1914.VIII.31- 1914.XI.7

2334	Az egyházi tanítók ülésének jegyzőkönyve az egyházi tanítóképző hallgatói számára kiutalt ösztöndíjakról. 6 lap.	1914.VI.29- 1914.VII.21
2335	Az szerednyei járási egyházi elemi iskolák tanítói üléseinek jegyzőkönyve. 2 lap.	1914.VI.9- 1914.VII.10
2336	A munkácsi és a krajovói esperesek jelentései az egyházi tanári gyűlések jegyzőkönyveinek ellenőrzéséről. 14 lap.	1914.VI.29- 1914.XII.31
2337	Az ungvári papi szeminárium igazgatójának jelentése a ungvári püspökhöz Csabán Mihály vizsgáztatása ügyében. 1 lap.	1914.VII.9- 1914.VII.10
2338	Esperesi jelentés a ungvári püspökhöz a szerednyei esperesség papi ülésének menetéről. 6 lap.	1918.VII.9- 1914.VII.13
2339	A gálszécsi esperes jelentése a ungvári püspöknek a egyházi tanítók gyűlésének menetéről Zemplénavásárhelyen a egyházi tanításokkal kapcsolatosan. 3 lap.	1914.VI.20- 1914.VIII.4
2340	Az ungvári gimnázium kollégium igazgatójának jelentése a ungvári püspökhöz a kollégiumi helyzetről. 12 lap.	1914.VI.29- 1916.VIII.22
2341	A gör. katolikus tanítóképző szeminárium igazgatójának jelentése az ungvári püspökhöz a szeminárium 1914-1915. évi munkájáról. 7 lap.	1914.V.9- 1914.VII.18
2342	Petrik község papjának jelentése az ungvári püspökhöz a római katolikus tanulók tandíjának fizetéséről, akik görögkatolikus iskolába járnak. 3 lap	1914.I.10- 1915.I.15
2343	A topoljai elemi iskola tantestületi elnökének jelentése Spenik Sándor és Korsák János felterjesztése kitüntetésük ügyében a kiemelkedő munkásságuk miatt. 3 lap.	1914.V.26- 1914.V.27
2344	A nagyszőlősi esperes jelentése az ungvári püspöknek a megyei tanfelügyelőség képviselőinek helytelen viselkedéséről a görögkatolikus iskolákban folytatott vizsgák idején. 2 lap.	1914.VI.20- 1914.VIII.1
2345	A keselyligeti esperes jelentése az egyházi iskolák tanfelügyelőjének a keselyligeti iskola költöztetéséről. 2 lap.	1914.I.27- 1914.I.29
2346	Balogh Mihály máramarosi püspöki helytartó jelentése az ungvári püspökhöz az egyházi oktatásról a város elemi iskoláiban. 5 lap.	1914.VI.16- 1914.VII.9
2347	Az egyházi polgári iskolák és az ungvári tanítóképző szeminárium vizsgarendje. 4 lap.	1914.III.31- 1914.V.14
2348	Az egyházi polgári iskolák vizsgarendje a fenyvesvölgyi esperességben. 3 lap.	1914.V.14- 1914.V.17
2349	Iratok Medvegy Péter egyházi-elemi iskola tanítói kinevezéséről Bacsó községbe. 12 lap.	1914.VII.2- 1914.X.2
2350	A nagymihályi esperesség görögkatolikus papjainak gyűlésén hozott határozat az sajtótermékek kiírásának megszüntetéséről reformátori jellegük miatt. 2 lap.	1914.VI.9- 1914.VII.28
2351	Iratok az ungvári püspökség leányváházának javítási költségeiről. 22 lap.	1914.IX.8- 1915.VIII.31

2352	Az ungvári püspök utasítása az egyházi tanfelügyelőhöz az ubrezsi egyházi tanító áthelyezéséről, mivel konfliktusba került a lakossággal. 2 lap.	1914.II.9- 1914.II.14
2353	A Zemplén megyei királyi tanfelügyelőség értesítése az ungvári püspökhöz a vizsgabiztosok kinevezéséről hat zempléni elemi iskolában. 3 lap.	1914.V.21- 1914.V.8
2354	A Vallás- és Közoktatási Minisztérium értesítése az ungvári püspökhöz Bozsik Rudolf görögkatolikus tanítói szeminárium vizsgájának előzetes letételéről, és más evvel kapcsolatos kérdésekről. 7 lap.	1914.V.1- 1914.VIII.5
2355	Az ungvári püspök értesítése Matyackó Tivadarnak, egyházi iskolai tanfelügyelőnek a vizsgabizottsági elnökké való kinevezéséről az ungvári leány tanítói szemináriumba. 2 lap.	1914
2356	Az egyházi tanfelügyelőség javaslata Baranyi Antal egykori állami tanító kinevezéséről Vízköz községbe egyházi tanítónak. 3 lap.	1914
2357	Az egyházi tanfelügyelőség javaslata az ungvári püspöknek általános iskola szervezéséről a római és a görögkatolikus tanulók számára. 3 lap.	1911.XII.23- 1914.IX.10
2358	Az egyházi tanfelügyelőség javaslata az ungvári püspöknek az iskolatanács helytelen pénzfelhasználásairól, amelyek a felvételi díjából származtak. 3 lap.	1914.II.3- 1914.VI.30
2359	Az egyházi tanfelügyelőség javaslata az ungvári püspöknek az elemi iskolai tanítók elleni fegyelmi kérdések tárgyában. 5 lap.	1914.II.24- 1914.III.14
2360	Az egyházi tanfelügyelőség javaslata az ungvári püspöknek a községi iskolák építéséről, javításáról valamint a tanítói lakások felújítása tárgyában. 29 lap.	1911.I.25- 1914.VII.14
2361	Az egyházi tanfelügyelőség javaslata az ungvári püspöknek fizetés ügyében és az elemi iskolák tanítóinak jövedelmeiről. 16 lap.	1914
2362	A tarnói esperes javaslata az ungvári püspöknek a vinnai egyházi iskola átépítési tervei és költségvetése. 4 lap.	1914.VI.27- 1914.VII.10
2363	Puza Konstantin rákosi esperes javaslata kétváltásos tanulás bevezetéséről Oroszteleken. 2 lap.	1914.II.26- 1914.II.27
2364	Az egyházi tanfelügyelőség javaslata az ungvári püspöknek az egyházi tanítók szabadságoltatásáról, kinevezésükről és más iskolaügyi kérdésekről. 2 lap.	1914.II.26- 1914.II.27.
2365	A püspöki kollégiumok igazgatóinak javaslatai az ungvári püspökhöz a kitűnő tanulók jutalmazásáról a püspökség jótekonysági alapjából. 6 lap.	1914.VI.12- 1914.VI.25
2366	Ung megye közigazgatási bizottságának felhívása az ungvári püspökhöz a tanulók óramulasztásaiért befizetett pénzeszegek felhasználásáról. 3 lap.	1914.VI.19- 1914.XII.22

2367	A Bereg megyei tanfelügyelőség felhívása az egyházi tanfelügyelőnek, Matyackó Tivadar és Szidor László egyházi tanítók áthelyezéséről más községbe. 3 lap.	1914.IV.24- 1914.V.12
2368	A felsőapsai görög pap folyamodványa tanító kinevezéséről Kisapsa községbe, az elemi iskolába. 1 lap.	1914
2369	Fekete Bélának, Zalacska község jegyzőjének a jelentése a tarnai esperesnek, amelyben a római katolikus papot vádolja, hogy nem tanítja a görögkatolikus tanulókat. 3 lap.	1914
2370	A Vallás- és Közoktatási Minisztérium értesítése az ungvári püspökhöz Kovanik Mária, ungvári tanítói szeminárium tanulójának vizsgáztatásáról. 11 lap.	1914.VII.1- 1914.VII.18
2371	A Földművelésügyi Minisztérium értesítése az ungvári püspöknek a méhészet tantárgyat vezető és a szeminárium tanárok tankönyvellátásáról a háború idejére. 8 lap.	1914.VI.10- 1914.IX.9
2372	Az egyházi tanfelügyelő, Matyackó Tivadar értesítése az ungvári szolgabírónak az egyházi tanítók ellen indított fegyelmi eljárásokról. 4 lap.	1914.VII.5- 1914.VII.18
2373	Az egyházi tanfelügyelőség értesítése az ungvári püspöknek a malmosi egyházi iskola bezárásáról Bereg megye Közigazgatási Bizottsága által a fűtetlen osztályok miatt. 1 lap.	1914.III.5- 1914.III.5
2374	Az egyházi tanfelügyelőség értesítése az ungvári püspöknek az Uzsok községben történő egyházi tanítás hiányairól, Magyarország térképének beszerzéséről a csertyezi iskola számára, stb. 6 lap.	1914.II.18- 1914.VI.30
2375	A latorcai járási szolgabíró értesítése az egyházi tanfelügyelőnek a cserlenői Koroly András büntetéséről. 2 lap.	1914.I.16- 1914.I.28
2376	Az ungvári püspök engedélye Mudra József felsőiskolai hallgatónak vizsgáztatása ügyében. 2 lap.	1914.VII.1- 1914.VII.9
2377	Derkács János izai tanító folyamodványa az ungvári tanfelügyelőséghez nyugdíjaztatása tárgyában, ugyanakkor hajlandóságáról a hivatásának tovább folytatásáról. 2 lap.	1914.V.5- 1914.V.11
2378	Holozsnyai Tivadar makkosjánosi gör, katolikus pap folyamodványa az ungvári püspökhöz lánya felvételéről az ungvári leánynevelő iskola kollégiumába. 2 lap.	1914.VII.16- 1914.VIII.3
2379	Tót Géza, magosrévi lakos folyamodványa az ungvári püspökhöz lányának vizsgáztatása ügyében az ungvári polgári leányiskolában. 3 lap.	1914.VII.18- 1914.VII.21
2380	Görögkatolikus papi folyamodvány az ungvári püspökhöz tanítói állás betöltéséről Lasztomér községben. 3 lap.	1914
2381	A mátyfalvai pap folyamodványa tanítói állások betöltéséről papok által. 8 lap.	1914
2382	Boksai Péter, nagylázi tanító folyamodványa az ungvári püspökhöz a tanítói lakások gazdasági épületeiről. 3 lap.	1914.VII.1- 1914.XII.21
2383	Diplomás tanítók folyamodványai az ungvári püspökhöz tanítói állások betöltéséről. 21 lap.	1914.VI.26- 1914.VIII.6

2384	A tanulók folyamodványai az ungvári püspökhöz felvételük-ről az ungvári tanítói szemináriumba. 14 lap.	1914.VI.26- 1914.VIII.6
2385	Az ároki egyházi elemi iskola tanítóinak a folyamodványa a tanfelügyelőnek a csütörtöki nap szabadnappá tételéről. 3 lap.	1914.II.12- 1914.II.14
2386	Az összmagyar katolikus iskolabizottság meghívója 2 lap.	1914.III.1- 1914.VI.1
2387	Medveggy Péter bacsói egyházi tanító személyi iratai. 24 lap.	1914-1916
2388	Legeza Ágoston, solymosi görögkatolikus pap magyarázata a vallástan előadásának hiányáról a nagyszeretvai református iskolában. 7 lap.	1914.VI.2- 1914.VII.21
2389	A havasaljai volt egyházi tanító magyarázata az ungvári püspöknek Halatkovics Bertalan esperes ügyében, aki a tanító áthelyezése után nem hagyta magával vinni a könyveit. 3 lap.	1914.V.12- 1914.V.25
2390	A Vallás- és Közoktatási Minisztérium köszönőlevele Papp Antal ungvári püspökhöz a katolikus gimnáziumban tanulók ösztöndíjazásáról. 1 lap.	1914.VI.15- 1914.VI.24
2391	Az ungvári püspök levelezése a szigeti vikáriussal (helynökkel), és Medvecki Antallal, az ökörmezői esperessel a felsőszineveri egyházi iskola támogatásáról. 5 lap.	1914.VI.17- 1914.VI.29
2392	Levelezés a Vallás- és Közoktatási Minisztériummal az ároki egyházi elemi iskola építéséhez nyújtott támogatásról. 6 lap.	1914.III.27- 1914.V.25
2393	Levelezés a Vallás- és Közoktatási Minisztériummal az ungvári fiú és leány tanítói szeminárium órarendjének és óraelosztásának felterjesztéséről a minisztériumba. 6 lap.	1914.VI.8- 1914.VI.26
2394	Levelezés sárosrőcse község görögkatolikus papjával az egyházi iskolatanács megválasztásáról. 6 lap.	1914.VI.24- 1914.VII.22
2395	Alapító oklevelek a papok és más személyek által létrehozott alapítványokról a halottak emlékével kapcsolatosan. 48 lap.	1914
2396	Az ungvári püspök rendelete az alappénztár pénztárosához pénzösszeg kiutalásáról a havasközi templom építésére. 1 lap.	1914.VI.4
2397	Az ungvári püspök rendelete az alappénztár pénztárosához a papok nyugdíjának, kiküldetési pénzek, stb. kifizetéséről. 13 lap.	1914
2398	Az ungvári püspök rendelete az alappénztár pénztárosához kungrua kifizetéséről a tiszabogdányi papnak, Mikita Eleknek. 1 lap.	1914.XI.16
2399	Az ungvári püspök rendelete az alappénztár pénztárosához kongrua kifizetéséről az ungvár-ceholnyai templom káplánjának. 4 lap.	1914.I.16- 1914.IV.28
2400	Az ungvári püspök helynökének rendelete az alappénztár pénztárosához a Vallás és Közoktatási Minisztérium által kiutalt pénzösszeg folyósításáról a munkácsi egyházközseghoz. 1 lap.	1914.VII.11

2400/a	A püspöki alappéntzár körlevele a papokhoz az egyházi tanítók árvalapjának támogatásáról. 2 lap.	1914.III.14
2401	Iratok özvegyek és árvák alapítványának anyagi támogatásának mértékéről. 37 lap.	1911.VI.5- 1914.XI.27
2402	Kimutatások a püspökség adósairól, akik nem fizették a lakásdíjat. 1 lap.	1914.XII.31
2403	Kimutatások azon értékpapírokról, amelyek a püspöki alappéntzárnál őriznek. 7 lap.	1914.XI.25
2404	Az esperesek kimutatásai az alappéntzárak adakozásairól jótékony célokra. 87 lap.	1914.I. - 1914.V.
2405	Iratok a dolhai esperesség által az alappéntzárba befizetett összegekről. 9 lap.	1914.III.2- 1914.X.10
2406	Az alappéntzárba őrzött értékek jegyzéke, amelyeket a háborúban harcoló sebesült katonák számára gyűjtöttek. 2 lap.	1914.XI.16
2407	A szentszéki bizottság határozata hitelek kiadásáról az alappéntzárból. 188 lap.	1914.I.3- 1919.VIII.23
2408	A hajdudorogi püspök felhívása az ungvári püspökhez, a Vallás- és Közoktatási Minisztériumból átutalt összegekről, amit kongruaként kaptak meg. 6 lap.	1914.I.5- 1914.I.20
2409	Az ungvári püspök utasítása az alapítványi pénztár vezetőjének a máramarosi papok számára kiutalt kedvezményes kölcsönökről. 2 lap.	1914.VI.27- 1914.VI.23
2410	Az ungvári püspök értesítése az alapítványi pénztárhoz az egyházi tanítók kinevezéséről. 16 lap.	1914
2411	Cimbalinca János galambosi nyugdíjas tanító folyamodványa az ungvári püspökhöz házassági zálogának visszaszolgáltatásáról. 3 lap.	1914
2412	Számlák és más pénzügyi iratok az alapítványi pénztárból folyósított összegekről. 29 lap.	1914.VII.18- 1915.VII.13
2413	Számlák és más pénzügyi iratok az Erzsébet árvaház pénztárából folyósított összegekről a püspökségnek. 9 lap.	1914-1915
2414	Papp Antal ungvári püspök körlevele a püspökség papjaihoz egyházi és közigazgatási kérdésekről. 131 lap.	1915.II.12- 1915.IX.6
2415	Az esztergomi érsek körlevele az ungvári püspökhöz XV Benedek római pápa utasításának teljesítéséről: a békéért való imádkozás ügyében. 8 lap.	1915.I.25- 1915.III.23.
2416	Jegyzőkönyvek a plébániák és egyházi iskolák esperesi ellenőrzéséről. 35 lap.	1915.II.12- 1915.IX.6
2417	A szentszéki ülések jegyzőkönyvei az 1915-1918 évekről. 8 lap.	1915.VIII.4- 1915.XII.28
2418	A szentszék ülésének jegyzőkönyvi kivonata a püspökség vagyonának Budapestre való menekítéséről az orosz cári csapatok betörése miatt a Kárpátokba. 2 lap.	1915.I.9

2419	Az alsóhidegpataki esperes, Musztyanovics József jelentése a tyuskai és a tarújfalui egyház átszenteléséről a katonaság ottani elszállásolása miatt. 2 lap.	1915.IV.12- 1915.IV.24
2420	Fejedelmek és tábornokok névsora akik, részt vettek a püspök által szervezett banketen, a püspökség épületében. 1 lap.	1915.IV.25
2421	Dudinszki szolyvai esperes folyamodványa a király és a császár valamint a király és a cár közötti különbségek előadásáról a templomokban. 2 lap.	1914.XI.30- 1915.X.31
2422	A husztsófalvai gör. katolikus pap, Azari Jenő folyamodványa az egyházi ünnepek idejének rendezéséről. 4 lap.	1915.IV.12- 1915.IV.24
2423	A Budapesti Kúria határozata a nagybereznai „Klotilda” vegyi üzem fizetési kötelezettségéről a középszei egyházközségnek a javára a jogtalanul kivágott erdő miatt. 16 lap.	1910.X.31- 1917.I.7
2424	Az ungvári püspök javaslata az egyházi tárgyak, irodaszerek vásárlására vonatkozóan, amit a világháború rokkant katonái készítettek a bécsi Krikla vállalatnál. 6 lap.	1915
2425	Az ungvári püspök értesítése imakönyvek és más egyházi irodalom kiküldéséről a frontra. 4 lap.	1915.XII.14- 1915.XII.15
2426	A községi papok értesítése a gyónásokon tudomásul vett nehéz életesetekről. 15 lap.	1911.X.30- 1918.XII.31
2427	A nagylucskai községi pap jelentése az 1915. évi shematizmusba bevitt téves adatokról a pravoszlávok számát illetően. 2 lap	1915.X.9- 1914.X.20
2428	A latorcsfői és a sebesfalvai községi papok jelentései az ungvári püspöknek az orosz hadifoglyok elhelyezéséről a templomokban az osztrák magyar hadvezetés által. 5 lap.	1915.IV.19
2429	A községi papok folyamodványai olaj küldéséről a egyházi célokra felkenésre (megerősítésre). 21 lap.	1915.IV.7- 1915.VI.30
2430	A galíciai görögkatolikus menekültek papjának folyamodványa Bolfeberg községből az ungvári püspöknek az egyházi szertartási tárgyak megküldéséről. 5 lap.	1915.II.3- 1915.II.18
2431	A dombosteleki községi pap panaszlevele a minisztertanács elnökéhez a templomban és a lakásában lefolytatott házkutatásról. 6 lap.	1915.IV.22
2432	Bacsinszky Mihály, nagylucskai községi pap magyarázata az ungvári püspöknek a hívek panaszairól. 6 lap.	1915.VIII.30- 1915.II.9
2433	Leopold Szalvatore, ausztriai herceg levele az ungvári püspökhez festmény megküldéséről az ungvári tartózkodásának emlékére. 2 lap.	1915.VIII.29- 1915.IX.30
2434	Hrabár Jenő, majdani községi pap levele az ungvári püspökhez azon anyagi károkról, amit a betörő orosz cári csapatok okoztak a faluban. 4 lap.	1915.I.4- 1915.V.4
2435	Ferenc József osztrák császár dekrétuma Matyackó Tivadar kanonok szárnysegédnek való kinevezéséről. 2 lap.	1915

2436	Lelkészek és egyházi tanítók személyi iratai (értesítés, folyamodvány és levelezés) 50 lap.	1915-1918
2437	A bécsi Szent Augusztus Intézet főigazgatójának értesítése a munkácsi püspökség papjainak valamint Fencik István tanulmányairól. 2 lap.	1915.XII.25-1916.I.6
2438	Papok és kántorok folyamodványai kinevezésekről, igazolások kiadásáról a katonai szolgálat alóli felmentésről, személyes és más ügyekről. 25 lap.	1915
2439	A bécsi pápai nuncius értesítése a pápa és a görögkatolikus püspök által a házasságok megkötésének könnyítése ügyében. 5 lap.	1915
2440	Medvecki Jenő ökörmezői pap folyamodványa a megerősítésekről (felkenéséről), amelyek elmaradtak a hadi állapotok miatt, a görögkatolikus papok evakuációjáról a frontzónából. 2 lap.	1915
2441	Az ungvári püspök folyamodványa a római pápához Kornél Sternand áttérésének engedélyezéséről a római katolikus vallásról a görögkatolikus vallásra. 1 lap.	1915
2442	Az ungvári főerdőhivatal igazgatóságának értesítése az ungvári püspökhöz Dadai Gábor mérnök gyakornok haláláról a galíciai fronton. 3 lap.	1915.IV.20-1915.V.8
2443	A budapesti központi papi szeminárium igazgatójának értesítése az ungvári püspökhöz a papi szemináriumba való felvételtől, Sztojka Sándor és Marina Sándor valamint más hallgatók tanulmányi eredményeiről. 7 lap.	1915.VI.1-1915.VII.28
2444	A teológusok folyamodványai az évenként kiadott reverenda árának megtérítéséről. 3 lap.	1915.IV.24-1915.V.4
2445	Iratok (levelezések, szerződések stb.) a püspökség és a plébániák anyagi állapotáról. 9 lap.	1915.I.5-1915.XI.1
2446	A szentszéki bizottság tagsági ülésének határozata kötvény vásárlásáról 100.000 korona értékben, hadihitel formájában. 2 lap.	1915.X.22-1915.X.23
2447	Müller József müncheni vállalatvezető panaszlevele az ungvári püspökhöz Holisa Andrásra és Bobova Miklósról a megrendelt művészi fotók kifizetésének elmulasztása miatt. 6 lap.	1915.VIII.6-1915.X.20
2448	Statisztikai kimutatások a huszti esperesség kiadásairól iskolai célokra valamint a lelkészek és kántorok özvegyeinek támogatására. 10 lap.	1915.VIII.4-1915.XII.28
2449	A Honvédelmi Minisztérium kötelékébe működő katonai segítségnyújtási igazgatóság felhívása a császári és hadvezérek portréinak megrendeléséről a rokkantak, az árvák és az özvegyek pénzalapjának növelése céljából. 10 lap.	1915.IV.12-1915.V.26

2450	A Vallás- és Közoktatási Minisztérium értesítése a máramarosszigeti vikárius Balog Mihály és más görögkatolikus pap segélyezéséről, akik károsultak az orosz betörés alkalmával. 24 lap.	1914.XII.15- 1915.V.14
2451	A Vallás- és Közoktatási Minisztérium értesítése Ferenc József császár jótékonyági segélyéről saját pénztára terhére az ároki görögkatolikus egyház javára 200 korona összegben. 9 lap.	1915.XI.1- 1916.XI.2
2452	Az özvegyek és árvák alapítványának felhívása az ungvári püspökhöz támogatásának elnyerése céljából. 5 lap.	1915.VII.16- 1915.XII.28
2453	A szabbori görögkatolikus egyház igazolója Sztahura Dániel ukrán ügyvéd családjának szegénységéről, akit a cári hadsereg internált. 1 lap.	1915.XI.1
2454	Levelezés az ungvári püspökkel a papok és kántorok özvegyeinek nyugdíjkifizetéséről, stb. 16 lap.	1915
2455	Levelezés a Magyar Kurír című lap szerkesztőségével, a szerkesztőség anyagi támogatásáról. 9 lap.	1915.I.30- 1915.VIII.25
2456	Az egyházi birtokok intézőinek jelentései a bérbe adott földek után származó bevételekről, a bérleti díj beszedéséről. 27 lap.	1914.III.25- 1915.IV.22
2457	Iratok (határozatok, ítéletek, értesítések, és más dokumentumok a tanítók fegyelmi ügyeivel kapcsolatosan. 20 lap.	1914. IV.23- 1915.XII.10
2458	A kántortanítói intézet fegyelmi bizottságának értesítése Volosin Ágoston részére Szinicsák György dubrovszki tanító fegyelmi ügyében. 6 lap	1915.II.17- 1915.VIII.30
2459	Levelezés Magyarország esztergomi hercegprimásával Máté Miklós zsukói pap felfüggesztéséről állásából. 9 lap.	1915.VIII.31- 1917.VIII.1
2460	A Vallás-és Közoktatási Miniszter rendelete Kaminszki József előadó tanárnak a fizetéséről, aki a görögkatolikus tanítói szemináriumba tanított. 2 lap.	1915.XI.7- 1915.XII.7
2461	A Vallás-és Közoktatási Miniszter rendelete a nem magyar állampolgárságú pedagógiai- és óvodaképzői növendékek érettségi vizsgáinak felfüggesztéséről. 2 lap.	1915. IV.19- 1915.IV.22
2462	Az ungvári püspök rendelete a siketnéma iskolák számára folyósított pénzösszegekről. 4 lap.	1915.II.12- 1915.XII.28
2463	A Máramaros megyei középiskolák vallás tanítóinak a jelentése a vallás, mint tantárgy előadásának helyzetéről az 1914/1915. évben. 4 lap.	1915.VI.20- 1915.VI.29
2464	A Vallás-és Közoktatási Minisztérium értesítése, amelyben megengedik az Ungvári Tanítóképző Szemináriumban az idő előtti vizsgák letételét. 8 lap.	1915.VIII.4- 1915.XII.28
2465	Levelezés a Máramarosszigeti Tanfelügyelőséggel az iskolák vizsgarendjéről. 7 lap.	1915.I.17- 1915.III.17

2466	Levelezés a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztériummal, a görögkatolikus leánytanítói szemináriummal és a polgári iskolával helyiségek kiutalásáról a fronton elesett honvédek árvái számára. 4 lap.	1915.III.5- 1915.III.29
2467	Levelezés a zempléni és a sátoraljújhelyi Tanfelügyelőséggel a fronton elesett vagy eltűnt tanítók nyilvántartásáról. 3 lap.	1915.III.17- 1915.III.18
2468	A Vallás-és Közoktatási Miniszter levele Papp Antal ungvári püspökhöz észrevételeiről a tanítói szeminárium éves elszámolásával kapcsolatosan. 4 lap.	1915.III.29- 1915.IV.20
2469	Kimutatás a „Konvikt” püspöki internátus pénzügyi helyzetéről. 18 lap.	1915-1918
2470	A püspöki alappénztár pénztárosának, Duliskovics Ernőnek a kimutatás a pénztár vagyonáról. 2 lap.	1915.V.14- 1915.V.27
2471	A hajdudorogi püspök értesítése a hajdudorogi papok adóságának megtérítéséről. 2 lap.	1915.V.28- 1915.VI.4
2472	Számlák a püspökségi alappénztárból kifizetett összegekről az ungvári papok árváinak intézménye fenntartása részére, amelynek igazgatója Suba György. 4 lap.	1915.I.2- 1915.IX.28
2473	Magyarország hercegprímásának üzenete a püspököknek XV. Benedek pápa megerősítéséről, békeszerződés megkötéséről és a hadifoglyok kiszabadításáról. 3 lap.	1916.I.3- 1916.IV.10
2474	A szatmári római katolikus püspök üzenete IV. Károly király koronázásának alkalmából rendezett ünnepi szertartásokról, misékről. 4 lap.	1916.XII.4- 1916.XII.14
2475	Papp Antal ungvári püspök rendelete a Gergely naptár bevezetéséről a püspökség területén. 10 lap.	1916.V.4
2476	A kalocsai érsek körlevele az egyházi és közigazgatási kérdésekről. 6 lap.	1916.X.16- 1916.X.2
2477	Merridel Val kardinálisnak, a pápai udvar titkárának utasítása gyónás szervezéséről, a megtévesztett hívők részére. 2 lap.	1916.VII.13
2478	Az ungvári székesegyházban végzett szertartások nyilvántartási könyve. 113 lap.	1916.I.1- 1919.I.11
2479	Kimutatások a felsőhegyvidéki és a szobránci esperességek bevételeiről és kiadásairól. 30 lap.	1916.XII.31- 1917.VI.30
2480	A müncheni Müller József vállalat ajánlata az ungvári püspökségnek egyházi tartalmú képek megrendeléséről. 5 lap.	1916.II.25
2481	Az ungvári püspök felhívása a Bereg megyei alispánhoz az orosz hadifoglyok munkaszázadának áthelyezéséről Kiszszolyváról, mivel a foglyok erős unióellenes propagandát fejtettek ki a lakosság körében. 2 lap.	1916.XI.11- 1916.XI.15
2482	Értesítés az ilonokújfalui görögkatolikus paphoz a régi temető használatának engedélyezéséről a szolgabíró beleegyezésével. 2 lap.	1916.X.37- 1916.XI.2

2483	Magyarország hercegprímásának értesítése, amelyben az ungvári püspök jogát meghosszabbítják a vegyes házasságok engedélyezéséről. 2 lap.	1916. V.31- 1916.VI.13
2484	Petrik Jenőnek, Lohóc egyházközség papjának folyamodványa egy útszéli kereszt felszentelésének engedélyezéséről, amelyet az Amerikában élő hívek adományaiból állítottak fel. 2 lap.	1916.X.31- 1916.XI.2
2485	A Korrespondent Blatt katolikus újság szerkesztőségének kérése az ungvári püspökhöz a püspökségi újságok és sematizmusok kiküldéséről. 1 lap.	1916.II.16- 1916.II.25
2486	A bécsi apostoli nuncius búcsúlevele távozása alkalmával az Osztrák Magyar Monarchia területéről. 2 lap.	1916.X.24- 1916.XI.8
2487	Levelezés a dunkófalvai egyházközség papjával erkölcsi és bűnbocsánati kérdésekben. 4 lap.	1916.VI.10- 1916.VI.16
2488	Levelezés a Központi Statisztikai Hivatal igazgatójával a püspökség egyházközségeinek számáról. 3 lap.	1916.I.17- 1916.I.27
2489	Az egyházközség papjainak esküszövege hivatásuk elfoglalása alkalmával. 2 lap	1916.I.11- 1916.I.17
2490	A Vallás- és Közoktatási Minisztérium értesítése a görögkatolikus papok kártérítéséről, akik az orosz cári csapatok által ideiglenesen elfoglalt területek miatt szenvedtek kárt. 16 lap.	1915.VIII.29- 1916.III.13
2491	Isztonya község lakosainak panaszlevele az egyházközség papjára, Fesztori Jánosra; a püspök rendelete a panasztevők meghallgatásáról. 5 lap.	1916.III.13
2492	Az ungvári püspök utasítása az egyházi házasságkötéssel kapcsolatosan. 3 lap.	1916.III.8- 1916.III.18
2493	Az osztrák hadsereg római katolikus katonai főpapjának felhívása a harcmezőn eltemetett katonák kihantolásáról és a tetemek átszállításáról és eltemetéséről a temetőkben. 3 lap.	1916.X.13- 1916.X.17
2494	Hadzsega László, kanonok folyamodványa bátyjának Hadzsega Románnak, az osztrák hadsereg főhadnagyának, temetkezési szertartás levezetésének engedélyezéséről az ungvári vár temetőjében. 2 lap.	1916.XI.1- 1916.XI.3
2495	A katonalelkészek vezetőjének parancsa az ungvári püspökhöz teológusok kiküldéséről az olasz frontra egészségügyi szolgálatra. 4 lap.	1916.VI.10
2496	A szent kongregáció rendelete, ami ellenőrzést gyakorol a katolikus papi szemináriumok és az egyetemek felett, az ungvári püspökhöz kimutatás beküldéséről, az ungvári papi szeminárium pénzügyi és tanulmányi helyzetről és a püspök beszámolójáról erről a kérdéstről. 8 lap.	1916.I.8- 1916.I.15
2497	Az ungvári papi szeminárium professzori üléseinek jegyzőkönyve a vizsgák rendjéről. 3 lap.	1916. IV.9- 1916. IV.14

2498	A bécsi római katolikus papi szeminárium „Augusztinum” igazgatójának felhívása (levele) az ungvári püspökhöz Fencik István teológus jellemrajzának a megküldéséről. 2 lap.	1916.XII.11- 1916.XII.23
2499	A központi papi szeminárium igazolása, a munkácsi püspökség teológusai által vezetett tanfolyamokról. 5 lap.	1916.VI.1- 1916.VI.2
2500	A kislaludi egyházközség papjának értesítése az ungvári püspökhöz anyagi kompenzáció kifizetéséről a Vasúti Igazgatóság által keskeny nyomtávú vasút építés céljából egyházközségtől elfoglalt földterületek miatt. 3 lap.	1909.VI.4- 1909.VIII
2501	Kimutatás az ungvári püspökség egyházi egyesületei által fizetett pápai adó befizetéséről. 2 lap.	1916-1918
2502	Számlák biztosítási összegek kifizetéséről a püspökség épületeinek biztosításáról és az egyházi személyek életbiztosításáról. 37 lap.	1916-1918
2503	Neskudla József vállalatának panaszlevele az ungvári püspökhöz Marcsenkó József sátoraljaúj helyi káplán adósága ügyében. 2 lap.	1916.XII.16- 1917.I.9
2504	Az egyházi tanítók özvegyeinek folyamodványa az ungvári püspökhöz nyugdíjuk folyósításáról. 20 lap	1915. IX.14- 1916.III.27
2505	Gyűjtőív jótékonyági adományok gyűjtéséről a katona árvák segélyezése céljából. 3 lap.	1916.V.20
2506	Iratok az egyházi tanítók ellen indított fegyelmi ügyekről. 47 lap.	1916.I.5- 1916.XII.13
2507	Cebrián Mária grófnő keresete Révai Ferenc birtokos végrendeletének érvénytelenítéséről. 24 lap.	1916.VII.21
2508	Az ungvári püspök rendelete az iskolai tanfelügyelőkhöz az ilosvai egyházi iskola tanulóinak átirányításáról a polgári iskolába. 2 lap.	1916.X.14- 1916.X.19
2509	Az ungvári papi szeminárium igazgatójának javaslatai és a jelentkezők kérvényei a szemináriumba való felvételtől. 20 lap.	1916.X.2- 1917.I.7
2510	Az egyházközségi iskolák tanítóinak hivatali esküszövege. 1 lap.	1916.IV.16
2511	A Vallás- és Közoktatási Minisztérium értesítése az ungvári püspökhöz a magyar állampolgársági igazolványok visszaszolgáltatásáról az ungvári tanítói szeminárium előadói részéről. 9 lap.	1916.XII.20- 1916.II.20
2512	Az ungvári püspök helynökének értesítése Ugocea megye tanfelügyelőségéhez a szőlősegresi egyházi iskola vizsgarendjéről. 2 lap.	1916.XI.27
2513	Zselvai Gyula pizstraházai pap értesítése az egyházi iskola végzős osztályainak átadásáról az állami iskolának. 3 lap.	1916.X.12- 1916.X.19
2514	Az ungvári püspök levelezése a papfalvai egyházközség papjával, amelyben a püspök ellenzi a 10 évesnél idősebb diákok szünidőztetését a szezonális mezőgazdasági munkák közepe. 7 lap.	1916.VII.26- 1916.X.14

2515	Az ungvári püspök rendelete a püspöki alapítványi pénztár pénztárosához pénzbeli zálog kiadásáról a Hamos és Szuhan építőipari vállalat részére, pénztári iratok. 8 lap.	1916.III.23- 1917.X.13
2516	Kimutatások a görögkatolikus egyházi szervezetek által összegyűjtött pénzbeli ajándékokról, amit a világháborúban elesett osztrák-magyar katonák özvegyeinek és árváinak az alapjába adtak át. 14 lap	1916.III.
2517	Kimutatások az ungvári püspökség pénzalapjairól. 8 lap.	1916.IX.
2518	A szentszéki tanács határozata a gyászszertartások áráról. 15 lap.	1916
2519	Az ungvári püspökség jogtanácsosának folyamodványa az alappénztárból fedezett hitelek folyósításáról a kérelmezőknek. 5 lap.	1916.I.4- 1916.VII.8
2520	A tapolcai püspöki vagyongazgatóság folyamodványa Tóth Vince bérlő zálogösszegének a visszaszolgáltatásáról és más ügyekről. 12 lap.	1916.VII.14- 1916.X.28
2521	Az ungvári püspök bizonylata a pénztároshoz 1000 korona bevételről, amit a katonai parancsnokságtól kaptak a vörösrézből készült edények elkobzására. 2 lap.	1916.VII.18
2522	Hosszá Gyulának, a szamosújvári görögkatolikus püspöknek az üzenete az ungvári püspökség papjaihoz egyházi kérdésekről. 6 lap.	1917.XII.16
2523	A Közellátási Minisztérium rendelete szemes termény kiadásának engedélyezéséről az állami közellátás raktáraiból foszfor előállítás céljából. 7 lap.	1917.VII.5- 1917.XI.9
2524	A püspöki hivatal rendelete Csillagfalva papja részére a nők szülés utáni megtisztulási szertartásának végrehajtásáról. 1 lap.	1917
2525	Az ungvári püspök körlevelei a papokhoz egyházügyi és közigazgatási kérdésekről. 46 lap.	1917-1918
2526	A huszti esperesség papi üléseinek jegyzőkönyve. 7 lap.	1917.V.28- 1917.VIII.8
2527	Jegyzőkönyvek, beszámolók, jelentések a havasközi, tarnai, vásárhelyi és a gálszécsi egyházközségekről. 70 lap.	1917.III.23- 1917.X.22
2528	Az egyházi tanács az egyházközségi épületek vizsgálatáról Hidegpatak és Tarújfalu községekben. 7 lap.	1917.VI.22- 1917.VII.21
2529	Az ungvári püspök levelezése az ökörmezői esperessel, Medvecki Antallal a felsőkalocsai egyházközség inventáriumának ellenőrzéséről. 9 lap.	1917.II.3- 1917. IX.7
2530	A papok és a kántortanítók referátumai egyházi témákról. 44 lap.	1917.XII.4-
2531	Iratok a rahói harangok elkobzásáról az osztrák hadsereg által. 8 lap.	1917. IV.11- 1917.X.27
2532	A „Gazdaszövetség” című lap cikke az értelmiség szegénységéről az I világháború idején. 1 lap.	1917.III.28

2533	Papp Antal ungvári püspök rendelete a „Görögkatolikus Szemle” szerkesztőjének, amelyben megtiltja a Gergely és a Juliánusz naptár egyesítéssel kapcsolatos népi megmozdulásokkal kapcsolatos hírek publikálását. 2 lap.	1917.II.6- 1917.II.7
2534	A budapesti művészeti egyesület javaslata az ungvári püspöknek IV. Károly és Zita királynő portréinak megvásárlásáról. 2 lap.	1917.II.3- 1917.II.6
2535	Magyarország Minisztertanácsának felhívása az ungvári püspökhöz a papok számára kiadott körlevélről, amelyben az Osztrák-Magyar Monarchia által folytatott háborút igazságos háborúnak tünteti fel, ennek propagálására szólítja fel a papokat. 3 lap.	1917.IV.17- 1917.V.8
2536	Az ungvári püspök engedélye a nagytoronyai egyházközség vezetőjének három református áttéréséről a görögkatolikus hitre, Cserhe községben. 2 lap.	1917.II.3- 1917.II.6
2537	Az ungvári püspök engedélye az egyházközségek papjainak az orosz cári hadifoglyok látogatására. 3 lap.	1917.III.31- 1917.IV.3
2538	Az ungvári püspök engedélye ölyvös község híveihez a házasságtöréssel kapcsolatos gyónásokkal kapcsolatosan. 2 lap.	1917
2539	Az ungvári püspök engedélye Rónaszék község papjának két szertartás levezetéséről húsvét első napján. 4 lap.	1917.III.25- 1917.VII.7
2540	Az ungvári püspök értesítése a volóci és a csicseri papokhoz szerzetesek kiküldéséről ezen egyházközségekbe. 5 lap.	1917.III.26- 1917.III.29
2541	Hadzsega László kanonok folyamodványa két filozófiai kéziratának (Természbölcséleti világnézet) jóváhagyásáról, tankönyv formában való kiadásáról a papi szeminárium részére. 4 lap.	1917.III.26- 1917. IV.26
2542	A budapesti katolikus nővédelmi egyesület meghívója az ungvári püspökhöz az egyesület ünnepi ülésére. 2 lap.	1917.III.27
2543	A dombói görögkatolikus pap folyamodványa a lőszerraktár elhelyezéséről messze a templomtól. 4 lap.	1917.II.17- 1917.III.4
2544	A huszti esperes panaszlevele az ungvári püspökhöz a magyar és a német katonai alakulatokra a görögkatolikus templomok felhasználása miatt római katolikus, pravoszláv és protestáns istentiszteletek céljából. 5 lap.	1917.II.28- 1917.III.28
2545	A „Révai és Benedek” budapesti vállalat levele az ungvári püspökhöz aranyozott kép felszenteléséről. 1 lap.	1917.III.16- 1917.V.21
2546	Újhelyi János gorondi pap igazoló levele az ungvári püspökhöz a hivatalos levelek átvételének megtagadása miatt. 7 lap.	1917.III.20- 1917. IV.11
2547	Réti Simon uzsoki pap magyarázata az ungvári püspökhöz a galíciai katonák egyházi követeléseinek kielégítése miatt, az előre nem tervezett istentiszteletek megtartásáért. 6 lap.	1917.VII.31- 1917.VIII.3
2548	A huszti esperes levelezése az ungvári püspökkel a huszti baranyai apát és a hívek közötti konfliktus rendezése tárgyában. 4 lap.	1917.II.3- 1917.II.12

2549	Levelezés Máramaros megye főispánjával az izai pravoszlávmozgalom lokalizációja ügyében. 7 lap.	1917.XII.19
2550	Levelezés a feketeadói görögkatolikus pap és az ungvári püspök között Fedorcsák Anna esküjének feloldásáról. 2 lap.	1917.III.30- 1917.IV.2
2551	Levelezés a beregszentmikósi pappal új szentkép felszentelése miatt. 2 lap.	1917.III.17- 1917. IV.1
2552	Levelezés az ungvári püspök és a budapesti papi szeminárium igazgatójával a szent olaj beszerzéséről bécsi pápai nuncius által Olaszországból. 15 lap.	1917.I.10- 1917.VIII.30
2553	Levelezés Hadzsega Dániel ölyvösi pap és az ungvári püspök között bűnbocsánat tárgyában. 2 lap.	1917.III.28- 1917.III.31
2554	Levelezés a bécsi pápai nuncius és az ungvári püspök között három katekéta könyv kiküldéséről a Vatikánba ellenőrzés miatt is. 2 lap.	1917.IV.28- 1917.V.1
2555	Levelezés Koszej Elekkel, a munkácsi esperessel Darcsi Erzsébet áttéréséről a reformációról a görögkatolikus hitre. 2 lap.	1917
2556	IV. Károly magyar király dekrétuma Szabó Simon kinevezéséről munkácsi kanonoknak. 1 lap.	1917
2557	Az ungvári püspök rendelete az alsóhidegpataki espereshez a lengyelszállási pap helyettesítéséről. 2 lap.	1917
2558	Az ungvári püspök rendelete a szentmiklósi espereshez a varvasréti pap helyettesítéséről. 2 lap.	1917
2559	Az ungvári püspökség alappénztára vezetőjének, Hadzsega Bazilnak a jelentése Szemán István papi szeminárium professzor kinevezéséről pénztárosnak. 2 lap.	1917
2560	Az ungvári püspök rendelete Bilák Sándor esperesnek pénzüsszeg beszerzéséről talaborfalva hívóitól Jackó István pap részére. 4 lap.	1917.VII.2- 1917.VII.23
2561	Az ungvári püspök határozata Hrabár Jenő kinevezéséről a majdáni esperesség élére. 2 lap.	1917
2562	A szentszék határozata Fencik István pap honoráriumának kifizetéséről az ungvári székesegyházi kórus vezetéséért. 1 lap.	1917.VII.1
2563	Az ungvári püspök javaslata a Vallás- és a Közoktatásügyi Minisztériumhoz pótfizetés folyósításáról Hribovszki Lászlónak, beregbárdi papnak. 2 lap.	1917.III.26- 1917.IV.3
2564	Az ungvári püspök értesítése a papok ideiglenes helyettesítéséről a plébániákon. 21 lap.	1917
2565	Az ungvári székesegyház karmesterének kérvénye szabadságoltatása ügyében. 3 lap	1917.VII.6- 1917.VII.9
2566	Az ungvári székesegyház szerepájának kérvénye fizetés-emelésről. 4 lap.	1917

2567	Az ungvári püspök levelezése a Vallás- és a Közoktatásügyi Minisztériummal az ungvári tanítói szeminárium igazgatójának, Volosin Ágoston és más tanárok fizetésével kapcsolatosan. 6 lap.	1917
2568	Levelezés az őrdarmai görögkatolikus papé s az ungvári püspök között a sislóci harangozó kinevezéséről. 2 lap.	1917
2569	Az ungvári püspök levelezése a főesperessel a papok kinevezéséről és áthelyezéséről. 10 lap.	1917
2570	A volóci szolgabíró távirata az ungvári püspöknek Medveczki Antal alsóverhovinai esperes haláláról és levelezés a hozzátartozókkal valamint Fankovics András kántorral. 5 lap.	1917
2571	A Vallás- és a Közoktatásügyi Minisztérium körlevele pénzgyűjtésről az elemi és a középiskolákban a magyar Vöröskereszt javára. 6 lap.	1917.IV.19- 1917.V.5
2572	A Magyar Geológiai Egyesület felhívása Papp Antal püspökhöz az egyesület pénzbeli támogatásáról, beiratkozásról az egyesület tagjai közé. 9 lap.	1917.III.20- 1917.III.28
2573	A beregszászi esperesnek, Holozsnyai Tivadarnak beszámolója az egyházi egyesületek adományairól, amit a papok és a szerepapak nyugdíjalapjának gyűjtöttek. 2 lap.	1917.III.26- 1917.IV.3
2574	Az ungvári püspök köszönőlevele a Magyar Katolikus Népi Egyesület elnökéhez az egyesület hazafias tevékenysége és éves beszámolójának beküldése kapcsán. 2 lap.	1917.I.31- 1917.II.5
2575	Levelezés az ungvári püspök és Zseltvai Éliás között a Mária Kongregáció leányegyesület szervezéséről. 8 lap.	1917
2576	Levelezés a Magyar Vöröskereszt elnök és az ungvári püspök között pénzgyűjtésről a Vöröskereszt javára a Péter Pál napi ünneplés idején. 7 lap.	1917.III.20- 1917.IV.29
2577	Levelezés az ungvári püspök és a volóci esperessel a felsővercekei katolikus klub szervezéséről az ifjúság számára. 8 lap.	1916.XII.6- 1917. V.29
2578	Iratok pénzgyűjtésekről az egyházi egyesületek által az ungvári tanítói szeminárium épületének javítására. 10 lap.	1917.VII.10- 1918.I.3
2579	Iratok a nagyereblyei (Zemplén megye) egyházközség egyik földterületének ingyenes átadásáról hídépítés céljára. 6 lap.	1917.VI.26- 1917.VIII.30
2580	A Vallás- és a Közoktatásügyi Minisztérium értesítése a magánépítkezések betiltásáról. 1 lap.	1917.VII.31- 1917.VII.8
2581	Az ungvári püspök levelezése a makarjai pappal az egyházközség területén lévő gazdasági épületek javításáról. 4 lap.	1917.III.20- 1917.IV.11
2582	Az ungvári püspök határozata az anyakönyvi pótbejegyzésekről és a változások rögzítéséről. 14 lap.	1917
2583	Az ungvári püspök értesítése a cselei paphoz az amerikai anyakönyvi kivonatok hozzáférhetetlenségéről. 2 lap.	1917.VII.5- 1917. VII.28
2584	A tiszaujlaki görögkatolikus pap folyamodványa a házasság kihirdetésével kapcsolatosan. 6 lap.	1917

2585	Az ungvári püspök rendelete a munkácsi csernekhegyi kolostor apátjának a szerzetesekkel folytatott közös lelki gyakorlatokról. 2 lap.	1917.III.29- 1917.III.30
2586	Az ungvári papi szeminárium hallgatóinak folyamodványa szabadságoltatásukról. 1 lap.	1917
2587	Bereznai Jenőnek, a papi szeminárium absolvált hallgatójának folyamodványa az ungvári püspökhöz a házasság megkötéséért fizetendő összegekről. 3 lap.	1917
2588	A tanítói szeminárium internátusa igazgatójának javaslata az ungvári püspökhöz az internátusba való felvétel feltételeiről. 2 lap.	1917.III.28- 1917.IV.20
2589	Igazolás Popovics Antal, szemináriumi hallgató felmentéséről a katonai szolgálat alól. 1 lap.	1917.VII.7
2590	Levelezés a hajdudorogi püspökkel Mihály Sándor szemináriumi hallgató pótvizsgájának ügyében. 8 lap.	1917.III.28- 1917.V.11
2591	Nyilvántartási jegyzék a házi marhák mennyiségéről a csernekhegyi kolostor gazdaságában. 1 lap.	1917.IV.28
2592	Az egyházi egyesületi épületek jegyzéke, amelyek nem voltak tűz ellen biztosítva. 2 lap.	1917.III.30- 1917. IV.20
2593	Hadzsega László kanonok megjegyzései a püspökség esperei pénzügyi elszámolásait illetően. 13 lap.	1917.I.30- 1917.IX.11
2594	Sztankai Gyula, rakaszi görögkatolikus pap javaslata az ungvári püspöknek a rakaszi egyházi földek bérbeadásáról. 5 lap.	1917.I.31- 1917.II.16
2595	A püspökség pénzügyi felelősének panaszlevele az adóhivatalra, az eladott ingóságok utáni adóztatás miatt. 7 lap.	1917.III.25- 1917.VII.7
2596	Levelezés az ungvári püspök és a budapesti állatvédelmi egyesület között az állatok és a növények védelméről. 6 lap.	1917.III.30- 1917.V.10
2597	Csernoh Jánosnak, Magyarország hercegprímásának felhívása az ungvári püspökhöz az ingatlanok után fizetendő adókról. 1 lap.	1917.I.29- 1917.II.3
2598	Az ungvári püspök körlevele ösztöndíj folyósításáról a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium alapján a papok fiai részére budapesti egyetemekre. 2 lap	1917.VI.14- 1917.VII.5
2599	A szentszéki tanács határozata Hegedüs Ágoston, nevickei pap özvegye részére fizetendő támogatásról. 1 lap.	1917.II.14
2600	A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium értesítése a püspökség egyházi tanítóinak folyósítandó pénzösszegekről, ruhavásárlás céljából. 89 lap.	1917
2601	A papi szeminárium igazgatójának és más papok folyamodványai az ungvári püspökhöz a börtöl felmentéséről. 8 lap.	1917
2602	A tiszaujhelyi egyházközség folyamodványa az ungvári püspökhöz adományok gyűjtéséről templomépítésre. 10 lap.	1917
2603	A papok özvegyei és árváinak folyamodványa nyugdíj megállapításáról és támogatások folyósításáról. 65 lap.	

2604	A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium határozata az ungvári püspökség földterületeinek bérbeadásáról, az ehhez kapcsolódó szerződések jóváhagyásáról. 2 lap.	1917.VII.5- 1917.VIII.7
2605	Iratok Hebel Nikofor boboviscei papnak egy német tiszttal szemben elkövetett becsületsértés miatt. 15 lap.	1917.I.2- 1917.XII.14
2606	Barta Ödönnek, a magyar parlament képviselőjének levelei az ungvári püspökhöz a püspökség miskolci házának eladásáról a vasúti igazgatóságnak. 15 lap.	1917.I.18- 1917.II.6
2607	Az ungvári püspökség gazdasági vezetőjének levelezése a püspökkel téglagyár eladásáról. 2 lap.	1917.II.6- 1917.III.9
2608	Levelezés a szombathelyi püspökkel Varga István és Pécsek Mária válaszárol a püspöki bíróság előtt. 3 lap.	1917.III.20- 1917.III.30
2609	A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelete az állami fizetés megállapításáról a községi egyházi iskolák tanítói számára. 20 lap.	1917.II.5- 1917.VII.10
2610	Iratok a szemerei községi elemi iskola építéséről. 4 lap.	1917.III.27- 1917.XII.10
2611	Iratok az uzsoki elemi iskola épületének kiadásáról istállónak. 12 lap.	1917.VII.14- 1917.IX.25
2612	Iratok az egyházi elemi iskolák tanítói elleni fegyelmi eljárásokról, illetlen viselkedés és a szabályok be nem tartása miatt. 200 lap.	1916.II.28- 1917.XII.31
2613	Iratok Hudák Magda tanítónak való kinevezéséről az ungvári görögkatolikus leány-polgári iskolába. 30 lap.	1917.III.25- 1917.XII.22
2614	Az ungvári püspök rendelete a Csendes községi paphoz az egyházközség iskolájának javításáról az úrbéri közösség által eladott faúrbírtok értékesítéséből származó pénzüsszegekből. 7 lap.	1917.VII.9- 1917.VIII.11
2615	A Vallás-, és Közoktatási Minisztérium határozata pótfizetések folyósításáról az egyházi görögkatolikus tanítóknak 10 lap.	1917.II.5- 1917.XI.29
2616	Tanprogramok szerzetesek képzéséről az ungvári tanítói szemináriumban. 9 lap.	1917.III.29- 1917.V.26
2617	Esküminták az egyházi tanítók részére. 3 lap.	1917
2618	Matejkó Tivadar tanfelügyelő és kanonok javaslata az ungvári püspökhöz, amelyben a kovászóci papot a sárosoroszi római katolikus iskolába irányítja vallástudományt tanulni. 6 lap.	1917.II.6- 1917.III.27
2619	A görögkatolikus polgári leányiskola és az ungvári tanítói szeminárium tanulóinak folyamodványa a vizsgáztatás rendjéről, felvételiéről a szemináriumba stb. 31 lap.	1917
2620	Az ungvári tanítói szemináriumhoz tartozó gyakorlati iskola diákjainak és a szeminárium igazgatójának folyamodványa az ungvári püspökhöz a tanítók fizetésének emeléséről. 4 lap.	1917
2621	Levelezés az ungvári püspök és a Zemplén-Máramaros megyei tanfelügyelők között az elemi iskolák jegyzékének betérjesztéséről. 13 lap.	1917.III.17- 1917.IX.30

2622	Levelezés az ungvári püspök, a Vallás-, és Közoktatási Minisztérium és az esperesek között egyházi tanítók kinevezéséről a községi iskolákba. 42 lap.	1917
2623	Levelezés az Ung megyei tanfelügyelő és az ungvári püspök között a turjasebesi elemi iskola egyházi oktatásának hiányosságairól. 3 lap.	1917.III.27- 1917.IV.13
2624	Az ungvári püspök és a Máramaros megyei főispán közötti levelezés az alappénztár működési szabályzatának változtatásáról, ösztöndíj kifizetéséről a középiskolások számára, Máramaros megyében. 14 lap	1914.V.22- 1917.III.21
2625	Oklevelek a végrendeletekben rögzített összegek átadásáról a gyászszertartásokra. 57 lap.	1915.X.30- 1920.XII.11
2626	Az egri szentszéki bizottság igazgatójának pénzügyi elszámolása a görög és a római katolikus segélypénzalapok helyzetéről az egyházi tanítók és a tanítók árváinak segélyezéséről. 4 lap.	1917.VI.23
2627	Az alappénztár pénztárosának a beszámolója a kiadásokról és a bevételekről az 1917-1918. évben. 21 lap.	1917.XII.31
2628	Az alappénztár pénztári bizonylatai szerzői honorárium kifizetéséről Grigási Gyulának a papi szeminárium professzorának Egyháztörténet című magyar nyelvű könyvének megírása miatt. 2 lap.	1917.III.30- 1917.IV.2
2629	Pénztári bizonylatok az alappénztárból kifizetett összegekről. 4 lap.	1917.I.24- 1917.XI.21
2630	A betéttulajdonosok nyilvántartó jegyzéke (részlet) 8 lap.	1917-1927
2631	Alapszabály a püspöki pénztár pénzalapjainak mozgásáról. 18 lap.	1915.XII.18- 1917.VIII.9
2632	Magánszemélyek folyamodványai a szentszéki bizottság hoz hitelfelvétel céljából. 7 lap	1913.VIII.26- 1917.VI.8
2633	Papp Antal ungvári püspök üzenete a 10. autonómiatörvény életbeléptetéséről az Ung-, Bereg-, Ugoicsa és Máramaros megyék területére vonatkozóan. 1 lap.	1918.XII.27
2634	Bábakút, Beregpapfalva és más községek által tartott ülések jegyzőkönyvei a ruszin néptanácsok szervezéséről, levelezés erről a kérdéssel az egyházközségek papjaival. 20 lap.	1918.XII.5- 1918.XII.25
2635	Papp Antal ungvári püspök körlevele a papoknak egyházi és közigazgatási kérdésekről. 3 lap.	1918.V.28
2636	Matyackó Tivadar kanonok körlevele Papp Antal munkácsi püspök tevékenysége 25. évfordulójának méltatásáról. 2 lap.	1918.XII.14
2637	A szentszéki jegyzőkönyvek kivonatai a dr. Szulincáknak és dr. Fenciknek kifizetett honoráriumokról a doktori disszertáció sikeres védéséért. 16 lap.	1918.VI.6- 1918.XII.7
2638	A püspöki hivatal kimutatásai a kongrua kifizetéséről a papoknak. 7 lap.	1918.IV.11

2639	Dulfalva község görögkatolikus papjának jelentése a hívek mozgolódásáról a Gergely-naptárra való áttérés miatt. 7 lap.	1918.VI.25- 1918.VIII.18
2640	Iratok a görögkatolikus püspök által engedélyezett földterületek cseréjéről az ökörmezői lakosok és az egyházközség között templomépítés céljából. 38 lap.	
2641	Kimutatás az ungvári biztosítópénztár igazgatójától az ungvári püspökség adóságairól a biztosításokat illetően. 7 lap.	1918.III.21- 1918.VI.11
2642	A bilecki esperes jelentése a Bilke környéki lakosság éhezéséről. 1 lap.	1918
2643	A tarújfalui községi pap levelezése a Máramarosi főispánnal és az ungvári püspökkel a háború okozta károk felméréséről. 23 lap.	1916.II.12- 1918.IV.27
2644	Az ungvári püspökség fegyelmi bizottságának döntései a görögkatolikus papok ügyében. 20 lap.	1918.I.9- 1918. IX.17
2645	A Vallás- és Közigazgatási Minisztérium rendelete az 1918-1919. tanév megkezdésével kapcsolatosan, a felnőtt tanulók felhasználásáról a betakarításokon. 3 lap.	1918.VII.30- 1918.VIII.12
2646	A püspöki tanfelügyelő jelentése az ungvári püspöknek az Ugocsa megyei egyházi iskolák állapotáról. 3 lap.	1918.I.18
2647	Bérleti szerződés Felsőzi György és Szuhij Antal vásárhelyi lakosok között. 9 lap.	1918.I.12- 1918.II.14
2648	Az iskolaügyi tanfelügyelő levelezése az egyházi tanítók ankétáinak kitöltéséről. 2 lap.	1918.VIII.27
2649	Papp Antal ungvári püspök értesítése az alappénztár vezetőjének a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által folyósított kongruatámogatásokról a papok részére. 5 lap.	1918. IX.12- 1918.XI.22

Névmutató

A

Antonín Rozsypal 124
Artia Antal 65
Atanaszj Krupeckj 97

Á

Ábrahám Dezső 33

B

Bacsinszky András 12, 95
Bacsinszky Dániel 61
Bacsinszky Szilárd 67
Bacsinszky Tivadar 102
Bacsiszky Tivadar 100
Bakasai Péter 60
Balla Aladár 26, 28, 33, 36
Balogh Livia 106
Baltazár Dezső 144
Bangha Béla 52, 56
Bánó József 111
Beck Lajos 41
Bendász Dániel 151
Bendász István 151
XV. Benedek 148
Beregszászy István 64
Berta Lajos 80, 85
ifj. Bertényi Iván 20
Beszkid Anton 124
Bihon Miklós 144
Bihun Pál 149
Bjelik Imre 76

Bodnár István 111
Boksay Emil 129
Boksay János 54
Boksay Lajos 54
Boksay Péter 61
Botlik József 151
Brinszky Arthur 65
Bródy Ernő 34, 35, 37, 38

C

Chanát Irén 64
Chinorányi Lajos 66
Chira Sándor 129
Czizey János 111

Cs

Csanády Béla 110
Csatth Sándor 144
Csernoch János 44, 50, 64, 146
Csernyák Mihály 102
Csóbán Mihály 111
Csokonay Emil 84

D

Damjanovics Tivadar 147
Danielovics István 130
Dávid József 144
De Camelis János József 95
De Camelis József 12
Dedinszky Vladimir 65
Dorogi János 111

dr. Dudás Miklós 17
Dudás Miklós 18
Dudinszky István 111
Dudinszky Nesztor 55
Duluskovics Arnold 65

E

Eduard Beneš 130
Egressy Emil 121

F

Farkas József 64
Fenczik István 124
Fenczik Kornél 13
Fenczik Kornél Gyula 14
Fenczik Péter 14
Ferenc Ferdinánd 19, 60, 148
Ferenc József 15, 19, 20, 22, 45, 65, 102
I. Ferenc József 143, 144, 147
Fernbach Károly 27, 38
Fényes László 26, 27, 28, 31, 33
Firczák Gyula 13, 16, 95
Fischer-Colbrie Ágoston 124
Fischer Lajos 66
Friedman Márkusz 65

G

Gebé Péter 118, 119, 120, 124, 126, 133
Ghillány Imre 87
Gráberné Bösze Klára 106
dr. Grigássy Gyula 109
Gulácsy István 47, 52, 55, 92
Gulyánics Mihály 46, 101

H

Hadzsega Gyula 124
Hajdú Ferenc 61, 66
Haluscuk Mária 99
Harajda István 111
Hámori Péter 140
Helmeczi Mihály 111
Hock János 29, 36, 38
Hodinka Antal 98
Hohenberg Zsófia 148
Hoitsy L. Pál 84
Hollósy Simon 13
Holozsnyay Tivadar 103
Homonnai Drugeth György 97
dr. Horváth Lajos 84
Hrabár Bazil 111
Hunyadi Mátyás 95
Hurczig József 119

I

Ihnátkó Emil 49
Ilja Catarau 145
Istvánffy Gyula 108

J

Jaczkovics Mihály 144
Jaczkovics Panfil 61
Jaczkovits János 129
Jankovich Béla 145
Jankó Zsigmond 81
Jánosi Zoltán 31, 35, 37, 39, 40, 41
Jeles Jenő 119
Juhász-Nagy Sándor 27
Julian Romancsuk 90

K

Kabaczy Rezső 68
Kaminszky Géza 44, 60, 107
Kaminszky László 111
Kampó Sándor 119
Kállay Tamás 26, 27
IV. Károly 22
Károlyi Mihály 38
dr. Keresztes Szilárd 18
Kirner Bertalan 81
Klébelsberg Kunó 146
Kompozdy András 68
Kontratovics Irénusz 101
Kovács Anna 144
Kovács Matild 81
Kozma Ferenc 51
Kriskó Elek 144
Krokmalyuk Ignác 65
Kutkafalvy Miklós 53

L

Legeza Irén 65
Leo Levickij 90
Léces Károly 106
Létay Ernő 41
Lizanecz Gergely 102
Lovászy Márton 26

M

Maczkó György 110
Marina Gyula 128
Markovics János 111
Matta Árpád 30
Matyaczkó Tivadar 102, 108
Mária Terézia 103
Máté Miklós 47

Medve Mihály 102
Medziradszki Jenő 67
Melles Emil 146, 149
Meskó Zoltán 26
Miklós István 16, 143, 144, 146, 148, 149
Miskolczy Imre 26, 27, 32
Molcsányi Elek 65
Molnár Viktor 67
Mucsicska Gyula 111
Muha Béla György 73
Muzsa Gyula 30

N

Natolya Dezső 65
Nátolya Mihály 91, 92, 93

NY

Nyárádi Dénes 128
Nyáry Iván 96, 99
Nyisztor László 111

O

Okolicsányi László 40
Olsávszky Manuel 95
Orosz György 111
Orosz Viktor 61

P

Panczner Kálmán 61
Papp Antal 12, 16, 17, 45, 49, 55, 68, 88, 92,
93, 95, 116, 118, 121, 122, 123, 143
Papp János 144
Párthén Péter 95
Perényi Zsigmond 61, 92
Petrasovics Elek 64

Petricskó Viktor 102
Petrik Jenő 129
Petró István 67
X. Piusz pápa 143, 148, 150
Pogány Béla 111
Polónyi Dezső 33, 38, 40
Pop Cs. István 32, 36
P. Prieszter Ágoston 73
Prokop Péter 18

R

Radu Demeter 139, 145
Rozgonyi János 111
Rusznák Miklós 149

S

Sándor János 48, 63
Scheffer János 111
dr. Siegescu József 109
Slepkovszky János 144
Spalinszky Mihály 13
Stefán Emil 87
Suba György 123, 132

Sz

Szabó István 84
Szamborovszkyné Nagy Ibolya 106
Szanics Mihály 111
Szemán István 149
Szent X. Piusz pápa 15
Székely Aladár 36
Szilágyi Lajos 33
Szinyei-Merse Félix 34
Szkiba Teofán 102, 111
Sztankai Gyula 50
Sztankay Gyula 117

182

Sztojka Sándor 129
Szuchy Emil 53
Szurmay Sándor 97

T

Taraszovics Bazil 12, 95
dr. Timkó Imre 11
Timkó Imre 18
Timoftei Kirilov 145
Tisza István 19, 20, 23, 27, 28, 31, 32, 34, 35,
36, 37, 38, 39, 40, 41, 49, 64, 91, 92,
93, 96, 99, 144, 145, 146

U

Usz Antal 62

Ú

Újhelyi Vitkai Sándor 61

V

Vajda Sándor 32
Vass János 41
dr. Vályi János 15
Váradi Géza 71
II. Vilmos 20, 21
Volsin Ágoston 111

W

Weisz Béla 65
Wekerle Sándor 23

Z

Zelényi Menyhért 76, 77, 83
Zlinszky István 26, 41

Zs

Zseltvay Győző 111
Zseltvay Viktor 109, 128

Szerzőink

- Dr. Jankáné prof. dr. Puskás Bernadett PhD
(Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola)
- Dr. Csapó Csapa PhD
(Nemzeti Örökség Intézete)
- Dr. Klestenitz Tibor PhD
(MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)
- Papp András
(Miskolc-Diósgyőr parókus)
- Dr. Suslik Ádám PhD
(MTA-SZAGKHF Lendület Magyar Görögkatolikus Kutatócsoport)
- Dr. Stencinger Norbert PhD
(Nagy Háború blog)
- Dr. Braun László PhD
(II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)
- † Bendász Dániel
(nyugalmazott esperes, Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye)
- Kovács Eleonóra
(adjunktus, UNE Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet)
- Szkoropádszky Péter
(görögkatolikus áldozópap, doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem)
- Pallai Béla
(doktorandusz, Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române)
- Dr. Janka György PhD
(MTA-SZAGKHF Lendület Magyar Görögkatolikus Kutatócsoport)
- Dr. Csatóry György PhD
(II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

